

TØI rapport

754/2005

Telenor FoU R1/2005

Den mobile hverdag

En kvalitativ studie om bruk av bil og kommunikasjonsmedier i barnefamilier

Randi Hjorthol, Mona Hovland Jakobsen, Rich Ling, Susanne Nordbakke, Leslie Haddon

Transportøkonomisk institutt (TØI) har opphavsrett til hele rapporten og dens enkelte deler. Innholdet kan brukes som underlagsmateriale. Når rapporten siteres eller omtales, skal TØI oppgis som kilde med navn og rapportnummer. Rapporten kan ikke endres. Ved eventuell annen bruk må forhåndssamtykke fra TØI innhentes. For øvrig gjelder [åndsverklovens](#) bestemmelser.

ISSN 0802-0175

ISBN 82-480-0467-8

Oslo, januar 2005

Den mobile hverdag

En kvalitativ studie om bruk av bil og kommunikasjonsmedier i barnefamilier

Randi Hjorthol, Mona Hovland Jakobsen, Rich Ling, Susanne Nordbakke, Leslie Haddon

Tittel: Den mobile hverdag. En kvalitativ studie om bruk av bil og kommunikasjonsmedier i barnefamilier

Forfatter(e): Randi Hjorthol; Mona Hovland Jakobsen; Rich Ling; Susanne Nordbakke; Leslie Haddon

TØI rapport 754/2005
Oslo, 2005-01
117 sider
ISBN 82-480-0467-8
ISSN 0802-0175

Finansieringskilde:
Norges forskningsråd

Prosjekt: 2901 Virtuell og fysisk mobilitet i hverdagslivets organisering

Prosjektleder: Randi Hjorthol

Kvalitetsansvarlig: Jan Vidar Haukeland

Emneord:
Mobilitet; IKT; Barnefamilier; By; Hverdagsliv

Sammendrag:

Barnefamiliers hverdagsliv består av en rekke gjøremål og aktiviteter som er spredt geografisk. De fleste arbeider et annet sted enn der de bor, og aktiviteter som tidligere var knyttet til hjemmet eller nabolaget foregår andre steder. Utviklingen av "nye" familiestrukturer samtidig med differensiering og geografisk spredning av daglig aktiviteter, har åpnet opp for bruk av nye og mer fleksible former for informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) for å koordinere dagliglivet. Behovet for fleksibel transport til å kjede aktivitetene sammen er også stor. I denne rapporten undersøkes samspillet mellom bruk av IKT, fysisk mobilitet og sosialt liv blant forskjellige familier i Oslo-området. Vi spør hvordan ulike barnefamilier bruker IKT for å koordinere og vedlikeholde relasjoner i hverdagslivet, og hvordan IKT og fysisk mobilitet virker sammen.

Title: Mobility in everyday life. A qualitative study of the use of car and ICT in families with children

Author(s): Randi Hjorthol; Mona Hovland Jakobsen; Rich Ling; Susanne Nordbakke; Leslie Haddon

TØI report 754/2005
Oslo: 2005-01
117 pages
ISBN 82-480-0467-8
ISSN 0802-0175

Financed by:
The Research Council of Norway

Project: 2901 Physical and virtual mobility in the modern society

Project manager: Randi Hjorthol

Quality manager: Jan Vidar Haukeland

Key words:
Mobility; ICT; Family; Children; Urban areas; Everyday life

Summary:

Daily life for families with children consists of activities that are spread geographically. People work in one place and live in another while activities that were earlier tied to the home are done other places. The development of "new" family structures while at the same time there is the distribution of daily activities has opened the way for new and more flexible forms for information and communication technology (ICT) to coordinate the interaction between family members. The need for flexible transport to link together activities is also an issue. In this project the interaction between ICT, physical mobility and social life among different types of families is examined. We ask how families use ICT to coordinate everyday life and how ICT and physical mobility interact.

Language of report: Norwegian

Rapporten kan bestilles fra:
Transportøkonomisk institutt, biblioteket,
Postboks 6110 Etterstad, 0602 Oslo
Telefon 22 57 38 00 - Telefax 22 57 02 90
Pris kr 250

The report can be ordered from:
Institute of Transport Economics, the library,
PO Box 6110 Etterstad, N-0602 Oslo, Norway
Telephone +47 22 57 38 00 Telefax +47 22 57 02 90
Price NOK 250

Copyright © Transportøkonomisk institutt, 2005

Denne publikasjonen er vernet i henhold til Åndsverkloven av 1961
Ved gjengivelse av materiale fra publikasjonen, må fullstendig kilde oppgis

Forord

”Den mobile hverdag. En kvalitativ studie om bruk av bil og kommunikasjonsmedier i barnefamilier” er en del av prosjektet – *Physical and virtual mobility in the modern society. A study of the interplay between ICT and travel in the organization of everyday life in urban areas*. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd under programmet Kommunikasjon, IKT og medier (KIM). Denne rapporten presenterer resultater fra en kvalitativ studie der 25 familier i Oslo-området har blitt dybdeintervjuet om bruken av IKT og transport i organiseringen av hverdagslivet. I neste del av prosjektet vil disse resultatene danne basis for en kvantitativ studie.

Prosjektet er et samarbeid mellom Mona Hovland Jakobsen og Rich S. Ling ved Telenor FoU, Leslie Haddon ved London School of Economics og Susanne Nordbakke og Randi Hjorthol ved Transportøkonomisk institutt. Den sistnevnte er prosjektleder. Alle prosjektmedarbeiderne har bidratt til rapporten. Avdelingsleder Jan Vidar Haukeland har kvalitetssikret den, og avdelingssekretær Tove Ekstrøm har hatt ansvar for den endelige utformingen.

Oslo, januar 2005
Transportøkonomisk institutt

Sønneve Ølnes
konst. instituttsjef

Jan Vidar Haukeland
avdelingsleder

Innhold

Sammendrag

Summary

1. Modernitet, nye familieformer og mobilitet.....	1
1.1 Bakgrunn og problemstillinger	1
1.2 Hva er en familie?	5
1.3 Tilgang til bil – utviklingstrekk og dagens situasjon.....	10
1.4 Tilgang til mobiltelefon i Norge	12
2. Teoretisk tilnærming	17
2.1 Hverdagslivsbegrepet.....	17
2.2 Dagliglivet som erfaring og mening	17
2.3 Familien som et sysselsettingssystem.....	19
2.4 Hverdagslivet som aktiviteter og rutiner	20
2.5 Det materielle som formidler i hverdagslivet	21
2.6 Domistisering av bilen og mobilen – hverdaglivets ”nye kjæledyr”	21
2.7 Medievalg og kommunikasjonsprosesser i hverdagslivet	24
2.8 Sentrale begreper i analysen av fysisk og virtuell kommunikasjon ved organisering av hverdagslivet	27
3. Data og metode.....	30
3.1 Kriterier for valg av familier og datainnsamlingen	30
3.2 Noen kjennetegn ved familiene i utvalget	31
3.3 Opplegg for koding av intervjumaterialet.....	32
4. Organisering av hverdagslivet i familier med samboende partnere.....	35
4.1 Forskjell mellom kvinner og menn	35
4.2 Den sosiomaterielle konteksten til de ”intakte” familiene	36
4.3 Rutiner og koordinering.....	37
4.4 Kompleksitet, stress og planlegging	38
4.5 Fleksible aktivitetsrutiner	43
4.6 Innkjøp som institusjonalisert rutine	47
4.8 Mobil i bilen opprettholder følelsesmessig balanse og sosiale nettverk.....	50
4.9 Forholdet mellom foreldre og barn	53
5. Organisering av hverdagslivet i stedsdistribuerte familier	57
5.1 Foreldrebrudd og samværsordninger	57
5.2 Forholdet mellom tidligere ektefeller	58
5.3 To typer - familier med mye og lite kontakt.....	59
5.4 Koordinering og organiseringen i forhold til barnas hverdag	60

5.5 Valg av medier til ulike typer av kontaktsformål	65
5.6 Kontakthypighet mellom foreldre og barn.....	69
5.7 Medier som bindeledd mellom foreldre og barn	71
5.8 Praktisk koordinering og nærvær uten samvær	74
5.9 Emosjonell kontakt	75
5.10 Trygghet, sikkerhet og kontroll	77
5.11 Medieteorier og kommunikasjonspraksis	79
6. Barn og mobiltelefon	85
6.1 Stadig flere barn har mobiltelefon	85
6.2 Det sosiale presset virker	86
6.3 Samlivsbruddsmobilen.....	87
6.4 Økonomisk forståelse er viktig	88
6.5 Stråling til bekymring?	89
7. Kjønn og mobiltelefon	91
7.1 Kvinnens bruk av SMS.....	91
7.2 Menn og deres (mangel på) bruk av SMS	94
8. Et liv uten bil og mobil?	97
8.1 Hverdagslivets sosiomaterielle grunnlag.....	97
8.2 Tidens sosiale betydning.....	97
8.3 Tidsbruksregimer, barn og planlegging	99
8.4 Bilbruksvaner og muligheten for å reise kollektivt	101
8.5 Mobil - også en hverdagsteknologi.....	103
8.6 Samspillet mellom bilen og mobilen skaper nye tidsregimer.....	104
9. Sammendrag og forslag til videre forskning	106
9.1 Barnefamilier i Oslo-området	106
9.2 De intakte familier – rutinisert hverdagsliv, men mindre planlegging enn før	107
9.3 Kommunikasjonsform i distribuerte familier avhenger av nærhet	108
9.4 Kommunikasjon mellom foreldre og barn.....	109
9.5 Tema for videre forskning	110
Referanser:	112

Sammendrag:

Den mobile hverdag

En kvalitativ studie om bruk av bil og kommunikasjonsmedier i barnefamilier

Spredning i tid og rom krever kommunikasjon

Barnefamiliers hverdagsliv i dagens storbysamfunn består av en rekke gjøremål og aktiviteter som er spredt over et relativt stort geografisk område. De fleste arbeider et annet sted enn der de bor, og aktiviteter som tidligere var knyttet til hjemmet eller nabolaget er spredt over et større geografisk område. Opplevelsen av tidsknapphet og tidspress i hverdagslivet krever effektiv transport og stiller nye krav til kommunikasjon.

Utviklingen av "nye" familiestrukturer samtidig med differensiering og geografisk spredning av daglig aktiviteter, har åpnet opp for bruk av nye og mer fleksible former for informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) for å koordinere samspillet mellom familiemedlemmer. Behovet for fleksibel transport til å kjede aktivitetene sammen er også stor.

Utgangspunktet for dette prosjektet er interessen for å undersøke samspillet mellom bruk av IKT, fysisk mobilitet og sosialt liv i et stadig mer differensiert og spredt hverdagsliv blant forskjellige typer av familier. Vi spør hvordan ulike familier bruker IKT for å koordinere og vedlikeholde relasjoner i hverdagslivet, og hvordan IKT og fysisk mobilitet virker sammen innenfor denne konteksten.

En økende andel av skilte foreldre velger å dele omsorgen for barna. Man kan si at familier der barna bor i to hjem, er *stedsdistribuerte* familier. Denne familiesituasjonen betyr at det er et behov for å koordinere daglige og ukentlige aktiviteter på tvers av to hushold. Denne typen av organisering betyr at foreldrene må utvikle ordninger og rutiner som ivaretar både de praktiske og følelsesmessige behovene barnet/barna har.

Skilsmisse og separasjon er fenomen som påvirker *distribusjonen* av familien. Men arbeidslivet, i form av skift og turnus, og den arealmessige utviklingen i byområdene, betyr at medlemmer av de "intakte" familiene også erfarer spredning, både tidsmessig og romlig. Foreldrenes arbeidsmønstre kan være ganske komplekse. I situasjoner der foreldrene har skiftarbeid, arbeid som innebærer lengre fravær, eller også tradisjonelle jobber med (uventet) overtid, stiller krav til utstrakt grad av kommunikasjon mellom foreldre for å ivareta familiens behov. Disse kan beskrives som *tidsdistribuerte* familier.

Ser vi på den fysiske mobiliteten, på de daglige reisemønstrene, er det klare indikasjoner på at de blir mer komplekse, særlig i barnefamilier. Den delen av de daglige reisene som kan kalles følgereiser eller omsorgsreiser har økt med over 60

prosent på 90-tallet. De nasjonale reisevaneundersøkelsene viser at befolkningen både reiser lengre og bruker bil oftere enn før.

Bruk av IKT, og især mobiltelefon, har økt voldsomt i det norske samfunnet i løpet av få år. Forskjellige grupper i befolkningen bruker teknologien på ulike måter, og tar den i bruk etter sine individuelle behov. Undersøkelser viser at mobiltelefoni kan bidra til opplevelse av økt tilgjengelighet og sikkerhet, større effektivitet i planlegging og mer fleksibilitet både privat og i arbeid.

Samspill mellom transport og IKT

I denne rapporten fokuserer vi på hvordan mobiltelefoni og annen bruk av IKT brukes i familier for koordinering av deres daglige aktiviteter og sosiale liv, og hvordan denne bruken samspiller med den fysiske mobiliteten. For å illustrere den varierte bruken og interaksjonen mellom fysisk og virtuell mobilitet, har vi valgt to typer familier:

- Familier der foreldre bor i forskjellige boliger, men der begge har ansvar for eller jevnlig kontakt med barna.
- Familier der begge foreldrene bor i samme bolig som barna. I denne gruppen av familier har vi forsøkt å finne fram til familier med varierende grad av tidsmessig og stedlig distribusjon.

Dette er bakgrunnen for våre problemstillinger, som kan formuleres i følgende fire spørsmålsgrupper:

- 1) Hvordan bruker ulike familier (tids/- stedsdistribuerte) IKT for å koordinere daglige aktiviteter? Hvilke aspekter ved IKT er viktig for de forskjellige typene av familier?
- 2) Hva karakteriserer koordineringen av kommunikasjon i forskjellige familietyper? Mellom hvilke personer i familien skjer kommunikasjon? Hvordan kan kommunikasjonen karakteriseres? Vi er særlig interessert i å undersøke de tre aspektene, sikkerhet/kontroll, følelsesmessige forhold og planlegging/effektivisering i denne kommunikasjonen.
- 3) Hvilke media blir brukt til hvilke formål? Hva er fordelene og ulempene med tekst i forhold til tale- eller visuell basert IKT?
- 4) Hva slags samspill er det mellom bruk av IKT og fysisk mobilitet? Hvilke typer av daglige reiser blir eventuelt påvirket av IKT-bruk? Er det slik at noen reiser blir erstattet med annen kommunikasjon (telefon, e-post), blir de modifisert (endret reise eller aktivitet underveis), skaper det flere reiser eller er det ingen sammenheng mellom bruk av IKT og de daglige reiseaktivitetene?

En kvalitativ studie

Med bakgrunn i problemstillingene har vi benyttet en kvalitativ metode for å kunne gå i dybden. For å holde flest mulig av variablene konstant, har vi valgt familier fra Oslo-området, slik at en del av de ytre betingelsene er de samme. Vi

har intervjuet familier med to ulike aldersgrupper av barn, henholdsvis 4-8 år og 11-15 år. Hensikten er å få kunnskap om ulike sider ved samspillet mellom den virtuelle og den fysiske mobiliteten, mellom IKT og transport. Mens den yngste aldersgruppen er helt avhengige av foreldrenes daglige omsorg og tilsyn, er den eldste gruppen mer selvhjulpne.

Til sammen ble det gjennomført 25 intervjuer. I de 10 ”intakte” familiene ble intervjuene gjennomført med kvinne og mann i fellesskap. 15 av intervjuene ble gjennomført i stedsdistribuerte familier. I fem av dem ble begge partene intervjuet hver for seg. I fem av denne type familier ble bare en av partene intervjuet. Det distribuerte utvalget besto av ni kvinner og seks menn.

Alle bortsett fra tre hushold hadde bil. Disse fant vi i de stedsdistribuerte familiene hvor kvinner var familieoverhode. Fire av denne typen familier hadde ikke stasjonær telefon, også disse kvinner. Alle intakte og åtte av de stedsdistribuerte familiene hadde Internett. Blant de som ikke har Internettkopleing var fire kvinner.

Hverdagsliv og kommunikasjon – teoretiske perspektiver

Den teoretiske tilnærmingen i prosjektet kan grovt sett deles i tre; knyttet til hverdagsliv, teknologi og kommunikasjon.

Hverdagsliv

Innenfor hverdagslivstilnærmingen har vi tatt utgangspunkt i fenomenologen Alfred Schütz’ analyser av hverdagslivet. Schütz bruker begrepet *handlingsfelt* om den del av verden innenfor rekkevidden som kan påvirkes av handling: Dette handlingsfeltet deler han i to: det primære handlingsfelt, som nås uten spesielle hjelpemidler, og det sekundære handlingsfelt, hvis grenser bestemmes av samfunnets teknologiske nivå. *Bilen og telefonen* er eksempler på hjelpemidler som har utvidet grensene for det sekundære handlingsfelt.

Den fenomenologiske analysen er utgangspunktet også for Berger og Luckmans tilnærming til studiet av dagliglivet. Med nye familiekonstellasjoner øker hverdagslivets handlingsfelt, og dermed behovet for hjelpemidler til å kommunisere. Hensikten med hverdagslivsanalysen er, i følge Berger og Luckman, å komme fram til *typologier av interaksjon* for å få kunnskap om de objektive forholdene i hverdagslivet. Vår interesse i dette prosjektet er å knytte disse typologiene for interaksjon til ulike former eller medier for kommunikasjon og hvilken rolle transport spiller i disse interaksjonsprosessene. Hovedvekten er lagt på interaksjon og samspill mellom foreldre og forholdet mellom foreldre og barn. Men også forholdet til andre viktige personer i det sosiale nettverket er undersøkt.

For å utvide det fenomenologiske perspektivet til Berger og Luckman, bruker vi Cato Wadels begrep om familien som et sysselsettingssystem. Wadel betrakter husholdet som et sysselsettingssystem med et sett av innbyrdes avhengige aktiviteter og roller. Det familiære sysselsettingssystemet står i et gjensidig avhengighetsforhold til andre sysselsettingssystemer, som arbeidsplasser, skole,

barnehage og transportsystemet. Husholdet befinner seg dermed i spenningsfeltet mellom samfunnsmessige betingelser og egne og andre menneskers behov, ønsker og ressurser når dagliglivet skal organiseres.

Både Henri Lefebvre og Anthony Giddens legger vekt på at hverdagslivet er preget av gjentakelser og utvikling av rutiner. Lefebvre legger vekt på at den gamle "helheten" i hverdagslivet faller fra hverandre og at det moderne samfunnet består av løsrevne delsystemer og en økende tvangsmessig tidsbruk. Giddens har en mer positiv oppfatning av hverdagslivets rutiner enn Lefebvre. Han mener rutinene kan oppfattes som grunnlag for eksistensiell trygghet. I dette prosjektet kan mediene betraktes som redskap for å sikre denne tryggheten. De blir de materielle hjelpemidlene for å øke handlingsfeltet eller handlingsrommet, samtidig som de er med på å skape trygghet i den daglige tilværelsen.

Materialitet og teknologioppfatning

Lefebvre legger også vekt på den *materielle delen av kulturen* for forståelsen av hverdagslivet. Det kommer særlig til uttrykk gjennom det han kaller subsystemer eller delsystemer. Han mener at bilismen er det beste eksempelet på slike subsystemer. Bilen påvirker og dirigerer atferd og handling innenfor ulike sfærer, fra økonomi til språk. Bilen er den som samfunnsmessig organiserer trafikken, den dominerer byplanleggingen, den har sine egne organisasjoner og sterke pressgrupper. For hverdagslivet er bilen ett av de viktigste subsystemer, fordi den i så stor grad påtvinger det sine handlingsimperativer.

En annen måte å betrakte de materielle gjenstandene vi omgir oss med, er å se dem i et *domistiseringsperspektiv*. Det betyr at man undersøker konsumet av gjenstander i en bred betydning. Man er ikke bare interessert i kjøpsatferden eller bruken. I følge domistiseringstilnærmingen presenteres den tekniske utvikling, både fysiske objekter og ikke-materielle tjenester og software, for brukerne. De tilpasser bruken til sine formål, ut fra den sosiale situasjonen de befinner seg i. Dette betyr at gjenstanden kan forandre den sosiale konteksten den er introdusert i, samtidig som gjenstanden selv ofte blir omfortolket av brukerne, og brukt på uventede måter. Det er denne dynamikken som er kjernen i domistiseringstilnærmingen.

Tre grupper av teorier om medievalg

Medievalg-teorier kan grovt sett deles inn i tre hovedgrupper; teorier som omhandler mediets *kvalitet, sosial aksept og brukervennlighet*.

Den kommuniserendes valg av medium er basert på at oppgaven/innholdet passer med mediets kvaliteter (task-media fit). *Media Richness Theory* og *Social Presence Theory* er eksempler på teorier som har dette utgangspunktet. Den første tar utgangspunkt i at komplekse kommunikasjonshandlinger, med høy grad av tvetydighet og hvor det er rom for mange tolkninger krever et rikt medium, dvs et medium som rommer mye informasjon og hvor mulighetene for tilbakemelding er gode, slik som ansikt-til-ansikt-kommunikasjon. Den andre sier at effektiv kommunikasjon fordrer at graden av sosial tilstedeværelse passer med hvor mye samhandling/kommunikasjon innholdet i samtalen krever. Ut i fra denne teorien

velger den kommuniserende mediet ut fra hvilken grad av sosial tilstedeværelse han eller hun mener at kommunikasjonen krever.

Den kommuniserendes valg av medium er basert på at omgivelsene rundt påvirker oppfatninger om hvilke oppgaver/innhold som passer til bestemte medier. *The Social Influence model* tar dette utgangspunktet.

Den kommuniserendes personlige erfaringer og oppfatninger har sterk innflytelse på hvilke oppgaver/innhold som passer til hvilke medier. Teorier som støtter dette perspektivet er: *Technology acceptance model* og *Media appropriateness* teorien.

Organisering av hverdagslivet i familier med samboende partnere

Obligatoriske aktiviteter

Foreldrenes arbeidsreiser og barnas skolegang eller tilstedeværelse i barnehagen er styrende for hverdagen i familiene der foreldrene bor sammen. Det er de obligatoriske reisene og aktivitetene som skal koordineres og gjennomføres som er disse familienes utfordring. Barnehagebarna må følges, og mange av de yngste skolebarna blir også fulgt til skolen. De fleste av foreldreparene fordeler henting og bringing av barna til barnehage eller skole mellom seg. Den vanlige modellen er at den ene bringer og den andre henter, avhengig av de enkeltes arbeidssituasjon. Et par av kvinnene arbeider turnus, sykepleier og flyvertinne, og da tilpasses bringing og henting til deres arbeidsrytme. Arbeidsreisen kombineres for mange med andre gjøremål, både følge av barn, men også innkjøp av dagligvarer.

Et yrkesaktivt ektepar med små barn vil store deler av dagen være på forskjellige steder. Ikke alle avtaler om koordinering av de praktiske husholdsoppgavene som innkjøp, hvem som skal lage middag eller følging av barn til fritidsaktiviteter er gjort på forhånd. Tilgjengeligheten via mobiltelefon eller fasttelefon og tilgangen til minst en bil i husholdet minsker behovet for planlegging, selv om de viktigste avtalene er gjort på forhånd.

Intervjuene viser oss hvilket aktivt liv foreldrene lever – særlig de med små barn – og hvilken energi som skal til for å holde seg flytende i den hektiske strømmen hverdagen er. Materialet vårt viser hvordan samboende par utvikler et sett med rutiner som de bruker for å dekke familiens løpende behov.

Fleksible rutiner

Dagliglivets rutiner er glidd inn i et mønster der begge to vet hva de skal gjøre. Ektefellene kompletterer hverandre. Intervjupersonene snakker selv om systemer for hva som skal gjøres. Samtalene viser tydelige eksempler på at familien er et sysselsettingssystem, eller en institusjon, der bindingene til andre samfunnsmessige institusjoner, både tidsmessig og romlig, styrer mye av deres hverdagslivspraksis.

I Bergers og Luckmanns ånd er det utkrystallisert en slags sedvane i de rutinene familiene utvikler. Respondentene snakker om den ”naturlige” ansvarssfæren for

hver av partene. Mange av de tingene man må avtale i en familie faller innenfor den ene eller den andre partens sfære. Denne sedvanlige oppgavedelingen blir referert til som et "naturlig" fenomen, men den er med stor sannsynlighet nokså inngrodd i forholdets historie og de kjønnsbestemte antakelsene om hvem som gjør hva. Vår studie viser at i en intakt og fungerende familie blir arbeidsfordelingen bare delvis diskutert. Som regel er den blitt sedvane. Det er bare når det blir problematisk for en av partene at det er behov for diskusjoner.

Rutinene omfatter også bruk av de forskjellige teknologiene som bil og telefon. I prosessen med å møte de forskjellige kravene man stilles overfor i hverdagen diskuterer parene hvor viktig det er med effektiv (dvs. tidseffektiv) og fleksibel transport, og behovet for avstandskoordinerings som kan avhjelpest med mobilkommunikasjon. Avtaler på forhånd blir dermed mindre nødvendig. Et eksempel er hvordan mobiltelefonen brukes i forbindelse med innkjøp. Ting som skulle ha vært med på handlelisten kan legges til mens innkjøpene foregår, og avklaringer kan gjøres av den som handler. På denne måten bringes mobiltelefonen inn i institusjonen ved å tillate fleksibilitet under innkjøp og bidra til at behovet for planlegging reduseres.

Teknologien, særlig bil og mobiltelefon, er med i denne prosessen på forskjellige måter. Kommentarene viser at disse innretningene er med å gjøre foreldrenes oppgaver lettere. Familiens bil "nummer to" brukes for å bringe barna til diverse aktiviteter, mens en av foreldrene bruker bil "nummer en" til å pendle til en jobb som kan være i nrområdet eller langt unna. Mobiltelefonen brukes for å organisere innkjøp "på sparket" og koordinere hvem som skal hente hvilket barn i barnehagen.

En familie kan ha forskjellige behov til forskjellige tider. Tiden da barna må kjøres til alle aktiviteter de deltar i går som regel over i en periode der barna er mer selvstendige og kan sørge for egen transport, og koordineringsbehovet blir mindre. Vår studie viser at foreldrene har størst behov for å bruke forskjellige tekniske løsninger når barna er yngst. De går til innkjøp av ekstra bil, telefonen blir brukt til koordinering, og det er et komplekst samhandlingsnivå partene imellom. Tydeligst blir dette hvis begge parter arbeider utenfor hjemmet. I tillegg til ansvaret for barna er begge parter opptatt av å skaffe seg en karriere og må ta hensyn til de potensialene og begrensningene som ligger i dette.

Følging av barn er vanligvis avtalt på forhånd, senest dagen i forveien. Men det hender at det skjer noe i løpet av dagen som gjør det nødvendig å endre opplegg. Mor eller far må jobbe lenger, det har inntruffet sykdom eller andre forhold. Når slike programforandringer skal avtales, er samtale vanligvis nødvendig. SMS kan brukes til korte beskjeder, og e-post brukes dersom det er lengre beskjeder, nærmest informasjonsoverføring. Ektefellene ringer derfor hverandre for å gjøre avtaler som omfatter henting av barn, fordi det er helt avgjørende at avtalen er klar og entydig. Man kan ikke risikere at barnet ikke blir hentet når barnehagen stenges eller SFO er slutt for dagen. Om ektefellene bruker fasttelefon eller mobiltelefon avhenger av hvor de er, og om telefonene er arbeidsgivers eller privat. Det som imidlertid skjer en del ganger er at en av ektefellene, vanligvis kona, sender en SMS eller e-post for å minne om avtalen.

”Dødtiden” i bilen brukes til samtaler

For en del travle småbarnsforeldre er stunden i bilen på vei til og fra jobben tid for samtale med andre. Mange av disse foreldrene har lange arbeidsreiser og dermed også tid til å føre samtaler som har mer karakter av å være vedlikehold av det sosiale nettverket enn koordinering av dagliglivet. Mobilbruk i bilen er dermed et tidspunktet som egner seg for kommunisering med slekt og venner, men også med ektefelle.

Svært mange av kvinnene tar kontakt med sin mor i løpet av dagen. Hyggeprat i bilen ble nevnt av halvparten av de intakte familiene og av flere av de skilte og separerte intervjupersonene. Prinsippet med småprat i bilen under kjøring synes å være en måte å nyttiggjøre den tiden man kjører, siden de to tingene ofte skjer samtidig. Det var mange av intervjupersonene som oppgav ”hyggeprat” under kjøring til og fra jobb, osv. Det passer inn i tanken om at tiden man sitter i bilen er ”unyttig” tid som man kan bruke til andre ting. I denne ledige tiden passer det å kontakte partneren eller andre personer i den nære omgangskretsen, rett og slett for en prat. Dette er en arena hvor man kan ivareta de følelsesmessige sidene ved et forhold.

Det ekspressive og emosjonelle aspektet ved bruk av ”mobilen” kombineres med den bundne og obligatoriske bruken av bilen. Siden man likevel reiser fordi man må, arbeidsreisen er en klar obligatorisk reise, kan tiden også brukes til noe man har lyst til, å ta kontakt med venner eller ektefelle.

Det vi ser her er en kombinasjon av kommunikasjonsformer, av den fysiske og virtuelle kommunikasjonsformen. Det er en blanding av instrumentalitet, det obligatoriske som arbeidsreisen representerer, og det ekspressive, samtalen med en god venn eller sin mor.

Mobilsamtalene i bilen har også karakter av avtaler og planlegging. Både i forhold til venner og ektefelle er det avtaler om senere aktiviteter som gjøres i denne konteksten i tillegg til mer følelsesladede kontakter. Ektefeller bruker også anledningen til å samordne avtaler om dagliginnkjøp i denne situasjonen, enten ved at den som er i bilen ringer til den andre eller blir oppringt på veien for å bli instruert om hva som er nødvendig å kjøpe.

Forholdet mellom foreldre og barn i intakte familier

Den praktiske omsorgen

For førskole- og småskolebarna er det foreldre som gjør avtaler seg imellom. Barna har liten innflytelse på hva som skjer av henting og bringing. Slike oppgaver er avtalt på forhånd av foreldrene. Det er planlagte reiser. Skal det gjøres noen endringer i hvem som tar seg av henting, ringer foreldrene til hverandre for å være helt sikker på at endringen i avtalen er bekreftet. E-post eller SMS er for usikkert i en slik sammenheng. Her trengs et ”rikt” medium, dvs et medium hvor partene kan kommunisere i sanntid og oppklare eventuelle misforståelser umiddelbart.

Kontroll – sikkerhet

For barna betyr telefonkontakten at de kan tilfredsstille behovet for å snakke med foreldrene, når de har kommet hjem til tomt hus og kanskje føler seg alene. De bruker telefonen for å få oppmerksomhet fra foreldrene, og for å ”kontrollere” at foreldrene er der de skal være, på jobben.

Flere av barna bidrar med husarbeid, matlaging eller rengjøring, gjerne koplet til ukepenger. De inngår i familiens sysselsettingssystem. En del av samtalen med foreldrene på jobb dreier seg om hva de skal lage til middag og det praktiske rundt det. Dette blir da en kombinasjon av ren kontakt, avtaler om praktiske ting knyttet til matlagingen og oppmerksomhet i forhold til foreldrene. For barna er det samtalen som er viktig i denne sammenhengen. Foreldrene har det tidvis så travelt i arbeidssituasjonen at noen av dem ville ha foretrukket å få en SMS i stedet.

Barnas eie av mobiltelefon betyr at foreldrene i stor grad kan nå barna hvor de enn er. For mange av foreldrene representerer dette en sikkerhet, som er viktig i det daglige. Foreldrene både ringer og bruker SMS for å sjekke hvor barna er. Henting av barn om kvelden dreier seg også om sikkerhet og kontroll. Mange av foreldrene vil ikke at barna og ungdommene skal gå ute i mørket og kjører og henter dem i stedet.

Følelsesmessige aspekter

I disse familiene er foreldre og barn sammen daglig. I én av familiene finnes det barn fra tidligere forhold, og disse barna har kontakt med mor eller far som bor et annet sted. Behovet for å bruke mediene som formidlere i følelsesmessige sammenhenger mellom foreldre og barn er naturlig nok mindre enn i familier der foreldre og barn ikke bor sammen hele tiden. Nære samtaler og samtaler for samtals egen skyld over telefon mellom barn og foreldre skjer stort sett når en av dem er ute på reise eller der barnet er på besøk hos andre. Vi finner eksempel på, også i disse familiene, at foreldrene bruker barnets mobiltelefon (SMS) som kontakt når hun eller han er hos den av foreldrene de ikke bor sammen med. I disse familiene dreier det seg om barn fra tidligere forhold.

Organisering av hverdagslivet i stedsdistribuerte familier

Brudd i samlivet mellom foreldre innebærer vanligvis store endringer i organisering og strukturering av hverdagslivet for både voksne og barn. Endringene har både praktiske og emosjonelle implikasjoner, men hvordan familiene håndterer den nye situasjonen, varierer med blant annet hvor langt partene har flyttet fra hverandre, hvor godt eller dårlig de forholder seg til hverandre, barnas alder, arbeidsdeling før og tid siden bruddet skjedde.

I intervjuene ser vi klare tendenser til at graden av kontakt varierer med hvor myefølging av barn foreldrene har, hvilke avtaler man har for samvær, avtaler i forhold til skole/barnehage, avtaler i forhold til innkjøp til barna, hvordan informasjon fra skole/barnehage blir videreformidlet og etter hvor fleksible foreldrene er i forhold til overordnede avtaler. I tillegg til å kunne si noe om ulike *begrunnelser* for kontakt, synes også kontakthypighet å gjenspeile forskjeller i

kommunikasjonen mellom foreldre. Her kan vi snakke om to familietyper; en med mye og en med lite kontakt.

Faste og fleksible strukturer

Familier med lite kontakt kan sies å ha en mer *fast struktur* på organiseringen. De har en tradisjonell samværsordning med faste samværsdager, for far i disse tilfellene. Foreldrene har organisert seg på en slik måte at de ikke trenger å ha så mye kontakt i hverdagen. Oppgavene er i de fleste tilfellene klart fordelt. De har også færre aktiviteter å ta hensyn til sammenliknet med familier med hyppig kontakt som har flere følge- og hentereiser.

Familier med hyppig kontakt har i større grad det man kan karakterisere som en *fleksibel struktur*. I utgangspunktet har de faste avtaler i forhold til samvær og fordeling, men ettersom de har flere aktiviteter å forholde seg til og flere følge- og hentereiser enn familier med lite kontakt, gjelder mye av kontakten nettopp dette. Behovet for oversikt vil være større, og avtalene i disse familiene vil også være mer utsatt for endringer. Jevnlig kontakt for å holde seg oppdatert i forhold til det som skjer og for å bekrefte ulike avtaler er dermed nødvendig. At de fleste av disse familiene heller ikke har noen faste ordninger i forbindelse med innkjøp, generer også et større behov for kontakt og oppdateringer. Innkjøp synes å være noe man tar "som det kommer". En annen faktor som synes å spille inn, er den dominerende samværsordningen blant disse familiene. Med delt omsorg for barna vil en løpende oppdatering i større grad være nødvendig enn hos familier der kun en har hovedansvaret. Totalt sett kan det se ut som at det er flere begrunnelser for kontakt i familier med hyppig kontakt enn i familier med lite kontakt.

Kompleksitet, nærhet og hyppighet bestemmer mediebruk

Telefonbruk eller ansikt-til-ansikt kontakt er den vanligste måten å kommunisere på i de fleste familier med hyppig kontakt. Familier med hyppig kontakt har flere ting å planlegge, koordinere, endre og/eller bekrefte enn i familier med liten kontakt. Dette innebærer at de ofte må ta hensyn til hverandres hverdager og planlegge og koordinere ut i fra dette, og det kan bli mye informasjon som må utveksles. Det blir lett "mye fram og tilbake" hvis de tar kontakt via tekstmedier, og det er større rom for mistolkninger.

I tilfeller der noe skal bekreftes eller korte beskjeder formidles, brukes derimot SMS ofte som et tillegg i kommunikasjonen mellom foreldre med hyppig kontakt. Dette stemmer overens med Media Richness Teorien om at rikere medium slik som ansikt-til-ansikt eller telefon foretrekkes i tilfeller av komplekse kommunikasjonshandlinger hvor det kan være høy grad av tvetydighet eller stort rom for tolkninger.

Selv om telefonen er et rikere medium, ser vi at andre medier blir brukt i familier med hyppig kontakt fordi situasjonen man selv eller mottaker befinner seg i, gjør det mer hensiktsmessig å benytte et annet medium. E-post benyttes f.eks. pga arbeidssituasjonen eller av hensyn til barna (for at de ikke skal høre hva som blir sagt). Medievalg synes derfor også å være situasjonsbetinget, dvs. at tekstbaserte

medier velges fordi situasjonen gjør det vanskelig å bruke et medium som inkluderer tale.

Vi ser imidlertid at noen, spesielt menn, foretrekker å ringe framfor å skrive SMS fordi det er enklere med telefonen. I andre tilfeller trekkes fordelene ved SMS fram, blant annet at beskjeder på SMS kan bli lagret og benyttes som ”huskelapper”. I disse tilfelle er det brukers personlig oppfatninger og erfaringer som virker inn på medievalget.

At familier med lite kontaktbehov nesten utelukkende bruker tekstbaserte medier, gir støtte til media richness teorien. I disse familiene kan det også være andre grunner til at man heller benytter SMS eller e-post, for eksempel at man ikke ønsker den sosiale kontakten som en telefonsamtale innbyr til. Et godt eksempel på dette er kvinnen som gir uttrykk for at det ville vært litt rart å skulle ringe sin tidligere partner når hun ikke engang møter ham når han henter eller overleverer datteren i forbindelse med samværshelger.

Kontakt mellom foreldre og barn i distribuerte familier

Den distribuerte familiesituasjonen skaper behov for kommunikasjon på avstand mellom barn og foreldre. Det er i de periodene hvor barn og forelder ikke bor sammen hvor den medierte kommunikasjonen er spesielt betydningsfull. I denne studien ser vi at foreldrene bruker mobiltelefonen som en direkte kanal til barnet utenom den andre forelderen. Foreldre kan sende en melding før en eventuell telefonsamtale for å høre om det passer å ringe. De ville ikke bryte inn i barnas aktiviteter med en telefonsamtale og ønsket å ”banke på” med en SMS i forkant. I forbindelse med samlivsbrudd har mobilen i forhold til barn som nevnt fått en ny betegnelse, ”samlivsbruddsmobil”. Mobiltelefonen har blitt et viktig verktøy for å utøve en foreldrerolle over avstand.

Praktisk koordinering og nærvær uten samvær

Praktisk koordinering og foreldre-barn kontakt i distribuerte familier handler blant annet om hvor ting er, når barnet skal komme neste gang og praktisk koordinering rundt dette. Det er mange ting som skal flyttes i forflytningen mellom foreldrene. Én informant omtaler det som ” *en liten flyttesjau hver søndag*”.

Foreldrenes holdning i forhold til å kommunisere med barna via telefon, SMS og e-post varierer. På den ene siden er foreldrene positive til at barna kan kontaktes direkte fordi dette skaper en form for tilstedeværelse i barnas liv uten at de er sammen fysisk. På den andre siden skal ikke medier være erstatning for den personlige, direkte og fysiske kontakten mellom foreldre og barn. Noen sier direkte at dette er problemstillinger de ikke har tenkt på, mens andre hadde gjort seg refleksjoner omkring mediert kontakt mellom foreldre og barn.

Emosjonell kontakt

I medieteorien finner vi støtte for at medienes kvaliteter legger føringer på hvilke medier som egner seg til bestemte typer kommunikasjon. Vi ser av intervjuene at

både fasttelefon og mobiltelefon er viktige kommunikasjonskanaler for å uttrykke følelser og for å vise tilstedeværelse og omsorg i foreldre-barn relasjonen i distribuerte familier. Mediene er et middel til å uttrykke nærvær uten fysisk samvær, spesielt i perioder der foreldre og barn ikke er sammen. Telebasert nærvær synes å være spesielt viktig for de fedrene som har omsorg for barna annenhver helg og en dag i uken. Foreldrene mener at mediene i liten grad kommer som en erstatning for fysisk kontakt mellom foreldre og barn. Mediert kontakt blir et tillegg til den fysiske og personlige kontakten.

Emosjonelt innhold i kommunikasjon mellom foreldre og barn er av forskjellig natur og av både positiv og negativ karakter. Barn bruker gjerne "den ene" forelderen som klagemur hvis de ikke er helt fornøyde med "den andre" forelderen. Dette er også tilfelle i de distribuerte familiene. Når ikke begge foreldrene deler husstand bruker barnet telefon for å komme i kontakt med den forelderen de for tiden ikke bor sammen med.

Trygghet, sikkerhet og kontroll

Kontroll, sikkerhet og trygghet er tre viktige begrunnelser for å utstyre barn og unge med mobiltelefon. Dette gjelder så vel for barn fra distribuerte familier som for intakte. Som vi har vært inne på tidligere, er den distribuerte familien en mer kompleks organisasjon enn den tradisjonelle kjernefamilien, og det kreves mer for å holde oversikt over hvem som er hvor til enhver tid. Foreldre i skilte familier står ofte alene om ansvaret for barnet i de periodene de har barn, og føler det tryggere når de kan nå på mobil uansett hvor de er. En skilt forelder "lener" seg ikke like mye på en ny partner i forhold til omsorg for barnet som gifte/samboende biologiske foreldre gjør. Trygghet og sikkerhet oppleves når barn og foreldre kan komme i kontakt med hverandre uavhengig av hvor de befinner seg.

Dette har også negative sider. Barna slipper aldri helt unna foreldrene, og blir lite selvstendige når foreldrene alltid er tilgjengelige. "Hent meg" er en av de vanligste meldingene fra de litt større barna, og foreldrene stiller opp.

Foreldres behov for kontroll av barna er ikke annerledes i distribuerte familier enn i intakte. Særlig i forhold til ungdommer forteller foreldrene at de er på vakt overfor mistenkelige bakgrunnslyder og for ukjente nummer på mobilen. Mobiltelefonen øker på den ene siden følelsen av sikkerhet. Barn og foreldre kan lett komme i kontakt, og det føles tryggere å gi barna/ungdommen større bevegelsesfrihet når de kan nå på mobil. På den andre siden kan den redusere barn og ungdoms selvstendighet.

Medieteori og kommunikasjonspraksis

Flere av de intervjuede beskriver SMS som et lite rikt medium og som en kilde til misforståelser. Flere har derfor gått bort i fra å bruke SMS i visse typer kommunikasjons handlinger. Dette er i tråd med Media Richness Theory som vil hevde at denne typen innhold "krever" et rikere medium.

I forhold til den nære, personlige og gode kontakten nevner flere at SMS er utilstrekkelig. Dette kan også ha noe med generasjonsforskjeller å gjøre, fordi eldre er mindre vant med SMS. En intervjuperson nevner dette poenget, men synes selv ikke at det er vanskelig å oppnå god kontakt med SMS. En annen trekker fram at barnet har lettere for å skrive "Jeg er glad i deg mamma" enn å formidle denne typen følelser muntlig ansikt-til-ansikt. En tredje forteller at det er lettere å sende en melding med "Jeg elsker deg" enn å si det samme muntlig og direkte til en person. I Social Presence Theory trekkes graden av tilstedeværelse med som en viktig dimensjon ved valg av kommunikasjonsmåte. Tonefall, kroppsspråk, mimikk og øyekontakt er deler av selve kommunikasjonshandlingen og knyttet opp i mot innholdet som formidles (som tale eller tekst). Noen kommunikasjonshandlinger og visse typer innhold "krever" at de kommuniserende parter både ser og hører hverandre for at budskapet skal kommuniseres riktig og effektivt.

Meldingene som sendes på SMS er også gjerne korte fordi mange opplever det som lite brukervennlig å skrive langt på mobiltelefonen. Flere av de intervjuede nevner denne dimensjonen knyttet til SMS, det vil si at mobilen er ikke et egnet skriveredskap. Flere forteller at de bruker SMS i jobbsituasjon fordi mottaker, enten venner, partner eller ekspartner, har en jobb hvor det er vanskelig å nå dem eller fordi jobbmiljøet er så hektisk at det er vanskelig å føre en samtale. Dette gjelder også i forhold til barnas kommunikasjon med foreldrene når de er på jobb. Barn som ringer "i tide og utide" oppleves som både forstyrrende og stressende, og flere forteller at de i slike situasjoner foretrekker at barna sender en SMS.

Barn og mobiltelefon

Tidspunktet for når barn får sin første mobil kryper stadig nedover, og hver sjettede åtteåring i Norge har egen mobiltelefon. Bare på ett år har barns eierskap og tilgang til mobiltelefon økt betraktelig. Så godt som alle skolebarn i dette utvalget har sin egen mobiltelefon. Barn av skilte foreldre fikk mobiltelefon tidligere enn andre. "Samlivsbruddmobilen" illustrer bakgrunnen for dette.

Sosialt press og sosial kontakt er en viktig grunn til at barn og unge får mobiltelefon. Flere foreldre forteller at sosialt press førte til at barna fikk mobil litt tidligere enn det de hadde planlagt. Det sosiale presset varierer i de ulike miljøene, men i fra ti til elleve år er en alder da presset begynner å bli betydelig. Presset oppleves som reelt og resulterer ofte i at barnet får mobil, på tross av at foreldrene mener behovet er lite.

Økonomi er et annet aspekt ved barns mobilbruk, og foreldrene er opptatt av økonomien rundt mobilbruk både for egen del og for barnas. Foreldre forteller om ubehagelig store telefonregninger og at barna bør ha en viss alder før de får mobil, fordi de må forstå at dette koster penger. De aller fleste av barna har mobiltelefon med kontantkort, slik at økonomien rundt bruk av telefonen er kontrollerbar både for foreldrene og barna. Andre abonnements typer der du fyller opp kortet med et visst antall telleskrutt brukes også – nettopp for å ha kontroll over barnets mobilbruk. Flere trekker frem viktigheten av at barna må lære seg å gjøre økonomiske prioriteringer.

Selv om strålingsfaren ved mobiltelefoni er ofte debattert i mediene, er det bare en av foreldrene i vårt intervjumateriale som nevner strålefare som en av grunnene til at de ikke ønsker at barnet skal ha mobil i for ung alder.

Livet med bil og mobiltelefon

Familiene som er intervjuet i dette prosjektet har i de aller fleste tilfellene valgt en tilpassning på bolig- og arbeidsmarkedet som gir materielle forutsetninger for hverdagslivet som impliserer behov for hjelpemidler til kommunikasjon, det gjelder både den fysiske og den virtuelle. De valgene som familiene gjør i byregionens romlige sfære, får dermed tidsmessige konsekvenser når hele dagens gjøremål skal knyttes sammen. Bilens rolle er derfor sentral. Det store flertallet av disse familiene sier at bilen er helt nødvendig for å få hverdagen til å gå rundt.

De aller fleste relaterer sin bilavhengighet til et eller flere aspekter ved tid. Tidspress, tidsknapphet, tidsøding ved alternative reisemåter, at det å reise kollektivt eller å gå eller sykle tar for lang tid osv, går igjen i argumentasjonen. Oppfatningen om at man har dårlig tid i hverdagslivet er gjennomgående for de aller fleste av disse familiene.

Nødvendigheten av å bruke bil koples svært ofte til forhold som har med barn å gjøre. Uten bilen sprenses familiens tidsrammer. Familien har tilpasset dagliglivet til det at bilen finnes. Når barnehagen og arbeidsplassen ligger i hver sin retning, blir kollektive reisemåter komplisert. Enkelte forteller at de kan gå til jobben, men når de først skal følge barn, fordobles nesten reiselengden.

Hverdagslivets rutiniserte karakter legger grunnlaget for vanemessig bruk av bilen. Har man alltid tilgang til bilen, skaffer man seg ikke informasjon om kollektivtransport. Når bilen står der, brukes den til det meste, selv om man like gjerne kunne tatt beina fatt eller brukt sykkelen. De fleste opplever at det er vanskelig å gi slipp på bilen i hverdagen. Vanen er for sterk eller tilgjengeligheten gjør at den brukes alltid, nesten tvangsmessig.

Mobiltelefonen har ikke samme sentrale posisjon som bilen i organisering av familienes dagligliv. Hverdagslivet er levt uten mobiltelefon. Men for disse familiene inngår mobilen som et viktig hjelpemiddel og kontaktmiddel både i forhold til de daglige gjøremålene og den sosiale kontakten mellom foreldre og barn, og andre i det sosiale nettverket de voksne har.

Men i motsetning til hva som gjelder bilen, er det ingen av disse intervjupersonene som har vokst opp med mobiltelefon. For mange av dem er de i en fase med bruk av mobiltelefonen som i domistiseringsteoriens terminologi kan betegnes som objektivisering og inkorporering. Det betyr at man både arbeider med å lære seg bruken av mobilen, hva man skal bruke den til og hvordan den blir en del av ens sosiale liv. På den måten har domistiseringen av mobiltelefonen kommet kortere enn domistiseringen av bilen, når vi ser det på et generelt nivå.

På samme måte som bilen, er mobiltelefonen noe man venner seg til å ha og til å bruke. Å være tilgjengelig er det viktigste. Denne gruppen av intervjupersoner knytter tilgjengelighet til sikkerhet i forhold til barna, at de kan nå dersom noe skjer i barnehagen eller hos dagmamma, eller at de kan nå de større barna når de

er ute på ett eller annet. Mobiltelefonen betyr også at barna kan nå foreldrene dersom de trenger å få kontakt med mor eller far.

I samspillet mellom bilen og mobilen er det ikke så mye snakk om at den ene erstatter den andre. Det er heller slik at de representerer hverdagsteknologier som utfyller hverandre og som på sett og vis øker bruken av den andre. Man kan si at mens bilen er forlengelsen av kroppen og øker det fysiske handlingsrommet, øker mobiltelefonen menneskets kognitive kapasitet. Til en viss grad styrer mobiltelefonen bilbruken, mer i form av å generere flere reiser, fordi mobiltelefonen er med på å begrense behovet for planlegging av de daglige aktivitetene. Flere av gjøremålene foregår spontant, og dagliglivet blir mer ad hoc-betont enn når disse hjelpemidlene ikke finnes.

I de ulike familiene kan vi snakke om forskjellige *tidsbruksregimer* som åpenbart er knyttet til bruk av de hjelpemidlene som bilen og mobiltelefonen representerer. I det ene ytterpunktet finner vi den strukturerte og gjennomplanlagte hverdagen, der alle gjøremål er plottet inn, både tidsmessig og stedmessig, og alle oppgaver er fordelt mellom de aktuelle familiemedlemmene. I den andre enden finner vi det hverdagslivet hvor familien tar det meste på sparket og hvor lite er fastlagt på forhånd, utover de faste gjøremålene som arbeid og skole. Det strukturerte og ad hoc regimet er to ytterpunkter på en skala hvor det finnes mange mellomløsninger. Flertallet av disse familiene befinner seg antakelig nærmere det ad hoc-betonte tidsregimet. Og grunnen til at det kan være slik, er den utstrakte bruken av både bilen og mobilen. Det ”moderne” er ikke å planlegge, men å leve ad hoc. Bilen og mobiltelefonen blir dermed midlene for å gjennomføre dette tidsbruksregimet. Bilen er syvmilsstøvlene som tar brukeren over de lange avstandene på kort tid. Mobiltelefonen er navigeringsverktøyet som styrer veivalget.

Summary:

Mobility in everyday life

A qualitative study of the use of car and ICT in families with children

Movement in time and space requires communication

Daily life for families with children in contemporary cities consists of a series of tasks and activities that are spread over a relative large geographical area. Most people work in one place and live in another while activities that were earlier tied to the home or the neighborhood are spread over a larger geographical area. The experience of stress and little time for everyday activities makes new demands for effective transport and communication.

The development of “new” family structures while at the same time there is the differentiation and distribution of daily activities has opened the way for new and more flexible forms for information and communication technology (ICT) to coordinate the interaction between family members. The need for flexible transport to link together activities is also an issue.

The point of departure for this project is the interest to examine the interaction between the use of ICT, physical mobility and social life in an increasingly differentiated and distributed daily life among different types of families. We ask how different families use ICT to coordinate and maintain relationships in everyday life and how ICT and physical mobility interact within this context.

Increasing portions of divorced parents choose joint custody of the children. One can call families wherein the children live in two homes *place distributed* families. This family constellation means that there is a need to coordinate daily and weekly activities across two households. This type of organization means that parents need to develop arrangements and routines that take care of the practical and emotional needs of the child or children.

Divorce or separation is a phenomenon that affects the distribution of the family. In addition, working life in the form of shift work, coupled with the geographic development of the cities means that persons in so called intact families also experience diffusion, both in terms of time and space. Parents’ working patterns can be quite complex. In situations where parents have shift work, work that includes longer periods of absence and also traditional jobs wherein there is (unexpected) overtime, make greater demands on communication between parents to take care of the family’s needs. These can be described as time-distributed families.

If we look at the physical mobility, at the daily travel patterns, there are clear indications that they are more complex, particularly in families with children. Those parts of the daily commuting that can be called chauffeuring young

children have increased by more than 60 percent in the 1990's. The national study of travel patterns (Norway) shows that people travel farther and use the car more than before.

The use of ICT, and in particular the mobile telephone, has increased phenomenally during the past few years. Different groups in the population use the technology in different ways and use it based on their particular needs. Studies show that mobile telephony can contribute to the experience of increased accessibility and security, greater efficiency in planning and more flexibility in both private life and at work.

Interaction between transport and ICT

In this report we focus on how families use mobile telephony and other ICT to coordinate their daily activities and social lives, and how this use interacts with physical mobility. To illustrate this varied use and the interaction between physical and virtual mobility we have chosen to focus on two types of families:

- Families where parents live in different homes, but where both have responsibility for regular contact with the children.
- Families where both parents live in the same home as the children. In this group of families we have tried to find families with various degrees of time and place distribution.

This is the background for our area of focus that can be formulated in the following four questions:

- 1) How do the different families (time and place distributed) use ICT to coordinate daily activities? Which aspects of ICT are important for the different family types?
- 2) What characterizes the coordination of communication in the different family types? Between which persons in the family does coordination take place? How can the communication be characterized? We are particularly interested in the aspects of security/control, emotional interaction, planning/effectiveness in this communication.
- 3) Which media is used for which purpose? What are the advantages and drawbacks of texting in relation to voice or visually based ICT?
- 4) What types of interaction are there between the use of ICT and physical mobility? Which types of daily trips are impacted by the use of ICT? Is it such that some trips are replaced by other communication (telephone, e-mail), are they modified (the trip is changed en route), are there more trips, or are there no real interaction between the use of ICT and daily travel activity?

A qualitative study

Based on the issues developed above, we have used a qualitative method to allow us an in-depth study. To hold other issues constant, we have chosen families from

the Oslo-area. We have interviewed families with children in two different age groups, 4 – 8 years and 11 – 15 years of age respectively. The goal is to gain insight into the various interactions between virtual and physical mobility, between ICT and transportation. While the youngest age group is completely dependent on their parents' daily care and attention, the older group is more independent.

There were a total of 25 interviews carried out. In the 10 "intact" families, the interviews were done with both the man and the woman. There were 15 interviews with the "place distributed" families. In five of them both of the partners were interviewed individually. The distributed sample consisted of nine women and six men.

Aside from three homes, all households had a car. The three without a car were found among the distributed families where the woman was the head of the household. In addition, four of the same category of household did not have a landline telephone. All of the intact and eight of the distributed families had access to Internet at home. Among those without an Internet connection were four women.

Everyday life and communication – theoretical perspectives

The theoretical approach to the project can be seen in roughly three portions; the everyday life approach, the understanding of technology and communications theory.

Everyday life

Within the everyday life approach we take the phenomenological work of Alfred Schütz as the point of departure. Schütz uses the concept field of action to describe that portion of the world that can be influenced by action: This field of action can be divided in two: the primary field of action that can be reached without special tools, and the secondary field of action, if the boundary is determined by society's technical level. The car and the telephone are examples of tools that extend the boundary for the secondary field of action.

The phenomenological analysis is also the point of departure for Peter Berger and Thomas Luckmann's approach to the study of daily life. With new familial constellations there is an increase in the field of action of everyday life and thus the need for tools with which to communicate. The purpose for analyzing everyday life is, according to Berger and Luckmann, to develop typologies of interaction in order to gain insight into the objective conditions of everyday life. Our interest in this project is to tie these typologies for interaction to the various forms or media for communication and also which role transportation plays in these interaction processes. The main focus is place of interaction and cooperation between parents and the relationship between parents and children. In addition we consider the relationship to other important persons in the social network.

To broaden the phenomenological perspective of Berger and Luckmann, we use Cato Wadel's concept of the family as an employment system. Wadel considers the household as an employment system with a set of mutually dependent activities and roles. The familial employment system exists in a mutually dependent relationship vis-à-vis other employment systems such as the work place, school, day care and the transport system. Thus, within the household one finds a tension between social requirements, one's own and other's needs, desires and resources when daily life is to be organized.

Both Henri Lefebvre and Anthony Giddens emphasize that everyday life consists of repetition and the development of routines. Lefebvre emphasizes the sense that the old totality in everyday life is decomposing and that modern society consists of disjointed sub-systems and an increasing portion of forced time use. Giddens has a more positive conception of routines in everyday life. He suggests that routines can be seen as the basis of an ontological security. In this project the media can be seen as a tool to secure this security. It is a physical implement to increase the field of action while at the same time it increases security in daily life.

Materiality and the understanding of technology

Lefebvre also places an emphasis on the material portion of culture in understanding everyday life. This is seen, in particular, through what he calls sub-systems. He thinks that automobilism is the best example of such sub-systems. The automobile effects and directs behavior and interaction within various spheres, from economy to language. The car is the very element which socially organizes traffic, it dominates urban planning, it has its own organizations and strong pressure groups. In everyday life the car is the most important sub-system since it forces upon us its imperatives for action.

Another way to consider the material objects that surround us is to see them from a domestication perspective. This means that one studies the consumption of objects in a broad sense. One is not simply interested in purchase behavior or in use. According to the domestication approach one is presented with technical developments, both in terms of physical objects and non-material items such as software. Users adjust these to their needs, based on the social situation in which they find themselves. This means that the objects can change the social context into which they are introduced and the objects can be reinterpreted of the users and used in unexpected ways. This is the dynamic that lays at the core of the domestication approach.

Three groups of theories on media choice

Media choice theories can roughly be divided into three general groups: theories that describe the media's quality, acceptance and usability.

The communicator's choice of medium is based on the sense that the assignment/content corresponds to the media's qualities (task-media fit). Media Richness theory and Social Presence theory are examples of theories that have this as a point of departure. The first of these assumes that complex

communications situation, with a high degree of ambiguity and where there is space for many interpretations, means that a rich medium is called for. That is, a medium that allows much information and where the possibilities for interaction are good, i.e. face-to-face interaction. The other theoretical approach says that effective communication assumes that the degree of social presence depends on how much the interaction/communication content requires. Based on this theory, the persons who are communicating choose the media based on the need for social presence they feel is needed.

The communicators' choice of medium is also based on the ways in which the surroundings affect the considerations of specific media. The Social Influence model uses this approach.

The communicators' personal experiences and understandings have a strong influence as to which assignments/content that are appropriate for which media. Approaches that support this perspective are the Technology Acceptance and the Media Appropriateness theories.

The organization of everyday life in intact families

Obligatory activities

Parental commuting and children's going to either school or day-care are the framework that dictate the family's daily life in intact families and also in families that have experienced divorce. These are the obligatory trips and activities that must be coordinated and carried out. Day-care children – as well as many of the youngest school-aged children – need to be followed to these locations. The majority of couples divide this activity. Usually one of the couple delivers the children and the other retrieves them, depending on the individual's job situation. Several of the women have shift work – nurses and airline flight personnel – and thus their delivery and retrieving of children is adjusted to their work routines. The trip to work is often coordinated with other tasks, including the delivery/retrieval of children and the purchase of food and other items for the home.

A working couple with small children often uses the majority of the day at various locations. Not all of the agreements as to who will coordinate the practical household assignments – who will prepare dinner, who will deliver children to after school activities – is done before hand. Access to a mobile telephone or a landline phone, and access to at least one car in the household reduces the need for detail planning, even though the most important agreements are often done before hand.

The interviews show how active the lives of the parents are, particularly those with younger children, and the energy needed to keep one's head above the water in a hectic life. Our material shows how intact couples often develop a set of routines that they use to cover the family's needs.

Flexible routines

For intact couples, daily routines have often slid into a pattern wherein both know generally what needs to be done and who should do what. The partners

complement each other. Interviewees speak about the systems they have developed. The interviews have obvious examples of how the family is a type of employment system or institution where the interaction to other social institutions – both temporally and geographically – determine the practice of everyday life.

In the spirit of Berger and Luckmann, there has developed a type of custom in the routines that families develop. The respondents speak of “natural” spheres of responsibility. Many of the things that the family has to agree on fall within the sphere of one or the other partner. These customs are referred to as “natural” phenomena, but there is obviously a crystallized relationship to the history of the relationship and the gender based assumptions as to who does what. Our analysis shows that in an intact and functioning family the division of labour is only partially discussed. As a rule it has attained the status of being a convention. It is only when it becomes problematic that there is a need for the partners to discuss the situation.

Routines include the use of different technologies such as the car and telephone. In the process of meeting the different demands that one meets in everyday life, the partners discuss how important it is to have effective (that is timely) and flexible transportation. In addition, the need to coordination is assisted with the use of mobile communication. Thus, agreeing on things before hand is less necessary than before. One example is how the mobile telephone is used in connection with daily purchases. Things that should have been on the shopping list can be added as the one partner is in the act of shopping. In addition, the specification of unclear items (“Was that whole milk or skim milk?”) can be made on the fly. In this way, the mobile telephone provides flexibility in the purchasing of daily items and means that traditional planning can be reduced.

Technology, particularly the automobile and the mobile telephone, are a part of this process in different ways. The interviewees indicate that these items contribute assisting parents. The family’s second car is used to deliver children to divers activities while one of the parents use the other car for commuting either locally or to more distant job locations. The mobile telephone is used to organize purchases on the fly and to coordinate whom will get which child at which school or day-care center.

The family can have different needs at different times. The life-phase wherein children must be chauffeured to different activities gives way to a period where they are more independent and can arrange their own transportation. This means that the need for coordination is reduced. Our analysis shows that the greatest need for technical solutions is among those parents with small children. They purchase of an extra car, the telephone is used for coordination and there is a complex interaction between the partners. In addition to caring for the children, both partners are often concerned with the development of their careers and need to take these possibilities and limitations – along with those of their partner – into account.

Delivery of children is often agreed on beforehand, usually latest on the eve of the day. However, there can also be situations wherein arrangements have to be made on the actual day itself and thus other things have to be changed. The mother or the father has to work longer; there is sicknesses in the home or other issues arise. When such situations arise and new agreements need to be forged, the partners

need to talk. SMS can be used for short messages and e-mail can be used if there are longer messages. Partners call each other to make agreements that cover the retrieval of children since it is imperative that the agreement is clear and unambiguous. One cannot risk that the child is not picked up when day-care or the after school program is closed for the day. Whether the partners use the landline or the mobile telephone depends on where they are at the time and if the telephone belongs to one's job or is a private telephone. It can happen that one of the partners, usually the woman, sends an SMS or an e-mail to remind the other of the agreement.

“Dead time” in the car is used for conversation

For a stressed family with small children, the time in the car provides an open time and, with access to the mobile telephone, it provides the opportunity for a conversation with others. Many of these parents have long work trips and there is time to have a conversation that can be more focused on maintaining their social network than on the coordination of everyday life. Mobile telephone use in the car thus becomes a time in which one can communicate with family, friends and also one's partner.

Many of the women we interviewed had contact with their mothers during the day. A “nice” talk of this type was mentioned by half of the interviewees in the intact families in addition to several of those who were separated or divorced. The principle of these incidental conversations in the car while driving seems to be a way in which one can use the time while driving and do two things at the same time. There were several of the interviewees that mentioned such a conversation while driving to and from work etc. This indicates that it is acceptable to have an expressive conversation with one's partner or other friend in what one considers to be otherwise “dead” time. It is in this arena that one can address issues associated with the emotional balance in one's relationships.

The expressive and emotional aspects of mobile telephone use combine with those obligatory uses of the phone in the car. Thus, since one is necessarily in their car in order to commute – and perhaps the person they are calling is also in a similarly disposed situation – the time can be used for something that they desire, i.e. to call a friend or a partner.

What one sees here is a combination of the physical and the virtual communication forms. It is a blending of the instrumental, the obligatory that is seen in the job commute, and the expressive conversation with a good friend.

The mobile phone conversation in the car can also include planning and making agreements. With both friends and partners, one can make agreements as to later activities in this context in addition to the more emotional dimensions of the contact. Parents also use this opportunity to coordinate daily purchases here, either via calling the person who is in the car, or the person who is driving calling home to check on the status of the larder.

The relationship between parents and children in intact families

Practical care giving

For pre-school and younger school children, it is the parents that agree among themselves. Children have little influence vis-à-vis their delivery and retrieval. Parents agree upon these tasks beforehand. They are planned trips. If there are to be changes in the delivery/retrieval of the child, the parents call to each other to insure that the changes are confirmed. E-mail or SMS are often seen as being too unsure in this situation. Here one needs a “rich” medium i.e. a medium wherein one can communicate in real time and clarify eventual misunderstandings.

Control and security

For children, telephonic contact means that they can satisfy their needs for talking with parents when, for example, they come home to an empty house and feel alone. They can use the telephone to get the attention of their parents and to make sure that their parents are where they should be, i.e. at work.

Many of the children contribute to housework, making food and cleaning. This is often associated with their weekly allowances. This is a part of the families “employment” system. Portions of their contact with parents are associated with what is to be made for dinner and the practical issues associated with that. Thus, it is a combination of simple contact, agreements as to practical issue tied to making food and nurturing. These interactions are important in this context. The parents are often engaged in a hectic job and in some cases; they prefer the use of SMS in these situations.

The children’s ownership of mobile telephones means that parents can generally reach them regardless of where they are. For many parents, this represents a type of security on a daily basis. Parents both call and use SMS to check up on their children. Retrieving children in the evening also plays into the issues of security and control. Many of the parents do not want their children or even teens to be out when it is dark and instead choose to drive them.

Emotional aspects

In these families the parents and children are together on a daily basis. In one of the interview families, there are children from an earlier marriage and these children have contact with their other – non-resident – parent. In general then, the need to use media to communicate emotional issues between parent and child is less than in those situations where the parent and child do not live together all the time. Quality conversations, and also simply talking for the sake of talking via the telephone happens when one of the parties is traveling or if the child is visiting others (for example on a week-end visit). When considering the children who have non-resident parents our interviewees indicated that they use the mobile telephone and SMS as a way to maintain this relationship.

Organizing everyday life in physically diffused families

Divorce and separation between parents usually mean that there are major changes in the organization and structure of everyday life for both children and grownups. These changes have both practical and emotional implications. However, the way that the family addresses this new situation is somewhat determined by how far the former partners have moved from each other, the grace with which interaction between the former partners is carried out, the age of the children, and the changes in how assignments and responsibilities are carried out by the parents.

In the interviews we saw that the amount of contact depends on how often children needed to be delivered, the way that custody was dealt with, the agreements with school/day-care, agreements as to the purchase of clothes and equipment for the children, how information from school/day-care was distributed and how flexible the parents were in relation to the various agreements. In addition to describing the reasons for contact between the parents, the frequency of contact reflects the differences in emotional temperature between the parents. In this respect there are two types of situation, namely those with much and those with little contact between the former partners.

Rigid and flexible structures

Ex-partners with little contact often have a more rigid type of organization. They often have a traditional custody agreement where the father has pre-agreed visitation times. These parents have arranged it such that they do not need so much contact in order to observe their agreements. The assignments and responsibilities are often clearly divided. They also have fewer activities with which to concern themselves when compared with families who have frequent contact and have more delivery/retrieval trips.

Families with frequent contact have what one can characterize as a flexible structure. As a point of departure they have regular agreements in relation to visitation and custody. However, there are more and more activities to deal with and more delivery/retrieval trips, much of the contact between the parents is given over to this. The need for an overview is greater and the agreements for these families are also more prone to have adjustments. Thus, there is a need for regular contact to keep track of what is happening and to confirm the various agreements as needed. In addition, the parents in these “flexible” situations often do not have any regular routines with regards to the purchases etc. This situation also increases the need for ad hoc contact. With shared custody there is more of a need for continual interaction between the parents when compared to situations where one parent (usually the mother) has custody.

Complexity, nearness and frequency determine media use

Telephone use or face-to-face contact is the most important way to maintain contact for the families who often interact. Families who are often in contact have more things to plan, coordinate, change and/or confirm than families with little contact. This means that they often must show respect for one another’s daily life

and plan/coordinate according to that. There can be a lot of information to exchange. There can easily be a lot of “back and forth” if they use SMS and there is the potential for misunderstanding.

In those cases that something needs to be confirmed or sort messages need to be sent, SMS is used as an additional channel between ex-partners where there is much contact. This agrees with the notions of media richness theory in that richer media – face-to-face, telephone – are selected when there are complex communications and where there is a high degree of ambiguity or where there is the potential for different interpretations.

Even though the telephone is a “richer” medium, we see that there are other media that are used for families with frequent contact since the situation of one or the other partner means that it is more natural to use another media. E-mail is used, for example, because of one’s work situation or if there is a danger that the children will hear interactions that are not meant for their ears. Media choice, therefore can be situational where, for example, text based interaction is used when it is awkward to use voice interaction.

We also note that men often prefer to call as opposed to use SMS since they feel that it is easier to call. In other situations there are advantages with SMS since the message can, for example, be saved and used as a reminder. In these situations it is the ideas and experiences of the user that play into the choice of media.

We also suggest that in those families wherein there is little contact often use SMS also supports the ideas behind media richness theory. In these situations there can also be other reasons that one uses SMS or e-mail such as, for example one does not want to engage in the social contact that is implied by a telephone call. A good example of this is a woman interviewee who noted that it is awkward to call an ex-partner that she never meets, not even when delivering/retrieving their daughter when exchanging visitation.

Contact between parents and children in distributed families

The distributed family’s situation creates the need for mediated communication between parents and children. They are in a period where children and parents do not live together and in which mediated communication is particularly meaningful. In this study we see parents (in particular the non-resident parent) use the mobile telephone as a direct channel to the child that is outside the direct purview of the resident parent. The non-resident parent can send a message before an eventual telephone conversation to hear if it is appropriate to call, for example. In this instance the non-resident parent might not want to break in on the child’s activities and, in effect, is “knocking on the door” with an SMS. In connection with a divorce/separation the mobile telephone has been seen as a “divorce mobile.” The mobile telephone has developed into a tool that is used to deal with parenting remotely.

Practical coordination and virtual nearness

Practical coordination and child-parent contact in distributed families often deals with, among other things, where various things are (sports equipment, specialized clothing, etc.), when the child will come for their next visit and the practical coordination around this. There are often many things that need to be moved in the transition between parents. In the words of one parent, “there is a little hassle around moving each Sunday.”

The parents’ attitude in relation to communication via the telephone, SMS and e-mail varies. On the one hand there are those parents who feel that the child can be contacted directly since it creates a sense of “co-presence” in spite of the fact that they are not physically together. At the same time, the mediated contact should not be a replacement for the physical contact between parent and child. Some say that this is not an issue and that they have not thought of it while other had thought a lot about this issue.

Emotional contact

In media theory we find support for the notion that the qualities of the media provide a clue as to which ones are best suited to different types of communication. We see in the interviews that both telephone and the mobile telephone are important communication channels through which to express feelings and the show one cares for the other in these distributed child - parent relations. The media are a way to show nearness when physically separated. This form of interaction seems to be particularly important for those parents who have child care on alternate weekends and one day a week (typically a father). Parents think, however, that the media does not really do a good job of replacing the physical contact. This mediated communication comes in addition to the physical and personal contact.

The emotional contact in the communication between parents and children is varied and is both positive and negative. Children often use the one parent to hear out their arguments if they are not happy with the other. This is also the case in distributed families.

Security, safety and control

Control, security and safety are three important reasons to give children and teens a mobile telephone. This is the case for children in both distributed and intact families. As mentioned above, the distributed family is more complex in its organization than is the traditional nuclear family and it demands more effort to maintain an overview over who is where at any given time. Parents in divorced families often have the sole responsibility for the children in the period that they have them and perhaps feel more secure when they can be reached via the mobile regardless of where they are. A divorced parent can not necessarily rely on a new partner when it comes to care giving in the same way that one can with their biological parent. Security and safety is provided when the children can contact parents regardless of where they are.

This also has some negative aspects. Children are never completely clear of the parents and are perhaps not completely self-reliant when parents are always available. “*Come and get me*” is one of the more common messages from pre-adolescent children.

Parents’ need for control of children is not different in distributed families than it is in intact ones. With respect to teens parents say that they listen for suspicious background sounds and for unfamiliar numbers on the telephone. The mobile telephone increases the sense of security on the one hand. Children and parents can quickly get in contact and it seems that this gives children a greater freedom of range when they can be contacted via the telephone. At the same time it can reduce the children’s sense of independence.

Media theory and communication acts

Several of the interviewees describe SMS as a limited type of media and as a source of misunderstandings. Several of them had reduced their use of SMS in certain types of communication situations. This is in accordance with Media Richness Theory that suggests some communication situations demand a “richer” type of medium.

Several interviewees noted that SMS is not adequate in relation to the near and personal types of contact. This can also have generational dimensions since the older interviewees are less familiar with SMS. One person mentioned this while at the same time noting that it was not difficult to develop good contact via SMS. Others noted that it is easier for children to write, “I love you” than it is to say the same thing in a face-to-face encounter. In social presence theory it is suggested that the degree of attendance or attention is an important dimension of communication. Inflection, body language, grounding comments and eye contact are parts of the communication situation and are tied to the content that is being communicated (as either voice or text). Some types of communication situations and certain types of content “demand” that the communication partners both see and hear each other in order for the message to be delivered in the appropriate and correct form.

The SMS messages that are sent are often short since many people experience the user interface as difficult to deal with. Several of the interviewees mentioned this dimension of SMS. They did not feel that the mobile telephone was a writing utensil. Several of the interviewees said that they used SMS at work because the person with whom they communicate – be it a friend, partner or an ex – had a job where it was difficult to contact them either because the job situation was hectic or because it was difficult to carry out a conversation. This is also was the case with children’s communication with parents when they were at work. Children whenever the urge moves them were seen as being disturbing and stressful and several interviewees noted that in such situations children prefer to send a text message.

Children and mobile telephony

The time at which Norwegian children get their first mobile telephone is usually around the time they enter middle school. Many of the school children in the sample had a mobile telephone. The material indicates that the children in divorced families often get a mobile telephone earlier than those in intact families. The concept of a “divorce” telephone illustrates the prevalence of this phenomenon.

Social pressure and social contact is an important reason that children get a mobile telephone. Several of the parents tell that social pressure had meant that they bought a mobile telephone for their children earlier than they had actually planned. The social pressure varied in the various milieus, but the material indicates that it becomes more intense as they approach the end of elementary school. The pressure is experienced as being real and it often results in the children getting a mobile telephone in spite of the fact that parents are opposed.

Economic issues are another dimension of children’s mobile telephone use. Parents are often concerned with the money used. Parents relate stories about uncomfortably large telephone bills and that children should be of a certain age because use costs so much. Most of the children with mobile telephones have pre-paid subscriptions such that the economic aspects of use are under some control. Other subscription types where one “fills up” their subscription with a certain sum are also in use. This is also to help control the child’s use. Several of the interviewees said that it was important that the children learn to make economic priorities.

Even though the discussion with regards electromagnetic radiation is often discussed in the mass media, only one of the parents in our interview group names this as a reason that they did not want their child to have a mobile telephone.

Life with the automobile and the mobile telephone

The families that were interviewed in this project had in most cases chosen a housing arrangement vis-à-vis their work that had implications for the physical dimensions of life and also for the need for communication solutions. The housing choices that the families had made in the urban region’s sphere thus had temporal implications when all the daily activities were tied together. The automobile was thus a central element here. A majority of these families said that the car was completely necessary in order to make the temporal ends meet.

Many of the interviewees associated their dependence on the car on one or another aspect of time. Time pressure, shortness of time, time plans for alternative forms of travel – i.e. that to travel via public transport or by bicycle etc takes too long is seen as a common form of argumentation. The idea that one has too little time in everyday life is a common notion for many of these families.

The necessity associated with the use of the car is also often tied to the issues associated with children. Without the car there is not enough time. The families had adjusted their daily lives to the rhythms of the automobile. When the day care center and one’s job are in different parts of the city it is difficult to use public

transport. Some of the interviewees noted that while they could walk to their work, delivering children to day care doubles the distance of their “commute.”

The routinized nature of daily life is the basis of the more habitual use of the car. When one always has access to the car – and a routinized use pattern – the threshold to using public transport is more difficult to overcome. Accessibility to the car means that it becomes more and more central to daily life and use of alternatives becomes increasingly difficult. Many feel that it would not be possible to do without the car. Either the habit is so strong or issues of access are so insurmountable that car use is entrenched.

The mobile telephone does not have the same central position as the car in the organization of the families’ daily life. Everyday life is possible without the mobile telephone. This said, the mobile telephone is an important supporting technology both in relation to the daily errands and the social contact between parents and children and contact with other members of the social network.

However, as opposed to the car, none of the interviewees have grown up with the mobile telephone. Many of them are in, what domestication theory would call a “objectification/incorporation” phase. This means that they are in the process of learning how to use the mobile, determining what it will be used for and how it will be incorporated in to their social life. Thus, the domestication of the mobile telephone has not come as far as it has with the domestication of the automobile.

As with the automobile, the mobile telephone is something that one becomes accustomed to. Availability is the most important. This group of persons associates availability to security vis-à-vis children. That they can be reached in case something happens at day-care or that they can reach the older children when they are away from home. The mobile telephone also means that the children can reach their parents in case they need contact with their parents.

In the interaction between the car and the mobile phone there is no discussion that the one will replace the other. It is rather such that they represent technologies that complement each other and can perhaps mutually increase use. One can say that while the car is an extension of the body and which increases the physical range of the individual, the mobile telephone increases one’s range of overview. To some degree the mobile telephone directs automobile use, more in the sense that it may generate more trips since use of the mobile telephone means that there is not the need to plan daily activities. More of the activities are carried out spontaneously and daily life is more ad hoc.

In the different families we can easily see different time use arrangements that are tied to the use of technologies such as the car and the mobile telephone. At the one extreme we find the structured where all the activities are planned – both in time and space – and all the assignments are divided between the various members of the family. On the other hand we see families where everything is done spontaneously and there is very little planning aside from the fixed portions of life such as school and work. The structured and ad hoc systems are two extremes on a scale where there are many alternative solutions. Clearly the families here represent positions between the extremes tending towards the ad hoc end of the spectrum. The reason that this is possible is precisely the use of the car and the mobile telephone. It is perhaps “modern” to not plan but rather to live ad hoc. The car and the mobile telephone are thus devices that allow this type of

organization. The car is a magic carpet that can take us over long distances in a short time. The mobile is a navigation tool that helps to determine the route.

1 Modernitet, nye familieformer og mobilitet

1.1 Bakgrunn og problemstillinger

Et karakteristisk trekk ved det moderne samfunnet er bevegelsen, det hektiske livet og mobiliteten (Berman 1990, Lash og Urry 1994). Utviklingen av den moderne by fra midten av forrige århundre og fram til i dag har vært sterkt preget av utbygging av transporttiltak for å øke bevegeligheten. Utbygging av det kollektive transporttilbudet er også en del av det moderne prosjektet. Atskillelsen mellom bolig og arbeid gjorde en eller annen form for transport nødvendig. Å reise er dermed en del av det moderne liv (Urry 1991). Arbeid, utdanning og ulike typer av konsum, og også familieliv, som vi diskuterer nedenfor, har blitt stadig mer geografisk spredt i storbyregionen. Det å være på farten gir også inntrykk av å være virksom og aktiv. Å reise er en forutsetning for å kunne delta i det moderne samfunnsnivå. De fleste arbeider et annet sted enn der de bor, og aktiviteter som tidligere var knyttet til hjemmet eller nabolaget er spredt over et større geografisk område. Opplevelsen av tidsknapphet og tidspress i hverdagslivet krever effektiv transport og stiller nye krav til kommunikasjon.

Utviklingen av ”nye” familiestrukturer samtidig med en differensiering og geografisk spredning av daglig aktiviteter, har åpnet opp for bruk av nye og mer fleksible former for informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) for å koordinere samspillet mellom familiemedlemmer. Utgangspunktet for dette prosjektet og denne rapporten er interessen for å undersøke samspillet mellom bruk av IKT, fysisk mobilitet og sosialt liv i et stadig mer differensiert og spredt hverdagsliv blant ulike typer av familier. Vi spør hvordan forskjellige typer av familier bruker IKT for å koordinere hverdagslivet, og hvordan IKT og fysisk mobilitet spiller sammen innenfor denne konteksten.

I de fleste barnefamilier er begge foreldrene i lønnet arbeid, noe som krever at barna må følges eller kjøres til barnehage eller dagmamma der familien ikke har barnetilsyn i hjemmet. Mange av småskolebarna følges også til skolen av foreldre eller andre. Dette betyr en mer komplisert organisering av hverdagslivet, både tidsmessig og romlig. I familier med barn er det ofte flere slike ”obligatoriske” reiser enn det er ”valgfrie” (egne fritidsaktiviteter) for foreldrene.

Det er også en økende tendens til at par med barn går fra hverandre, slik at det blir et økende behov for samarbeid mellom foreldre som ikke bor sammen. Nesten 10 100 gifte par ble skilt i 2000, mens antallet var 9200 i 1999 (www-ssb.no/emner/02/02/30/skilsmiss). I den samme perioden økte antall separasjoner med 1000 til 12 900. I 2000 var det 20 400 barn under 18 år som opplevde familiebrudd. Statistikken viser at ca 215 000 barn lever med en eller annen form for delt omsorg. Det betyr at et betydelig antall barn reiser mellom to hjem, og har behov for å kommunisere med foreldre som bor et annet sted.

En økende andel av skilte foreldre velger å dele omsorgen for barna. Man kan si at familier der barna bor i to hjem omtrent like mye, er *stedsdistribuerte* familier. Denne familiesituasjonen betyr at det er et behov for å koordinere daglige og ukentlige aktiviteter på tvers av to hushold. Denne typen av organisering betyr at foreldrene må utvikle ordninger og rutiner som ivaretar både de praktiske og følelsesmessige behovene barnet/barna har.

Skilsmisse og separasjon er fenomen som påvirker *distribusjonen* av familien. Men arbeidslivet, i form av skift og turnus, og den arealmessige utviklingen i byområdene, betyr at medlemmer av de ”intakte” familiene også erfarer spredning, både tidsmessig og romlig. Foreldrenes arbeidsmønstre kan være ganske komplekse. I situasjoner der foreldrene har skiftarbeid, arbeid som innebærer lengre fravær, eller også tradisjonelle jobber med (uventet) overtid, stiller krav til utstrakt grad av kommunikasjon mellom foreldre for å ivareta familiens behov. Disse kan beskrives som *tidsdistribuerte* familier.

Innenfor samme familie kan det være aspekter av både tids- og stedsdistribusjon, uavhengig av ekteskapeleg status. Når barn kommer opp i tenårene og utvikler sine egne rutiner og sosialt liv, hender det at hjemmet får karakter av et ”drop-in” senter. I denne situasjonen kan bruk av IKT hjelpe til å koordinere aktiviteter for familien, fordi det kan være vanskelig å samle familiemedlemmene på samme sted til et bestemt tidspunkt.

Ser vi på den fysiske mobiliteten, på de daglige reise-mønstrene, er det klare indikasjoner på at de blir mer komplekse, særlig i barnefamilier. Den delen av de daglige reiser som kan kalles følgereiser eller omsorgsreiser har økt med over 60 prosent på 90-tallet (Hjorthol 2002a). De nasjonale reisevaneundersøkelsene viser at befolkningen både reiser lengre og bruker bil oftere enn før (Denstadli og Hjorthol 2002).

Bruk av IKT, og især mobiltelefon, har økt voldsomt i det norske samfunnet i løpet av få år (Ling og Vaage 2000). Forskjellige grupper i befolkningen bruker teknologien på ulike måte – og tar den i bruk etter sine individuelle behov. Et godt eksempel på dette er tekstmeldingene (SMS). Eksplosjonen i bruk av SMS kom helt overraskende. Den økte med 1000 prosent i løpet av 18 måneder (Ukeavisen Telecom 7, 2001) Tjenesten var utviklet som en tjeneste for forretningsfolk, men det var ungdommen som tok den i bruk.

Undersøkelser viser at mobiltelefoni kan bidra til opplevelse av økt tilgjengelighet, større effektivitet i planlegging, mer fleksibilitet og av sikkerhet (Jakobsen et al 2003). Disse dimensjonene har forskjellig betydning for ulike sosiale grupper og i forskjellige situasjoner. Livsfase og alder er de faktorene som betyr mest. For ungdom er tilgjengelighet det viktigste. Kontrollaspektet kan være viktig for foreldre med barn, mens sikkerhet har betydning for eldre. Effektivitet og planlegging kan gjelde flere grupper, men tidspress øker betydningen av denne muligheten ved bruk av mobilen.

Samspillet mellom IKT og reiser reiste tidlig spørsmålet om IKT kunne erstatte noe av reisevirksomheten. Med den moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologien økte optimismen om å kunne erstatte reiser med andre kommunikasjonsformer. Dette synet er endret hos de fleste som beskjefteger seg med dette temaet, og oppfatningene er blitt atskillig mer nyansert over tid.

Erfaringer med samspillet mellom ulike kommunikasjonsformer og transport peker i forskjellige retninger. Enkle antakelser om substituering av reisevirksomhet og transport ved bruk av IKT har vist seg å være utilstrekkelige. For å kunne gi fornuftige anslag på potensialet for endringer i transportomfanget er det nødvendig å kjenne begrensinger i teknologiens bruksområder, og ha et helhetsperspektiv på reisevirksomheten, samt undersøke den sosiale og kulturelle konteksten for aktivitet, reiser og teknologibruk. De fleste undersøkelser om samspill mellom IKT og reisemønstre dreier seg hovedsaklig om arbeidsreiser (oppsummert i Hjorthol 2002b). Når det gjelder undersøkelser av samspill mellom IKT og andre hverdagsreiser, finnes de knapt nok.

Når det gjelder bruk av mobiltelefon i organisering av hverdagslivet, er omfanget av undersøkelser heller ikke stort. Enkelte studier viser at mobiltelefonen er tatt i bruk for å oppnå bedre organisering av aktiviteter (Klamer et al 2001, Ling og Yttri 2001). En norsk studie viser at distribuerte familier har kontakt via IKT (Jakobsen et al 2003). En kvalitativ undersøkelse i Bærum tyder på at telefonbruk i dagliglivets organisering sparer flere reiser enn de generer (Ling og Haddon 2001).

Siden dagliglivets aktiviteter varierer mellom ulike grupper både i forhold til livsfase og tilgjengelige ressurser, vil også bruk av IKT foregå på forskjellige måter. Forskjellige hushold eller familier har også i varierende grad institusjonelle koplinger, særlig knyttet til livsfase. Frihetsgraden er vanligvis lavest i familier med førskole- og småskolebarn. Den øker når barna blir eldre, men behovet for kommunikasjon og koordinering avhenger også av i hvilken grad familien er tids- eller stedsmessig spredt. Aktivitetene og de institusjonelle koplingene endres gjennom en families livsløp og etter hvilken type av familieorganisering det dreier seg om. Bruk og tilpasning av transport og kommunikasjonsteknologi ved organisering av dagliglivet og det sosiale liv som hverdagslivet inneholder, er derfor helt avhengig av livsfase og type familie.

Tidligere undersøkelser, som vi har vist til over, indikerer ulike motiver for bruk av IKT i hverdagslivet. De kan kategoriseres i tre hovedgrupper:

- *Sikkerhet, kontroll* – å vite hvor barna er, vite at viktige personer kan nås hvis det skulle bli nødvendig.
- *Planlegging, økt effektivitet* – gjøre hverdagslivet enklere ved at man kan nå hverandre uavhengig av sted for å gjøre avtaler og koordinere oppgaver.
- *Tilgjengelighet og følelsesmessig kontakt* – komme i kontakt med barn for å bekrefte et følelsesmessig forhold når man ikke bor sammen, å ha kontakt med andre viktige personer i det sosiale nettverket, foreldre, slektninger eller venner.

Disse tre aspektene ved bruk av IKT vil variere både i forhold til den sosiale situasjonen og personene som samhandler. Ofte vil flere av disse motivene være tilstede på samme tid.

Bruk av IKT kan ha forskjellig samspillseffekter med transport. Mokhtarian (1998) har forestått en firedeling:

- *Substituering* - en kommunikasjonsmåte erstatter en annen, for eksempel ved at en telefonsamtale kan erstatte en reise.

- *Generering* – en måte øker bruken av en annen, jo mer man reiser desto mer bruker man f eks mobiltelefonen (eller omvendt). Generelt kan man også si at når kommunikasjon forenkles, øker kontaktnettet og mulighetene for ansikt til ansikt møter. Den økte tilgangen på informasjon om aktiviteter og interessante steder kan føre til flere besøk og mer reiseaktivitet. Her kan bruken av både transport og IKT generere mer bruk av den andre kommunikasjonsmetoden.
- *Modifikasjon* – bruk av en kommunikasjonsmåte forandrer bruken av en annen metode, mens bruken fremdeles finner sted – f eks bruk av telefon endrer tidspunktet eller rutevalg for en reise. Et eksempel kan være at mannen ringer fra sin mobiltelefon for å høre om han skal kjøre til butikken for å handle på veien hjem.
- *Nøytralitet* – bruk av en kommunikasjonsmetode har ingen effekt på de andre metodene. I diskusjonen om substituering er det viktig å huske på at mye av kommunikasjonen vha IKT ikke ville ha resultert i en reise dersom IKT ikke fantes. Det er ikke sikkert at en som benytter seg av fjernundervisning ville ha vært student ved et lærested hvis tilbudet ikke fantes. Det er heller ikke sikkert at deltakere på en video- eller telekonferanse ville ha møttes personlig. Det kan imidlertid tenkes at en kommunikasjonsmetode øker egenbruken, for eksempel kan e-postsendinger ofte til mer e-post, svar og gjensvar, rask spredning til mange osv.

Mokhtarian (1998) mener at det er viktig å se disse i sammenheng for å kunne vurdere utviklingen både i omfang av de forskjellige kommunikasjonsmetodene og for å se på interaksjonen mellom dem. I tillegg til disse fire hovedgruppene av interaksjonsmuligheter, kan man også tenke seg kombinasjoner mellom dem.

I dette prosjektet fokuserer vi på hvordan mobiltelefoni og annen bruk av IKT brukes i familier for koordinering av deres daglige aktiviteter og sosiale liv, og hvordan denne bruken samspiller med den fysiske mobiliteten. For å illustrere den varierte bruken og interaksjonen mellom fysisk og virtuell mobilitet, har vi valgt to typer familier:

- Familier der foreldre bor i forskjellige boliger, men der begge har ansvar for eller jevnlig kontakt med barna.
- Familier der begge foreldrene bor i samme bolig som barna. I denne gruppen av familier har vi forsøkt å finne fram til familier med varierende grad av tidsmessig og stedlig distribusjon.

Dette er bakgrunnen for våre problemstillinger, som kan formuleres i følgende fire spørsmålsgrupper:

- 1) Hvordan bruker ulike familier (tids - stedsdistribuert) IKT for å koordinere daglige aktiviteter? Hvilke aspekter ved IKT er viktig for de forskjellige typene av familier?
- 2) Hva karakteriserer koordineringen av kommunikasjon i forskjellige familietyper? Mellom hvilke personer i familien skjer kommunikasjon? Hvordan kan kommunikasjonen karakteriseres? Vi er særlig interessert i å undersøke de tre aspektene, sikkerhet/kontroll, følelsesmessige forhold, planlegging/effektivisering i denne kommunikasjonen.

- 3) Hvilke media blir brukt til hvilke formål? Hva er fordelene og ulempene med tekst i forhold til tale- eller visuelt basert IKT?
- 4) Hva slags samspill er det mellom bruk av IKT og fysisk mobilitet? Hvilke typer av daglige reiser blir eventuelt påvirket av IKT-bruk? Er det slik at noen reiser blir erstattet med annen kommunikasjon (telefon, e-post), blir de modifisert (endret reise eller aktivitet underveis), skaper det flere reiser eller er det ingen sammenheng mellom bruk av IKT og de daglige reiseaktivitetene?

Det er foreløpig gjort relativt lite på dette området, som omhandler samspill mellom fysisk og virtuell mobilitet på mikronivå. Vi har derfor sett det nødvendig å arbeide med flere teoretiske vinklinger, som kanskje ikke vanligvis blir sett i sammenheng, for å utvikle begrepsapparatet innenfor dette feltet. I kapittel to presenterer vi de ulike teoretiske perspektivene vi tror kan være nyttige for problemstillingene. Siden feltet er så vidt ”utforsket”, har vi i denne fasen av prosjektet valgt en kvalitativ tilnærming, for å gå i dybden på temaet. I fase to vil vi velge en kvantitativ metode for å få en bedre forståelse av fenomenenes omfang.

Videre er rapporten bygd opp med en metodisk gjennomgang i kapittel tre. I kapittel fire viser vi hvordan familier med samboende partnere med barn organiserer sin hverdag. Kapittel fem omhandler hverdagslivets organisering i stedsdistribuerte familier. I kapittel seks tar vi opp temaet barn og mobiltelefon. Kapittel sju dreier seg om hvorvidt hverdagslivet er mulig uten bil og mobil. I kapittel åtte diskuterer vi samspillet mellom IKT og transport, og i kapittel ni trekker vi konklusjonene.

Før vi presenterer den teoretiske tilnærmingen skal vi se nærmere på sammensetning av norske familier, gi kort presentasjon av utviklingen i tilgang til bil, samt utviklingen av tilgang til og bruk av mobiltelefon.

1.2 Hva er en familie?

De fleste har en forståelse av hva familie er, men setter vi oss ned å forsøker å trekke klare grenser ser vi at det opereres med ulike definisjoner og forståelser av begrepet familie. I definisjoner ulike offentlige institusjoner og etater har brukt for å definere hvilke personer som inngår i en familie, finner vi at i noen sammenhenger har en familie blitt definert ut i fra om partene er gift eller registrerte partere eller ikke og om de har felles adresse. Men det er mange måter å beskrive en familiekonstellasjon på. Nedenfor viser vi noen begreper som kan knyttes til definisjoner av hva en familie kan være:

- **Enefamilie.** Familie med en person registrert i husstanden¹.

¹ I enfamiliehusholdninger er en person registrert på husstandens adresse. Det kan godt bo barn i husstanden deler av tiden, men barna er registrert på f eks mors adresse, mens far registreres som en ”Enfamiliehusholdning”.

- **Kjernefamilie.** En familie som består av mor, far og ugifte, hjemmeværende barn².
- **Vennefamilie.** Samlivsform der medlemmene knyttes sammen av vennskapsbånd; ikke slektskap eller kjærestereelasjoner.
- **Partnerfamilie.** Samlivsform der personer av samme kjønn har inngått registrert partnerskap.
- **Storfamilie.** Samlivsform hvor foreldre bor sammen med sine gifte barn, svigerbarn og barnebarn, ofte med felles husholdning.³
- **Tokjernefamilie, trekjernefamilie.** Kjernefamilie som er oppløst og som har fordelt seg på to eller tre familier. I to/trekjernefamilier inngår både særkullsbarn og felles barn.
- **Reorganisert familie.** Familiebegrep som viser til at den opprinnelige familiesammensetningen har endret seg.
- **Særboere.** Par som av ulike grunner ikke bor sammen, men som likevel karakteriserer forholdet sitt som ekteskapsliknende (er mer enn vanlige kjærester⁴).

Offentlig statistikk har vært relativt begrenset i forhold til å kunne gi fullgode beskrivelser av hvordan familie-Norge ser ut. Hvordan vi lever i familie har blitt definert ut i fra om vi lever i ekteskap eller ikke. Samlivsbrudd har også blir satt synonymt med ekteskapsbrudd. Dette har gitt et lite riktig bilde av hvordan nordmenn lever sine familieliv. Samboere har tidligere ikke vært integrert i statistikken og det har heller ikke vært mulig å få fram et fullgodt bilde av hvor mange barn som lever i "samboerfamilier". Det er langt vanligere å leve sammen som samboere uten å gifte seg nå enn tidligere. Samboere med felles barn er for øvrig den familietyper som har økt mest de siste årene, fra 61 000 til 99 000⁵ par på 20 år. Dette er en økning på 64 prosent.

Inntil nylig har offentlig statistikk ikke kunne gi noe klart bilde av hvor mange som lever i samboerskap og hvor mange samboere som har barn, både fellesbarn og særkullsbarn. Gjennom Folke- og boligtellingen 2000 var det for første gang mulig å gi et samlet bilde av antallet samboerpar med og uten felles barn og med bare særkullsbarn. Tidligere har det kun vært pålitelige data om samboere med felles barn. De nyeste, offisielle tallene (01.01.2003) på hvor mange ektepar som lever med og uten barn, samt hvor mange samboerskap hvor det er felles barn under 18 år, vises i tabell 1.1⁶.

² Definisjon av kjernefamilie fra <http://www.caplex.no>

³ Definisjon av storfamilie fra <http://www.caplex.no>

⁴Beskrivelse av særboere: <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200303/03/> og <http://www.ssb.no/samboer/arkiv/art-2002-06-18-01.html>

⁵ <http://www.ssb.no/emner/02/01/20/familie/tab-2003-05-22-04.html>

⁶ <http://www.ssb.no/emner/02/01/20/familie/tab-2003-05-22-01.html>

Tabell 1.1 Ektepar med og uten hjemmeboende barn og samboere med felles barn i 2003. Antall

Ektepar		Samboere med felles barn	Alle
Uten hjemmeboende barn	Med hjemmeboende barn		
351 654	480 232	99 787	931 673

TØI rapport 754/2005

Blant dem som lever i samliv (samboere og gifte) er nærmere hvert fjerde samliv et samboerskap. Statistikken viser at samboerne er unge og at det er for de unge at samboerskap er mer utbredt enn ekteskap, tabell 1.2. Over halvparten av dem mellom 20 og 34 år er samboere, mens det er de gifte som er i flertall blant dem som er eldre.

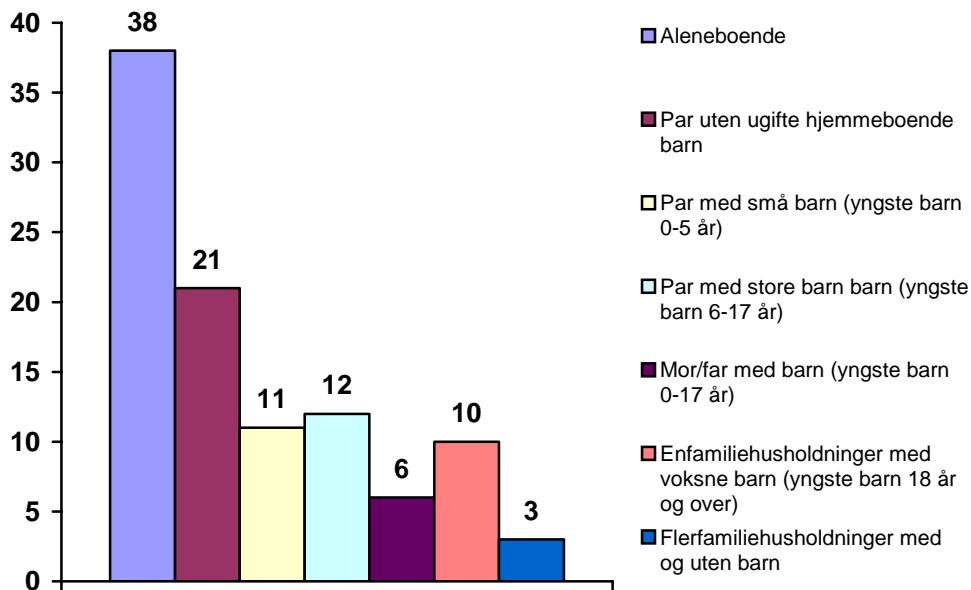
Tabell 1.2 Andel samboere og gifte av alle som lever i samliv etter alder. 2001. Prosent Kilde: Omnibusundersøkelser 2001, SSB.

Alder	I samliv	Samboere	Gifte
20-79 år	100	24	76
20-34 år	100	56	44
35-59 år	100	17	83
60-79 år	100	5	95

TØI rapport 754/2005

Sammensetningen av norske husholdninger viser at aleneboende dominerer med hele 38 prosent, figur 1.1. En betydelig andel av aleneboerne er ikke definert inn i en familiekontekst, men dette betyr ikke at de lever alene og er uten familieforpliktelser. Eksempelvis er foreldre som ikke har den daglige omsorgen for barna registrert som enslige selv om de har betydelig omsorg og oppfølging av barna i det daglige. Barna registreres hos den part hvor barna bor mesteparten av tiden (enhver borger i Norge er registret på kun en adresse). En del velger også å forsette som særboere, på tross av at de i det daglige lever som par, men velger å ha hver sin bolig. Mange som velger særbo-løsningen er par som har barn på hver sin kant og som ikke ønsker å blande særbo-barn i en felles husholdning.

Sammensetning av norske husholdninger

TØI rapport 754/2005

Figur 1.1 Sammensetning av norske husholdninger. Folke- og bolig tellingen 2001. SSB⁷ Som par regnes ektepar, samboerpar og registrerte partnere.

Samliv, skilsmisser og samlivsbrudd

62 prosent av den norske voksne befolkning (+20 år⁸) lever i parforhold⁹. Det er store regionale forskjeller. I Oslo lever nær halvparten utenfor parforhold. I nabofylket Akershus er tilsvarende tall 33 prosent, som er det laveste i landet. Av parene er 80 prosent gift – inkludert registrerte partnere – og 20 prosent samboere. De siste årene ser vi at bruddraten i parforhold holder seg stabilt høy og hvis 2002 nivået forsetter kan 48 prosent av inngåtte giftemål og partnerskap ende med brudd. 10 500 ekteskap ble oppløst ved skilsmisse og 13 000 ektepar ble separert i 2002. I forhold til året før er dette til sammen ca 400 flere skilsmisser og separasjoner. For å tolke skilsmisseutviklingen korrekt, må en også se på samlivsbrudd blant samboere. En mangel ved familiestatistikken er at den ikke har gitt kunnskap om endringer i samboerskap, bare antallet per 1. januar hvert år og da for samboere med felles barn. Inntil nylig har det derfor ikke eksistert tall over samboerskap som oppløses hvert år og dermed heller ikke hvor mange barn som hvert år opplever at foreldrene går fra hverandre. En har måttet basere seg på intervjuundersøkelser (utvalgsundersøkelser). Disse har vist at samboerskap er langt skjøre enn ekteskap, at forskjellene er størst for barnløse par, men store også for par med barn. Samboere med barn hadde over tre ganger så stor

⁷ <http://www.ssb.no/fobhushold/tab-2002-09-02-06.html>

⁸ Ca 3.3 millioner.

⁹ Par omfatter i denne sammenheng personer som er gift, registrerte partnere eller samboere og bor i samme bolig

tilbøyelighet til å flytte fra hverandre som gifte med barn. Den nye statistikken Statistisk sentralbyrå (SSB) har utarbeidet for å få samboere med felles barn bedre integrert i den løpende statistikken, bekrefter at samboerpar med felles barn hyppigere flytter fra hverandre enn ektepar med barn.¹⁰ En registeranalyse av samboerpar med felles hjemmeboende par viste at 62 av 1000 flyttet fra hverandre i løpet av et år (Noack 2002).¹¹

Barn og samlivsbrudd

Barn utgjør ca en fjerdedel av befolkningen. 1 067 489 barn og unge var bosatt i Norge per 1. januar 2002. Siden 1989, som var det første året det ble laget barnestatistikk, har andelen barn under 18 år som bor sammen med gifte foreldre, gått ned fra 78 til 61 prosent. I samme periode har andelen som bor hos samboerforeldre, økt fra 5 til 14 prosent. Økningen i samboerskap har således bare halvt på vei kompensert for reduksjonen av barn som bor sammen med gifte foreldre. Men fortsatt bor tre av fire barn i Norge sammen med både mor og far, tabell 1.3. Samtidig har andelen barn som ikke bor sammen med begge foreldre, økt fra 18 til 25 prosent i løpet av de siste 14 årene. Det er mest vanlig å bo sammen med ett søsken. I januar 2003 bodde 44 prosent (464 100) av alle barn i Norge – sammen med én bror eller søster. Drøyt en fjerdedel, 304 500 barn, bodde sammen med to søsken.

Tabell 1.3 Hjemmeboende barn 0-17 år, etter familietype og søsken, i prosent, SSB 2003¹²

Hvem barnet bor sammen med	Barn uten søsken	Barn med søsken
Gifte foreldre	5,9	55,1
Samboende foreldre	3,7	10,5
Mor	6,2	10,9
Far	1,4	1,5
Mor og stefar	0,4	3,9
Far og stemor	0,1	0,5
Andre	-	-
Alle (1 066 387)	17,6	82,4

TØI rapport 754/2005

Tall fra SSB viser at ca 25 prosent av alle barn (256 000 barn) bor med bare en forelder¹³. At så mange barn bor med en forelder betyr ikke at kontakten mellom barn og foreldre ikke er betydelig eller god. Det er både fordeler og ulemper med at barn pendler mellom to hjem, selv om det er lettest å trekke frem ulempene

¹⁰ Beregnet ut fra alle samboerpar som hadde felles adresse ved inngangen til 1999, men ikke ved utgangen av året. Andre former for opphør (død, ikke lenger felles barn m.m.) er holdt utenfor. Byberg, I, Noack, T og Foss, H A (2001): Gjete kongens harer - rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken. SSB rapport 2001/40.

¹¹ <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200203/noack.pdf>

¹² <http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/tab-2003-08-21-01.html>

¹³ <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200303/01/tab-2003-06-20-01.html>

flyttingen medfører for barnet. An-Magritt Jensen (2004) kaller disse barna for ”byttebarn” og er negativ til at barn lever sitt dagligliv på ”timeshare”-basis.

Det er usikkert hvor mange barn som hvert år berøres av samlivsbrudd. Til nå har den løpende statistikken bare fått fram hvor mange barn som årlig opplever at foreldrene blir separert eller skilt. Barn i brutte samboerskap representerer mørketallene. I følge statistikken fra 2002 opplevde 27 000 barn (under 18 år) at foreldrene skilte seg (11 125¹⁴) eller tok ut separasjon (15 700¹⁵). Undersøkelser viser imidlertid skilt/separasjonsstatistikken bare fanger opp to tredjedeler av de barna som faktisk opplever at foreldrene flyttet fra hverandre (Noack 2002). Legger vi til den ene tredjedelen, stiger antallet barn som opplevde foreldrebrudd i 2002 betydelig. ”Familiebrudd” inkluderer dessuten mer enn brutte samboerskap og ekteskap. Hvor mange barn som opplevde at steforeldre flyttet ut, kan det ikke gis presise tall for. Tallet er anslått til 3 400 særkullsbarn¹⁶ for separerte par og brutte samboerskap (av par som også hadde felles barn). I tillegg kommer et ukjent antall barn fra brutte samboerskap der det ikke var noen felles barn, anslått til 2 400-4 900 barn. Gitt disse anslagene, var det minst 40 000 barn (felles barn og særkullsbarn) som i 2002 opplevde at en av de voksne i familien flyttet ut.¹⁷

Denne omskifteligheten i mange barns liv viser at det er behov for kontakt mellom foreldre og barn som ikke bor sammen, noe som innebærer behov for både fysisk og virtuell mobilitet.

1.3 Tilgang til bil – utviklingstrekk og dagens situasjon

Fra høytid og ferie til hverdagsredskap

I 1950 fantes det 65 000 personbiler i Norge (Rideng 2003). I 2002 var antallet kommet opp i 1 899 500, altså en 30 gangers økning i denne perioden på godt og vel 50 år. Mens bilen i 1950 var en sjeldenhet og utenfor rekkevidde for de aller fleste, er den i dagens samfunn en alminnelighet, der den billøse nærmest er en kuriositet. En stor majoritet (85 prosent) av befolkningen tilhører en husholding med bil (Denstadli og Hjorthol 2002), og 33 prosent har to eller flere biler. Bilholdet er høyest i familier med barn (og to voksne), 97 prosent i 2001 (Lian 2002).

Utviklingen av bilen som allemannseie startet for fullt i 1960, da restriksjonene på bilsalg ble opphevet (Hjorthol et al 1990). Den norske bilparken besto dette året av 225 000 biler, noe som betyr at omtrent hver fjerde familie hadde bil. I det første året ble det registrert drøyt 31 000 nye biler, og i 1965 besto den norske bilparken av 435 000 personbiler, og ca 40 prosent av norske familier hadde bil.

¹⁴ <http://www.ssb.no/emner/02/02/30/skilsmisses/tab-2003-09-04-06.html>

¹⁵ <http://www.ssb.no/emner/02/02/30/skilsmisses/tab-2003-09-04-13.html>

¹⁶ <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2001-12-11-01.html>

¹⁷ <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2001-12-11-01.html>

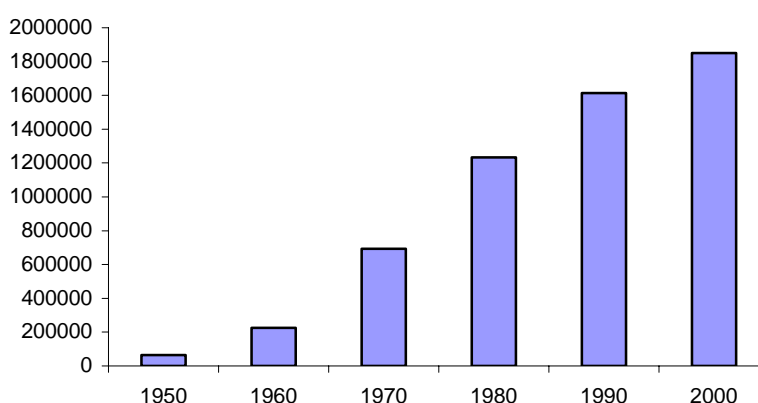
Analyser av begrunnelsene for å anskaffe seg bil i denne tidlige fasen er sparsomme. Vurderingene som er gjort, knyttes gjerne til den samfunnsmessige utviklingen i denne perioden av bilens inntog (Østby 1989, Hjorthol et al op cit). Mellom 1945 og 1960, i importrestriksjonens dager, var det bestemte yrkesgrupper som var favorisert i tildelingen av kjøpsmuligheten. Leger, jordmødre, selgere osv er eksempler på slike grupper. De som hadde godt med penger, kunne kjøpe bruktbiler eller også enkelte østeuropeiske biler, som var å få.

Etterkrigsperioden var preget av full sysselsetting blant menn, samtidig som dette var hjemmehusmødrene glansperiode. Det var derfor ikke behov for transport av barn til barnehage eller skole. Før drabantbyutbyggingen skjøt fart, og mange arbeidsplasser var konsentrert i de indre byområder, var arbeidsreisene heller ikke så lange. Utbyggingen av drabantbyer på 50- og begynnelsen av 60-tallet, stilte større krav til transporttilbudet, fordi reiselengdene til arbeidsplassene økte. I Oslo-området ble forstadsbaner og etter hvert T-banenettet utbygd. Så lenge arbeidsplassene var lokalisert til de sentrale byområdene, var dette et rimelig godt tilbud for de arbeidsreisende, og bilen hadde liten betydning i dagliglivet. Familiens tidsbudsjett fulgte den yrkesaktive mannens rytme. Tidspresset var ikke påtakelig, og tidsklemma var ennå ikke ”oppfunnet”.

For de som ikke hadde spesielle yrker som krevde stor mobilitet, er det nærliggende å tro at anskaffelsen av bilen var knyttet til endringer i befolkningens ferie- og fritidsvaner. Etter at det hadde foregått en betydelig bedring i befolkningens boligstandard, er det rimelig å anta at en del av velferdsøkningen ble tatt ut i form av bilkjøp. Og i begynnelsen var bruken knyttet til ferie og fritid. Campingturer med bil ble en ny ferieform for den norske befolkningen.

Gjennom en større spredning både av arbeidsplasser og boliger, og en sterk økning i kvinners yrkesdeltakelse på 70- og 80-tallet, ble bilen etter hvert et viktig redskap i hverdagslivets organisering.

Antall biler fra 1950 til 2000

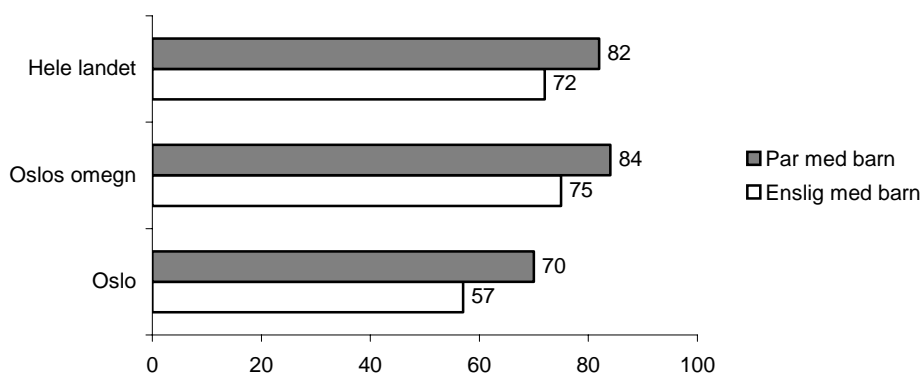
TØI rapport 754/2005

Figur 1.2 Utviklingen av antall biler i Norge fra 1950 til 2000. Kilde: Rideng 2003.

Selv om veksten i bilbruk ikke er fullt så sterk mellom 1990 og 2000 som i de første tiårene etter 1960, var det fremdeles en betydelig vekst også i denne perioden. Forbruksundersøkelsene viser at transport og reiser utgjør en stor andel av befolkningens forbruk, nesten 20 prosent, nesten dobbelt så mye som det

brukes på mat ¹⁸. Den overveiende delen av dette transportforbruket, ca 80 prosent, er knyttet til innkjøp og bruk av bil.

Barnefamiliene er en gruppe med høyt bilhold, men det er variasjoner etter hvor man bor og selvfølgelig også etter inntekt (Denstadli og Hjorthol 2002). Familiene i vårt utvalg er valgt ut slik at de skal ha bil og medieutstyr (se kapittel 3). For å gi et bakteppe for dette spesielle utvalget, skal vi se nærmere på hvordan situasjonen er for familier i Oslo og i nabokommunene. I figur 1.3 har vi skilt mellom enslige med barn og par med barn, og vi har tatt utgangspunkt i at intervjupersonene har svart at vedkommende har førerkort og alltid har tilgang til bil.

TØI rapport 754/2005

Figur 1.3 Har alltid tilgang til bil etter bosted og familietype. Prosent. Tall hentet fra den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001.

Figur 1.3 viser at det er barnefamiliene i omegnskommunene til Oslo (Akershus) som har den beste tilgangen til bil. Dette gjelder både i familier som består av par med barn og i familier med enslige forsørgere. De ligger over gjennomsnittet for landet som helhet. Familiene i Oslo, derimot, ligger betydelig under. Dette gjelder begge familietypene. Oslo er spesiell på den måten at kollektivtilbudet her er betydelig bedre enn det er både i Akershus og i landet for øvrig.

Selv om våre utvalgsfamilier er spesielle på den måten at de har minst én bil, ser vi at dette er den vanligste situasjonen også for et stort flertall av barnefamiliene i regionen.

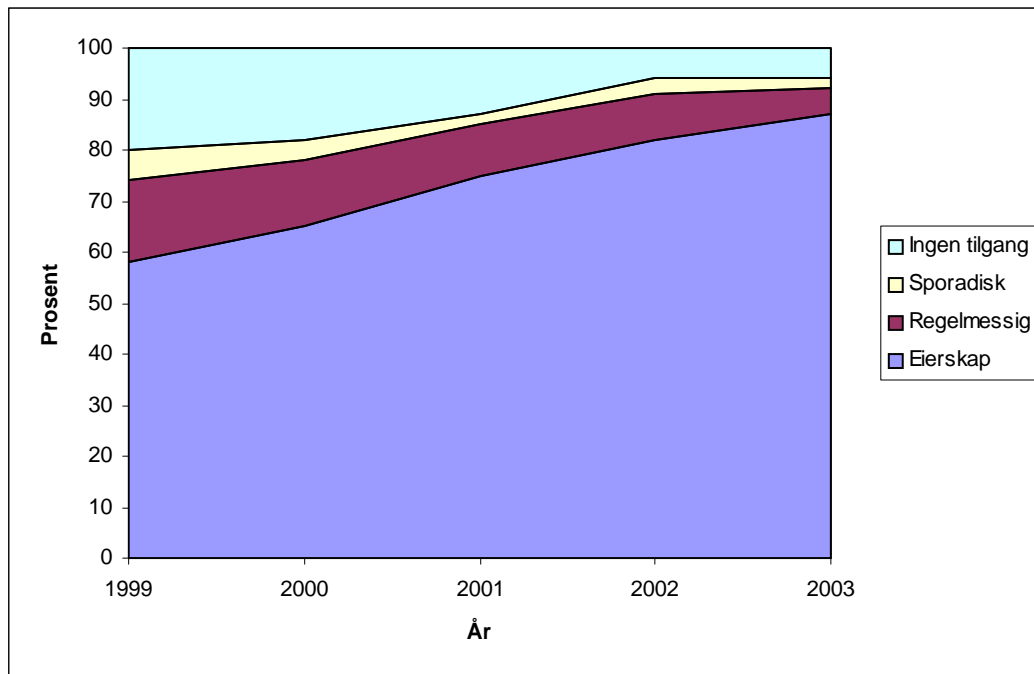
1.4 Tilgang til mobiltelefon i Norge

Økt individualisering

Uansett hvordan vi måler, så er det klart at Norge har blitt et modent marked når det gjelder mobiltelefoni. Ved inngangen til 2004 oppgav 87 prosent av alle personer over 9 år at de hadde egen mobiltelefon (Vaage 2003). I 1999 var det litt

¹⁸ (<http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu/tab-2003-12-16-01.html>).

under seks av ti som hadde mobil. Sett på en annen måte: i 1999 hadde rundt 80 prosent av befolkningen en eller annen slags tilgang til mobiltelefon.¹⁹ Informantene den gangen oppgav at de enten hadde sin egen mobil eller at de hadde delt tilgang med andre. Vi kan derfor si at i 1999 var det 58 prosent som hadde egen mobiltelefon, rundt 22 prosent hadde delt tilgang, og de resterende 20 prosent oppgav at de ikke hadde noen tilgang.

TØI rapport 754/2005

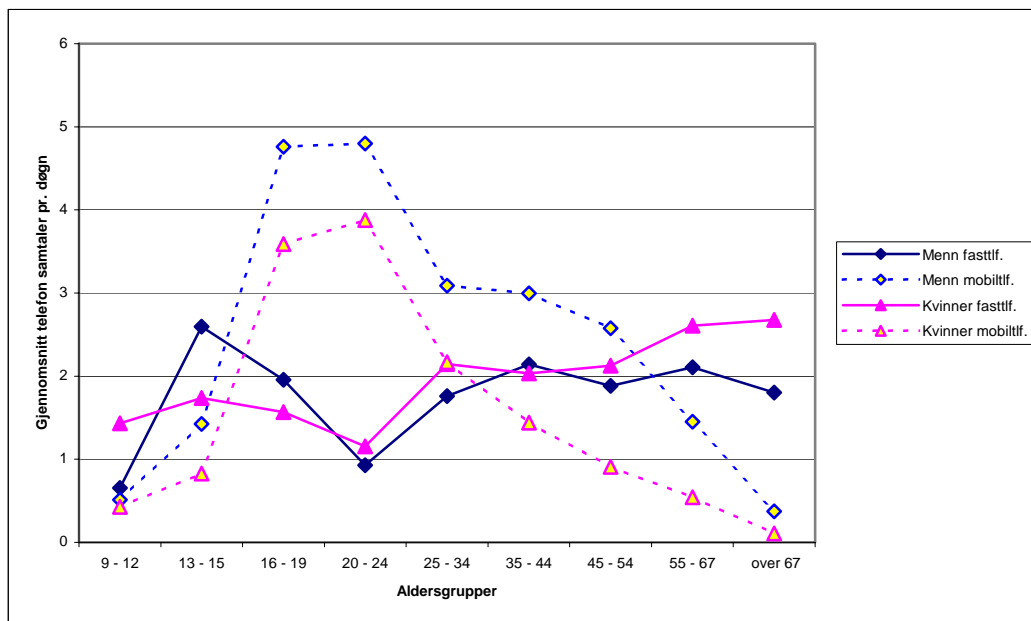
Figur 1.4 Tilgang til mobiltelefon i Norge, 1999 – 2003

I 2003 var disse tallene endret: Da var det 87 prosent som hadde egen mobiltelefon, rundt 7 prosent hadde en eller annen form for delt tilgang, og de resterende 6 prosent oppga at de ikke hadde tilgang til mobil i det hele tatt, figur 1.4. Disse tallene illustrerer to hovedtendenser: økningen i eierskap til mobiltelefon og et stadig mer individualisert eierskap. I land der andelen som har mobiltelefon er lavere, er det langt mer vanlig å ha en ”delt” familiemobil, særlig blant de yngste og de eldste i befolkningen. Men etter som andelen øker og mobilbruk blir mer og mer vanlig, er det en voksende oppfatning at en mobiltelefon må tilhøre ett enkelt individ. Både telefonfunksjonene og abonnementsordningene støtter dette synet. Når man har sin egen personaliserte telefonliste, sin egen SMS-logg og diverse personlig informasjon lagret i telefonen er apparatet personalisert. Dessuten er det slik at etter hvert som MMS (Multi-media mesaging), elektronisk betaling og forskjellige PDA-funksjoner (personal digital assistant) blir mer og mer vanlig, vil mobiltelefonen bli mer som en kvinnehåndveske eller en herrelommebok ved at den blir en personlig effekt og en oppbevaringsplass for personlige saker.

¹⁹ Denne statistikken gjelder i realiteten for alle i befolkningen over 9 år.

Antall daglige oppringninger

Materialet fra SSB viser at menn bruker både fasttelefon og mobiltelefon oftere enn kvinner. Tallene viser imidlertid at kvinner snakker lenger enn menn i fasttelefonen, men ikke i mobilen. Når det gjelder antall oppringninger per dag, ser vi at menn vanligvis ringer oftere enn kvinner (henholdsvis 4,3 og 3,5 ganger per dag), figur 1.5. I tillegg ser det ut til at menn helst bruker mobilen når de ringer. Alt i alt bruker menn mobilen i halvparten av sine oppringninger, mens kvinner bruker mobilen i omtrent en tredel av sine oppringninger.

TØI rapport 754/2005

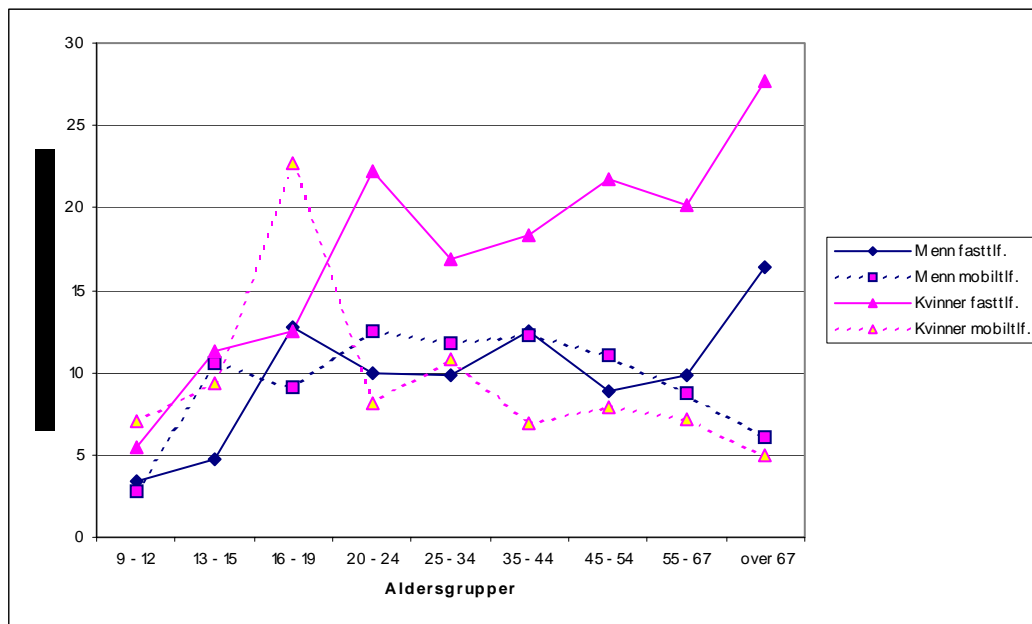
Figur 1.5 Antall oppringninger per dag (alle plattformer) og mobil

Dette varierer noe med alder. For fasttelefon og mobiltelefon under ett er bruken på topp i slutten av tenårene og tidlig i 20-årene for både menn og kvinner. Dette er det tiåret i livet da telefonen er viktigst, i hvert fall når det gjelder antall oppringninger. Menn oppgir at de ringer cirka seks ganger per dag og kvinner oppgir cirka fem. For menn er omtrent åtte av ti oppringninger mobilbasert, mens for kvinner i denne livsfasen er noe over sju av ti mobilbasert.

Samtalelengde

Selv om menn ringer oftere, er det gjerne slik at kvinner snakker lenger når de først ringer, særlig når de bruker fasttelefon. Det andre interessante aspektet når det gjelder tid i telefonen er at, med noen unntak, er det ikke den samme "gullalder" i slutten av tenårene og tidlig voksenliv som for antall samtaler. Generelt oppgir kvinner at de bruker telefonen i cirka 30 minutter per dag, mens menn sier de bruker den i omtrent 20 minutter. Talebasert telefonbruk øker raskt fra de yngste brukerne til brukerne i slutten av tenårene. Tallene viser at tenåringsjenter mellom 16 og 19 år bruker lengst tid i telefonen, også i mobiltelefon. De eldste kvinnene i denne gruppen bruker telefonen litt mindre, særlig fasttelefon. Det er også interessant her er at menn bruker mobiltelefon

omtrent like mye som fasttelefon. Men bortsett fra tenåringsinformantene bruker kvinner omtrent dobbelt så mye tid på talebasert kommunikasjon på fasttelefon som på mobiltelefon.

TØI rapport 754/2005

Figur 1.6 Antall minutter i telefonsamtale (fast og mobil) pr. dag, fordelt etter alder og kjønn, Norge 2003.

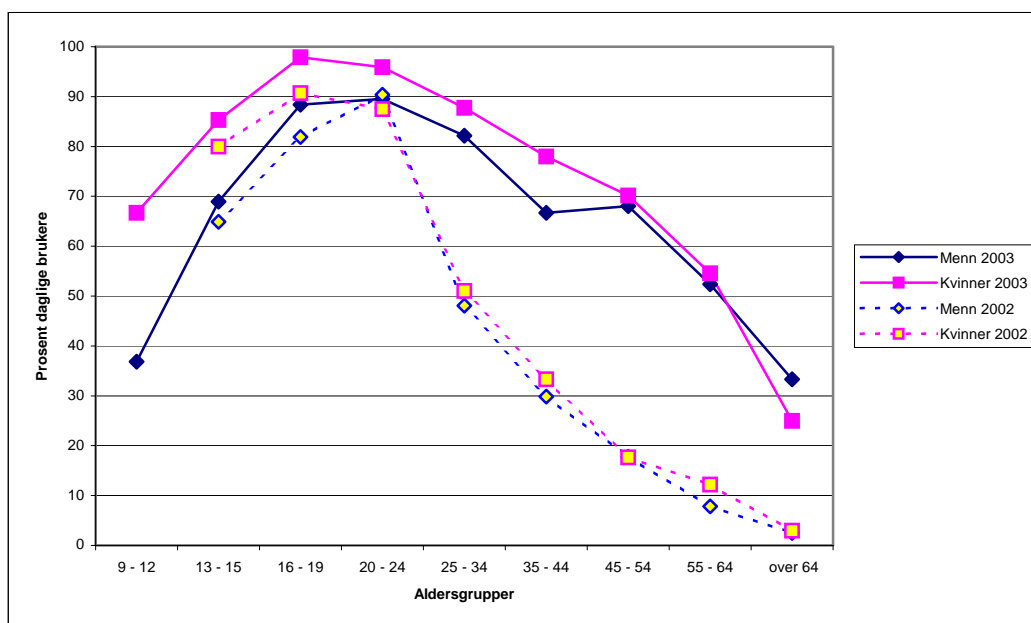
Mens SMS generelt har vært tenårings og spesielt tenåringsjenters domene, er talebasert mobiltelefoni på mange måter de middelaldrende mennenes domene. Dette er litt ironisk, fordi det ofte er *kvinner* som har ansvar for familiekoordineringen, særlig når det gjelder de praktiske sidene ved familiens daglige aktiviteter ("fotballmammaen", slik hun blir portrettert i USA). Dessuten er det ofte en følelsesmessig dimensjon ved kvinners arbeid at det er de som har kontakten med den utvidede familien og utfører forskjellige former for stell og pass. I lys av dette kan man si at mobiltelefonen er ideell for å utføre de praktiske delene av dette arbeidet. Imidlertid ser det ikke ut til at de har tatt den i bruk i samme grad som menn. En forklaring på dette kan være at menn oftere har mobiltelefon som er subsidiert av arbeidsgiver og derfor ikke har samme økonomiske beskrakninger. En annen ting er at mobiltelefonen ikke blir sett på som et egnet apparat for lange telefonsamtaler – den er dyr, den blir varm ved lange samtaler, osv. Så pleie, stell og de mer følelsesmessige sidene – det vil si de aktivitetene som ofte er kvinners felt – kan bli bedre utført med fasttelefon.

Dette betyr at gjennomsnittlig samtalelengde øker når vi går fra de yngre aldersgruppene til de eldre. Eldre kvinner har høyest gjennomsnittlig samtaletid (cirka 12 minutter per samtale), mens tenåringsgutter har det laveste gjennomsnittet (mindre enn 2 minutter per samtale).

SMS-bruk

Det er en viss likhet mellom kurvene som beskriver daglig bruk av mobiltelefon og de som beskriver SMS-bruk. Generelt sett er kurvene lave for de yngste under 13 år. Tenåringer og unge voksne er på toppen av kurven, og voksen- og eldregruppene har langt mindre bruk. Det samme generelle mønsteret ser vi når det gjelder å bruke mobiltelefon til samtaler. Omtrent halvparten av barn under 13 år med mobiltelefon sier at de sender SMS-meldinger daglig. Dette tallet stiger til 90 prosent for de som er i slutten av tenårene og begynnelsen av 20-årene, og faller igjen gradvis til rundt 30 prosent for de med mobiltelefon i den eldste aldersgruppen.

Det er interessant å merke seg at kvinner har en noe høyere bruksrate ($\chi^2(1) = 9.9$, sig. = 0.002). Mens 72 prosent av menn med mobiltelefon sier de bruker SMS daglig oppgir 81 prosent av kvinnene det samme. Dataene viser at for nesten alle alderskategorier bruker kvinner SMS mer enn menn. Det er bare i de eldste aldersgruppene at det er likt.

TØI rapport 754/2005

Figur 1.7 Andel som bruker SMS daglig fordelt etter alder og kjønn, i Norge 2002-2003.

Figur 1.7 viser også data om daglig bruk av SMS i 2002. Vi ser at det har vært en overgang på dette området mellom 2002 og 2003. Mens det i 2002 hovedsakelig var en samhandlingsform som ble brukt av tenåringer og unge voksne, har eldre begynt å bruke denne kommunikasjonsformen i stadig større grad.

2 Teoretisk tilnærming

2.1 Hverdagslivsbegrepet

Hverdagslivet ble satt i fokus innen deler av samfunnsforskningen i 1970- og 80-åra. Det ble gjennomført flere store undersøkelser for å møte kunnskapsbehovet om fenomener med tilknytning til hverdagslivet – for eksempel tidsnyttigs-, levekårs- og boforholdsundersøkelsene. Søkelyset ble rettet mot hvilke aktiviteter ulike befolkningsgrupper hadde, fordeling av ressursene og hverdagslivets kontekst. Undersøkelsene var dels begrunnet i velferds- og fordelingspolitiske målsettinger, men også ut fra en viss interesse for å bruke hverdagslivets problem-løsninger innenfor ulike sektorer av samfunnslivet.

Siden vi er opptatt av den fysiske og virtuelle mobilitetens betydning for hverdagslivets organisering, vil vi ikke begrense oss til å studere aktiviteter som foregår i hjemmet eller i boligområdet. Hverdagsliv uten å ta hensyn til lønnsarbeid og det som skjer i tilknytning til arbeidsplassen utelukker dessuten viktige deler av folks daglige virkelighet. Lønnsarbeid er også innvevd i det som foregår i hjemmesfæren og i de nære omgivelser ved at arbeid tas med hjem, og hjemmet kan være utgangspunkt for lønnsarbeid. Det er viktig for den totale organiseringen av folks daglige aktiviteter. Arbeidsreisen kombineres for eksempel med henting av barn, innkjøp og fritidsaktiviteter. Mange av folks fritidssystemer foregår utenfor både hjem og nærmiljø, men er likevel en del av hverdagslivet. Det kan derfor være riktig å betrakte hverdagslivet som en kjede av aktiviteter som er avhengige av og innvevd i hverandre, der samspillet mellom fysisk og virtuell mobilitet er sentral, og der bruken av ikt og transport er viktige redskaper for organisering av hverdagen.

2.2 Dagliglivet som erfaring og mening

Hverdagslivet er også kommunikasjon. For å forstå denne kommunikasjonen, må man ta utgangspunkt i hvordan hvert enkelt individ strukturerer erfaringene i sine umiddelbare omgivelser, uavhengig av hvilken meningssammenheng erfaringene stammer fra. Fenomenologen Alfred Schultz (1973) hevder at det vesentligste trekk ved hverdagslivet er at det betraktes som gitt og at det i svært liten grad problematiseres. Mennesker oppfatter hverdagslivet som at det fins et allment domène, en verden, hvor vi kommuniserer, arbeider og lever våre liv. Vi antar at denne verden har en historie, en fortid og at den har en fremtid, og at den nåværende verden som vi befinner oss i, er gitt for de fleste mennesker på omtrent den samme måten. Det eksisterer dermed et *meningsfullt fellesskap* som gjør kommunikasjon mulig.

Schütz mener videre at individer orienterer seg i sitt hverdagsliv ut fra sin biografiske situasjon. Mennesker fortolker de historiske og kulturelle former avhengig av egen erfaring. Den enkelte ser og bestemmer hverdagslivet ut fra om forhold eller situasjonen kan kontrolleres eller ikke. Schütz snakker om verden innenfor ens rekkevidde, som den enkeltes *interesse og handlingsfelt*. Verden innenfor rekkevidden består av den del av tilværelsen som kan nås av umiddelbare erfaringer. Verden ellers befinner seg utenfor hverdagslivets rekkevidde.

Schütz bruker begrepet *handlingsfelt* om den del av verden innenfor rekkevidden som kan påvirkes av handling: Dette handlingsfeltet deler han i to: det primære handlingsfelt, som nås uten spesielle hjelpemidler, og det sekundære handlingsfelt, hvis grenser bestemmes av samfunnets teknologiske nivå. *Bilen og telefonen* er eksempler på hjelpemidler som har utvidet grensene for det sekundære handlingsfelt (Cronberg 1986). Schütz tar utgangspunkt i at hvert individ har en relevansstruktur, hvor man velger og vraker mellom forskjellige alternativer. Individet velger ut fra hypoteser om framtiden og ønsket om å kontrollere livsverdenen (hverdagslivet) på sine egne betingelser. Kunnskapsnivået og hjelpemidler innenfor rekkevidde er avgjørende for valget.

Den fenomenologiske analysen er utgangspunktet også for Berger og Luckmans (1975) tilnærming til studiet av dagliglivet. Deres utgangspunkt var at dagliglivet er en realitet tolket av individet og meningsfull som en sammenhengende verden. Det er organisert rundt tilstedeværelsen av personen, den *romlige* dimensjonen, og tidspunktet for dennes væren, *tidsdimensjonen*. Det betyr ikke at hverdagslivet er begrenset til her og nå, men omfatter også fenomener annetsteds og annentids hen. Hverdagslivet oppfattes dermed som ulike grader av nærhet eller avstand både romlig og temporært. Analogt til Schütz opererer Berger og Luckman med begrepet om handlingsfelt. Med nye familiekonstellasjoner, slik vil har beskrevet i avsnitt 1.2, øker hverdagslivets handlingsfelt, og dermed behovet for hjelpemidler til å kommunisere. Hverdagslivet er preget av intersubjektivitet, mennesket eksisterer ikke uten kontinuerlig interaksjon med andre. Interaksjonen foregår først og fremst i form av ansikt til ansikt - relasjoner. Etter hvert foregår interaksjonen også via medier som er knyttet til ny teknologi, slik som vi er opptatt av i dette prosjektet. Spørsmålet er hvilken betydning dette vil ha i hverdagslivet.

Hensikten med hverdagslivsanalysen er, i følge Berger og Luckman, å komme fram til *typologier av interaksjon* for å få kunnskap om de objektive forholdene i hverdagslivet. Vår interesse i dette prosjektet er å knytte disse typologiene av interaksjon til ulike former eller medier for kommunikasjon og hvilken rolle transport spiller i disse interaksjonsprosessene. Hovedvekten vil bli lagt på interaksjon og samspill mellom foreldre og forholdet mellom foreldre og barn. Men også forholdet til andre viktige personer i det sosiale nettverket vil bli undersøkt.

På mikronivå kan familien betraktes som en institusjon. I følge Berger og Luckmann er en institusjon en gjensidig typifisering av rutiniserte handlinger. Det betyr at det er en uuttalt forståelse av hvordan handlingene foregår. Når person A gjør en ting, vil person B forstå hva som er i ferd med å skje og setter i gang sine handlinger for å komplettere aktiviteten. Når far er i ferd med å ta på barnets

yttertøy for å reise til barnehagen, legger mor matpakken i sekken og finner fram regnfrakken. Eksemplet viser at livet er fullt av små institusjonaliserte handlinger og aktiviteter.

Det er ikke bare en enkel sekvens av aktiviteter, men det er også moralske eller normative forhold knyttet til prosessen. Det spesifikke sett av handlinger blir gjort – og kanskje i en bestemt rekkefølge for å oppnå moralsk definerte mål. I den utstrekning målene er felles, kan man snakke om enhetlig atferd. Det kan imidlertid være slik at moralske imperativer kan utløse ulike handlinger fra forskjellige aktører.

2.3 Familien som et sysselsettingssystem

Interessen for å undersøke institusjoners betydning for dagliglivets organisering kommer bl a til uttrykk gjennom Cato Wadels (1983) utvikling av begrepet *sysselsettingssystem*. Dette begrepet bruker han som en analytisk kategori for å studere dagliglivets organisering med utgangspunkt i familiens avhengighet av andre institusjoner. Han utvider med andre ord Berger og Lückmans analyseområde.

Wadel betrakter husholdet som et sysselsettingssystem med et sett av innbyrdes avhengige aktiviteter og roller. Det familieære sysselsettingssystemet står i et gjensidig avhengighetsforhold til andre sysselsettingssystemer, som arbeidsplasser, skole, barnehage eller transportsystemet. Husholdet befinner seg dermed i spenningsfeltet mellom samfunnsmessige betingelser og egne og andre menneskers behov, ønsker og ressurser når dagliglivet skal organiseres.

Wadel bruker et utvidet arbeidsbegrep som inkluderer lønnet, ulønnet og ulike typer husholdsarbeid. Han mener at arbeidsdeling innen forskjellige typer sysselsettingssystemer må ses både i et aktivitetsperspektiv og i et rollebestemt perspektiv. Han sier at man må undersøke hvordan aktiviteter henger sammen med hverandre, dvs danner produksjonskjeder, og hvordan sosiale personer inngår i relasjoner, dvs danner rollesystemer. Det er syntesen av dette han kaller et *sysselsettingssystemperspektiv*.

For at sysselsettingssystemet skal fungere, må plikter, oppgaver og ressurser fordeles. De ressurser den enkelte og husholdet disponerer vil i sin tur påvirke de beslutninger som tas. Beslutningsprosessen vil dels styres av et ønske om å nå et resultat til fellesskapets beste, dels vil den være avhengig av hvilken status, makt og privilegier hver enkelt har i husholdet. Wadel legger vekt på at det er et *forhandlingsforløp* som foregår for at ulike ting/aktiviteter skal bli gjort. Det er dette som i vårt tilfelle foregår mellom ektefeller, mellom tidligere ektefeller og dels mellom foreldre og barn. Vår interesse ligger i å undersøke hvilken betydning de ulike medier spiller i dette forhandlingsforløpet.

2.4 Hverdagslivet som aktiviteter og rutiner

Hverdagslivet er sammensatt av aktiviteter som over tid kan bli til vaner eller rutiner. Dette har flere teoretikere pekt på. Slike rutiner oppstår på ulike måter og kan ha forskjellige konsekvenser. Rutinene står i motsetning til den motiverte handling.

Henri Lefebvre (1971) legger vekt på de stadige gjentakelser og rutiner ved hverdagslivet, både innenfor arbeid og fritid, både sykliske og lineære repetisjoner. De sykliske er knyttet til menneskelivets og naturens prosesser, mens de lineære gjentakelser i større grad er knyttet til arbeidslivet, hevder han.

Lefebvre knytter hverdagslivet og hverdagslivsbegrepet til det moderne samfunn, som ifølge ham mangler helheten som preget de tidligere samfunn. Selv om også disse samfunnene hadde sine ulike sosiale lag eller klasser, var det en helhet i samfunnet som ikke skilte det daglige liv fra for eksempel kunst og religion. Slik hverdagslivet framstår i dag, består det av løsrevne delsystemer som bindes sammen av språket, men dette kan fungere fremmedgjørende ved at det kun blir "retorikk og ornamentikk" (Lefebvre 1971:120).

Lefebvre deler hverdagslivets tilværelse inn i kontraktsfestet tid, fri tid og tvungen tid – og mener at det er den sistnevnte type tid som utgjør stadig mer av hverdagslivet og som gjør det kontrollert og fremmedgjørende. Stadig større deler av hverdagslivet omfattes av tvangsmessig tidsbruk. Det er først og fremst i denne "tvangstiden" at det rutinemessige og repeterende ligger.

Lefebvre (1991) tar utgangspunkt i den romlige organiseringen og separeringen av bolig og arbeid, av reproduksjon og produksjon. Utviklingen av dagens hverdagsliv knytter Lefebvre til utviklingen av den moderne by. Atskillelsen av bolig og arbeid, drabantbyutviklingen og bysentras utvikling fra blandete bolig-, industri- og handelsområder til arenaer for konsum og tjenesteyting mener han er grunnlaget for det moderne hverdagsliv.

Giddens (1991) hevder at hverdagslivet oppfattes som varigheten og bestandigheten (*durée*) av eksistensen fra dag til dag. Kontinuiteten i det daglige livet skapes gjennom rutinisering av praksis. I Berger og Luckmanns terminologi institusjonaliseres hverdagslivet gjennom rutiniserte handlinger. Rutiner og gjentakelser er grunnlaget for vaner og måter å handle på som blant annet kan overføres fra foreldre til barn.

I et klassedelt samfunn vil en stor del av rutinene etableres gjennom tradisjon, sier Giddens. Tradisjonene har et tidsmessig aspekt (de oppstår, varer ved og forsvinner – eventuelt). Det temporære reflekterer direkte en ontologisk trygghet (*ontological security*) som sikrer en normativ kontinuitet mellom "... *the durée of presence and the longue durée of established institutions*" (ibid: 152). Det som skaper mening i hverdagslivet og trygghet i tilværelsen er blant annet den basis som fins i tradisjonene og de trygge rutiner og vaner som de legger grunnlag for. I motsetning til Lefebvre, som knytter hverdagslivets rutiner til konsum og fremmedgjøring, betrakter Giddens hverdagslivets rutiner som grunnlag for eksistensiell trygghet. I dette prosjektet kan mediene betraktes som redskap for å være med på å sikre denne tryggheten. De blir de materielle hjelpemidlene for å øke handlingsfeltet eller handlingsrommet samtidig som man kan oppnå en viss grad av trygghet.

2.5 Det materielle som formidler i hverdagslivet

Lefebvre legger vekt på den materielle delen av kulturen for forståelsen av hverdagslivet. Det kommer særlig til uttrykk gjennom det han kaller subsystemer eller delsystemer.

Betingelsene for å definere noe som et delsystem er: a) En avgrenset, spesifikk og spesialisert sosial aktivitet, spesifikke mål knyttet til denne aktiviteten og situasjoner betinget av forholdet mellom aktivitet (*social agent or subject; groups and individuals*) og mål som skaper en totalitet, b) Offentlige institusjoner og organisasjoner som legitimerer hverandre; organisasjonene brukes for å manipulere den sosiale aktiviteten, og c) Tekster som sikrer formidling av aktivitetene, deltakelse i de aktuelle handlingene og som opprettholder makt og autoritet for de aktuelle institusjoner/organisasjoner. Tekstene kan være koder, dokumenter, manualer eller illustrasjoner og litteratur, hvorfra teksten kan bli dedusert eller tolket (Lefebvre 1971:99).

Lefebvre nevner flere eksempler på slike subsystemer, blant annet moten og turismen. Han sier imidlertid at “.. *from the viewpoint of programmed everyday life, nothing can beat the motorcar*” (Lefebvre 1971:100). Bilen er “*the leading-object*” som påvirker og dirigerer atferd og handling innenfor ulike sfærer, fra økonomi til språk. Bilen er den som samfunnsmessig organiserer trafikken, den dominerer byplanleggingen, den har sine egne organisasjoner og sterke pressgrupper. For hverdagslivet er bilen ett av de viktigste subsystemer, fordi den i så stor grad påtvinger det sine handlingsimperativer. Den er ikke bare et materielt objekt med visse tekniske fordeler, den skaper også hierarkier. Det åpenbare hierarki er knyttet til størrelse, styrke og pris. Biler leveres i alle varianter. Dette hierarkiet har klare analogier til sosiale hierarkier. Samtidig som bilen har praktisk betydning som transportmiddel, konsumeres den også som et symbol og som et substitutt – og det utvikles et eget språk og tegn (koder) knyttet til bilen. I dette prosjektet er bilen sentral i dagliglivets organisering. De aller fleste av våre informanter bor i utkanten av storbyen, de aller fleste er yrkesaktive og alle har barn. Vårt spesielle utgangspunkt i dette prosjektet er hvordan samspillet mellom transportmidlene, i første rekke bilen, og elektroniske medier fungerer.

Dorothy Smith (1987) legger også vekt på at hverdagslivet må forstås ut fra at det representerer og skjer i en faktisk materiell kontekst. Smith peker også på maktforholdene som formidles gjennom hverdagslivet. Det skjer gjennom vanlige mediakanaler, men også gjennom de fysiske strukturer. Den materielle siden ved hverdagslivet og hverdagslivets reiser knytter seg også til transportmidlene og de føringer som ligger i både den praktiske tilrettelegging for bruken av dem og de signaler og koder de inneholder eller gir uttrykk for.

2.6 Domistisering av bilen og mobilen – hverdaglivets ”nye kjæledyr”

En annen måte å betrakte (noen av) de materielle gjenstandene vi omgir oss med er i et *domistiseringsperspektiv*. Dette perspektivet innebærer et forsøk på å

beskrive anskaffelse, eie og bruk av ulike artefakter/gjenstander i samspill med den aktuelle sosiale konteksten. Domistiseringstilnærmingen betyr at man undersøker konsumet av gjenstander i en bred betydning. Man er ikke bare interessert i kjøpsatferden eller bruken. I følge domistiseringstilnærmingen presenteres den teknisk utvikling, både fysiske objekter og ikke-materielle tjenester og software, for brukerne som igjen tilpasser bruken til sine formål ut fra den sosiale situasjonen de befinner seg i. Dette betyr at gjenstanden kan forandre den sosiale konteksten den er introdusert inn i, samtidig som gjenstanden selv ofte blir omfortolket av brukerne selv, og brukt på uventede måter. Det er denne dynamikken som er kjernen i domistiseringstilnærmingen.

De historiske røttene til domistiseringstilnærmingen kom fra Storbritannia (Haddon 1996, Silverstone og Hirsch 1992). Roger Silverstone og Leslie Haddon ble interessert i å undersøke bruken av PC-en Sinclair etter at den hadde blitt voldsomt populær på midten av 80-tallet (Haddon og Skinner 1991). De ønsket å undersøke hvordan PC-en hadde blitt integrert i folks hjem; hvordan tilpasningen av den i hjemmet hadde forandret den sosiale situasjonen og hvordan familien hadde tilpasset bruket av PC-en til sitt/sine formål.

Resultatene av deres analyser viste at den opprinnelige entusiasmen som var knyttet til den nye PC-en var gått over til en mer nøktern vurdering av mulighetene og begrensningene ved utstyret. Analysene viste hvordan folk hadde revurdert deres forventninger til og interesse for PC-en. De svært optimistiske forventningene hadde blitt erstattet med mer saklig betraktninger om hvordan den kunne brukes i dagliglivet. Analogt til forholdet til et nytt kjæledyr i hjemmet, som resulterer i en gjensidig *domistisering* eller tilpasning/”temming” mellom eieren og dyret, fant forskerne antydning til den samme prosessen mellom eieren og PC-en. Man kan si at eieren mestrer teknologien og teknologien mestrer eieren.

Tilpasning i forhold til slike gjenstander kan ses som en kontinuerlig (forhandlings)prosess. Enten oppfylles de opprinnelige forventningene eller man frustreres over at de ikke gjør det, og nye ideer om bruk kan dermed oppstå. Man kan si at det foregår ”forhandlinger” i eierens psyke, mellom eieren og gjenstanden, slik det har blitt dokumentert i forhold til fjernsyn (Meyorwitz 1985, Silverstone og Haddon 1996, Silverstone 1994), mellom eieren og andre husholdsmedlemmer og mellom eieren og den bredere samfunnsmessige oppfatningen av disse gjenstandene. Når man betrakter interaksjon som foregår innenfor hjemmet, skjer det ofte en kontinuerlig diskusjon både om plassering av gjenstanden, hvor ofte den skal brukes, ”reglene” for bruk og hvilken ”status” den oppnår. *Domistiseringen* som foregår er, i følge Haddon (1996), ikke en ”på - eller av-hendelse”, men en kontinuerlig interaksjon som innebærer forhandlinger i forhold til disse forskjellige dimensjonene.

Den rollen som IKT spiller i folks tilværelse er derfor tosidig, den blir dels formet ut fra den sosiale situasjonen og dels vil den påvirke den. Hvordan vi oppfatter IKT vil med andre ord ikke være fullstendig bestemt av teknologisk funksjonalitet eller den samfunnsmessige oppfatningen, men bli strukturert av den sosiale situasjonen.

Et annet aspekt er at ulike objekter som konsumeres har både funksjonelle og symbolske funksjoner. Ved siden av at de er til praktisk nytte, er de også med på å vise fram hvem vi er. Dette gjelder både bil og mobiltelefon. Eie og bruk av en

bestemt type mobiltelefon gir omgivelsen informasjon om hvem eieren er og hvordan vedkommende ønsker å bli betraktet. Man må lære hvordan man på mest mulig "korrekt" måte skal vise fram og bruke mobilen og hvordan unngå å gjøre det på en vulgær og "feil" måte. Dette blir tydelig når ulike kulturer sammenliknes. I Sør-Korea bæres mobiltelefonen i en snor rundt halsen, i Norge i en veske eller ryggsekk, mens man i USA har den i beltet.

Silverstone (1994) har foreslått å beskrive domestiseringsprosessen i fem trinn:

1) fantasi/bevisstgjøring, 2) tilegnelse, 3) objektivisering, 4) inkorporering og 5) omforming.

Fantasi er det stadiet der gjenstanden først kommer inn i bevisstheten. Dette kan skje gjennom venner, kollegaer, reklame osv. Dersom man blir interessert i gjenstanden, vil man gjøre undersøkelser og drive "window shopping" for å vurdere hvilken rolle den vil kunne komme til å spille i ens liv. Man forsøker å forestille seg hvordan den kan brukes, hvor den skal plasseres, effekten av den på ens image osv. Dersom man velger å skaffe seg gjenstanden er man på trinn to i domestiseringsprosessen. Objektivisering av gjenstanden skjer når man plasserer gjenstanden inn i ens private sfære gjennom å bestemme hvordan den skal brukes, hvor den skal brukes, omfang, vedlikehold osv. I tillegg til den personlige interaksjonen med gjenstanden, arbeider man også med tilpasningen av gjenstanden til ens sosiale selv. Dette er inkorporeringstrinnet i analysen til Silverstone. I det siste stadiet, omformingen, skjer presentasjonen av selvet for "offentligheten". På dette nivået i domestiseringsprosessen kan de andre gjøre seg opp en mening om den totale effekten av samspillet mellom eieren og gjenstanden. Det er den sosiale konteksten rundt eieren som bedømmer effekten.

I vårt tilfelle dreier vurdering av gjenstandene seg om mobiltelefonen og bilen. I begynnelsen da mobiltelefonene kom i eie blant ungdom, ble eierne ofte betegnet "harry" eller "soss". Over tid har eie av mobiltelefon blitt vanlig og normalisert, slik at statusbetegnelsene har blitt mer nyansert og raffinert. Poenget er at domestiseringsprosessen har et eksplisitt element der den sosiale konteksten er vurdert samtidig med eierens tilpasningsprosess.

Det samme perspektivet kan man anlegge på anskaffelse av bil. Kjøp av en bestemt type bil kan være med på å bygge opp under det selvbilde vedkommende har. På samme måte som for mobilen, blir man bevisst de ulike bilmerker når man er på jakt etter en ny. En Lada og en Rover er begge en bil, men sender ut helt ulike signaler. Likeledes går man også gjennom en prosess der bilen skal integreres i hverdagslivet.

Domestiseringsperspektivet har begrensninger. For det første er det en mikrotilnærming, som betyr at den ikke inkluderer de større samfunnsmessige forholdene knyttet til teknologiutvikling. Dernest kan det reises kritikk mot Silverstones trinnvise domestiseringsprosess. Eksempler viser at ikke all domestisering nødvendigvis foregår i denne rekkefølgen. Et tredje poeng er at dette perspektivet på konsum ikke er anvendbart på alle typer av varer. Der det muligens passer best er i de tilfellene der gjenstanden ikke er veldefinert i den sosiale bevisstheten, som f.eks mobiltelefonen, eller der den stadig er under endring som bilen. Når det gjelder bilen, kan en også argumentere for at bilen er så godt innarbeidet i samfunnet over årtier, at man kan snakke om en

samfunnsmessig ”domistisering”. Det kan hevdes at de fleste i dagens norske samfunn er sosialisert til bilbruk fra barnsben av (Hjorthol et al 1990).

2.7 Medievalg og kommunikasjonsprosesser i hverdagslivet

Forskning om medievalg er aktualisert med et økende antall medierte måter å kommunisere på. Medievalg-teori er et mangfoldig teoretisk fagområde som blant annet tar for seg kommunikasjonsprosesser og informasjonsformidling fra både teknologiske, humanistiske og samfunnsvitenskaplige innfallsvikler. Medievalg har for eksempel blitt knyttet til konteksten kommunikasjonen foregår i, budskapetets karakter i tilknytning til mediets kvaliteter, personighetstrekk og kognitive egenskaper hos de kommuniserende. Mediet er et filter og et mellomledd i kommunikasjonsprosessen. Mediert kommunikasjon er noe annet en kommunikasjon ansikt-til-ansikt og fysisk samvær. Vi sammenlikner gjerne mediert kommunikasjon med kommunikasjon ansikt til ansikt, der ansikt til ansikt-kommunikasjonen er det som medienes kvaliteter måles ut fra.

I familien har det fysiske samværet, særlig mellom foreldre og barn, blitt ansett som den kvalitativt beste samværsformen og konteksten for kommunikasjon og som mediene er en erstatning for. Er for eksempel SMS er godt medium for å formidle følelser og til å skape nærhet mellom foreldre og barn? Svaret er vel både ja og nei. Både SMS og e-post brukes til å formidle følelser og nærhet mellom foreldre og barn (Jakobsen et al 2003). Via SMS sender mor eller far små ”tenker på deg meldinger” til barna sine, meldinger som har lite tekst men mye omtanke. Foreldrene i den refererte studien forteller at ungdommen har lettere for å si unnskyld på SMS enn ansikt til ansikt og å komme med ”glad i deg meldinger”, som de kanskje synes det er pinlig å formidle direkte. På den annen side brukes det samme mediet til å skape avstand mellom foreldre som ikke klarer å gjennomføre en konstruktiv og fredelig dialog over telefon eller ansikt til ansikt uten å krangle (Jakobsen et al op cit). SMS-meldingen, svart tekst på lysere bakgrunn, knapt med tekst og konsise formuleringer av meningsinnhold, signaliserer avstand og lite følelser. SMS er et mediet for både nære relasjoner med mye følelsesinnhold og relasjoner en ønsker å holde en distanse til.

Spesielt kjente teoretiske bidrag om valg av kommunikasjonsmedium er *media richness theory*²⁰ og *social presence theory*²¹ (Fulk og Steinfield 1990). Begge er teorier som kan gi nyttige bidrag for å øke forståelse rundt kommunikasjon, medienes kvaliteter, medievalg og kontekst, men som må suppleres med bidrag fra flere forklaringsmodeller, fordi teoriene kommer til kort på noen områder.

Medievalg-teorier kan grovt sett deles inn i tre hovedgrupper²².

²⁰ <http://www.december.com/cmc/theory/richness.html>

²¹ <http://fie.engrng.pitt.edu/fie99/papers/1117.pdf>

²² http://www.tukkk.fi/tjt/TUTKIMUS/seminaari/material/media_choice_theories.htm

- 1) Den kommuniserendes valg av medie er basert på at oppgaven/innholdet passer med mediets kvaliteter (task-media fit). *Media Richness Theory* og *Social Presence Theory* er eksempler på teorier som har dette utgangspunktet.
- 2) Den kommuniserendes valg av medie er basert på at omgivelsene rundt påvirker oppfatninger om hvilke oppgaver/innhold som passer til bestemte medier. *The Social Influence model* tar dette utgangspunktet.
- 3) Den kommuniserendes personlige erfaringer og oppfatninger har sterk innflytelse på hvilke oppgaver/innhold som passer til hvilke medier. Teorier som støtter dette perspektivet er: *Technology acceptance model* og *Media appropriateness* teorien.

Medievalg-teoriene har vært under konstant utvikling de siste 20 årene. Stadig nye medier utvikles, og endrer våre oppfatninger om hvordan vi velger og bruker de ulike mediene. De eldste og mye kommenterte teoriene om media richness theory²³ og social presence theory, som utelukkende så på om innhold og medium passet til hverandre, kan ikke fullt ut forklare våre medievalg. Et utvalg teorier som forsøker å forklare medievalg, presenteres i avsnittene nedenfor.

Mediets rikhet - Media Richness-teorien

Teorien tar utgangspunkt i at komplekse kommunikasjonshandlinger, med høy grad av tvetydighet og hvor det er rom for mange tolkninger krever et rikt medium, dvs et medium som rommer mye informasjon og hvor mulighetene for tilbakemelding er gode. Mediernes ”rikhet” klassifiseres med ansikt-til-ansikt-kommunikasjon som den rikeste måten å kommunisere på, fulgt av toveis-videokonferanser, telefon, chat, e-post, brev osv. Media richness-teorien har bare delvis støtte for sine antakelser, og teorien kan ikke entydig forklare hvilket medie vi velger til å kommunisere via. Tilfanget av flere nye elektroniske kommunikasjonsformer har gjort klassifiseringen mer uklar, og teorien tar ikke hensyn til at mennesker har personlige preferanser og forstår språk, verbale og ikke-verbale signaler ulikt. Eksempelvis opplever mange at det er bedre å uttrykke seg skriftlig enn muntlig. En med preferanser for tekst vil oppleve kanskje oppleve chat som rikere enn en telefonsamtale, eller kanskje en samtale ansikt-til-ansikt. En svært sjenert person vil kunne uttrykke seg friere over SMS, e-post eller chat enn det hun eller han gjør i direkte møter med andre, ansikt til ansikt. Teoriens grunntanke om at noen typer media er mer egnet til å formidle visse typer innhold, bør vi imidlertid ikke se bort fra.

Sosial tilstedeværelse - Social Presence-teorien

Teorien retter søkelyset mot om mediet formidler høy eller lav grad av sosial tilstedeværelse (social presence) blant de kommuniserende. Effektiv kommunikasjon fordrer at graden av sosial tilstedeværelse passer med hvor mye samhandling/kommunikasjon innholdet i samtalen krever. Social Presence teorien rangerer mediene etter mediernes rikhet på samme måte og rekkefølge som i media

²³ <http://www.december.com/cmc/theory/richness.html>

richness teorien. Ut i fra sosial presence teorien velger imidlertid den kommuniserende mediet ut fra hvilken grad av sosial tilstedeværelse han eller hun mener at kommunikasjonshandlingen/kommunikasjonen krever.

Sosial kontekst - Social Influence Model

I følge denne modellen er hypotesen at våre oppfatninger av mediernes rikhet delvis er subjektive og sosialt konstruerte. Studerer vi mediebruk i en organisasjonskontekst, vil vi se at medievalg og mediebruk påvirkes av praksis rundt oss og våre kollegers holdninger. I følge modellen varierer oppfatningen av hvilke medier som passer til hva mellom personer, og argumentasjonen og begrunnelsene for hvordan vi velger medier er miljø- og personavhengige. Er vi usikre, er sosial praksis en viktig rettesnor for valg. Andre dimensjoner som virker inn på valg og bruk av mediene er, i følge dette perspektivet, tilgjengelighet til mediet, kritisk masse av brukere, organisasjonsmessig støtte for bruk, personlige preferanseforskjeller mellom brukere osv.

Brukervennlighet - Technology acceptance model

I følge dette perspektivet er individets oppfatninger om teknologiens brukervennlighet og brukbarhet hovedbegrunnelse for/årsak til medievalg. Opplever vi at et medium er svært nyttig for oss, vil vi også få en positiv holdning til mediet, øke våre kunnskaper og beherske mediet bedre. I sum resulterer dette i økt bruk, fordi vi oftere velger dette mediet til å kommunisere med.

Medieerfaring - Media appropriateness

Dette perspektivet tar utgangspunkt i det foregående perspektivet - technology acceptance model, men legger enda større vekt på personlige erfaringer og opplevelser. Har vi erfaringer med at f eks et videokonferansesystem ofte ikke fungerer, eller at en person ikke får SMS-beskjedene vi sender fordi hun ikke skrur på telefonen, velger vi en annen kommunikasjonsform. I følge dette perspektivet tenderer vi til å velge bort nye kommunikasjonsformer og å bruke de gamle, sikre metodene hvis vi har flere kommunikasjonsmedier å velge mellom.

Valg av medieteoretisk perspektiv

Teoriene som er presentert her, er variasjoner over det samme temaet – *medievalg*. Hver teori, modell eller perspektiv vektlegger aspekter ved mediert kommunikasjon som er viktige for forståelse av hvordan individene velger kommunikasjonsmedier. Analysen av de kvalitative intervjuene vil bringe oss nærmere teoriene og hvordan teoriene eller modellene forklarer medievalg og mediebruk. Om ikke teoriene fullt ut forklarer kan de kanskje hjelpe oss et stykke på vei i å forstå hvordan og hvorfor individene velger bestemte kommunikasjonsmedier framfor andre. De gir oss noen holdepunkter for hva vi bør lete etter. Teoriene som presenteres, har sitt utgangspunkt i organisasjonsvitenskaplige studier og teorier. Familien kan betraktes som en organisasjon eller et sysselsettingssystem. Selvfølgelig er ikke en familie og en

organisasjon identiske enheter, men de deler en del felles trekk som gjør teorier og modeller på organisasjoner brukbare for å studere og analysere familien. Familien er et arbeidsfelleskap, med rollefordeling, arbeidsoppgaver, avhengighetsforhold, kommunikasjonsstrukturer osv. Det er følelsesmessige bånd i familier vi vanligvis ikke finner i organisasjoner. Tilknytning og ansvarforhold er også til en viss grad annerledes. Ansvar og tilknytning til barn kan ikke uten videre sammenliknes med ansvar og tilknytning i en organisasjon. Likevel mener vi at de teoretiske perspektivene vi har presentert i dette kapitlet kan brukes til å øke vår forståelse av medievalg i en familiekontekst.

2.8 Sentrale begreper i analysen av fysisk og virtuell kommunikasjon ved organisering av hverdagslivet

Det materielle som formidler, slik som Lefebvre og Smith vektlegger det, Schütz' handlingsfelt og Cronbergs handlekraft, er viktige begreper for analyser av hverdagslivet. Dette forteller om bruken av transportmidler og informasjons- og kommunikasjonsteknologi, samspillet mellom dem og rekkevidden og muligheten for aktiviteter. Domistisering av bilen og mobilen forteller hvordan disse materielle gjenstandene tar plass og blir en viktig del av husholdningens hverdagsliv som medspiller i de daglige aktivitetene. De ulike medieteoretiske perspektivene hjelper til å forstå hvorfor forskjellige medier velges av familiemedlemmer i de forskjellige kommunikasjonssituasjoner i hverdagslivet.

Schütz og Berger og Luckmanns typologier for interaksjon mener vi kan knyttes til ulike kommunikasjonsformer, rent materielt, men også innholdsmessig, slik som vår analytiske tredeling av hensikten med mobiltelefoni – *planlegging*, *sikkerhet* og *emosjonell kontakt*. Slike typologier kan betraktes som byggesteiner for organisering av hverdagslivet.

Både Lefebvre og Giddens er opptatt av oppsplittingen eller fragmenteringen av hverdagslivet. Dette gjelder både i forhold til arbeidsliv og familieliv, og for lokalisering av boliger og arbeidsplasser. Denne fragmenteringen er grunnlaget for å organisere hverdagslivet og for å betrakte familien som en form for sysselsettingssystem, slik Wadel gjør. Hvordan fungerer det familiære sysselsettingssystemet i forhold til andre institusjoner, og hvilken rolle spiller transport og kommunikasjon i slike sammenhenger?

Lefebvres inndeling av hverdagslivets tilværelse i kontraktsfestet tid, tvungen tid og fri tid kan, kombinert med produksjon og reproduksjon/konsum, kan brukes til å klassifisere hverdagslivets reiser.

Arbeidsreisene er knyttet til produksjon og har sammenheng med den kontraktsfestede tid. Samtidig koples arbeidsreisene i enkelte tilfeller med for eksempel omsorgsreiser (følge og hente barn og andre) eller innkjøpsreiser, og knyttes dermed til den tvungne tiden innenfor reproduksjon. Tjenestereiser, reiser som gjøres i arbeidssituasjonen, tilhører på samme måte som arbeidsreiser produksjonen og er i utgangspunktet en del av den kontraktsfestede tid. Enkelte typer tjenestereiser kan koples til fri tid og reproduksjon ved for eksempel å forlenge utenlandsopphold over en helg hvor arbeidsgiver betaler reisen.

Reiser i forbindelse med utdanning plasseres i den produktive sfære og kategoriseres under tvungen tidsbruk. På samme måte som for arbeidsreiser kan de koples med reproduktive reiser. I tabell 2.1 presenteres de daglige reisene ut fra en inndeling i typer av tid og i forhold til arbeidsliv og reproduksjons/konsumsfæren.

Tabell 2.1: Klassifisering av typer av reiser ut fra tidstyper og i forhold til produksjon og reproduksjon/konsum. Prosentandel av reiser

Typer av tid	Produksjon	Reproduksjon/konsum
Kontraktsfestet tid	Arbeidsreiser, tjenestereiser (25%)	
Tvungen tid	Skolereiser, reiser knyttet til utdanning (3%)	Omsorgsreiser, følgereiser, reiser knyttet til innkjøp (33%)
Fri tid	Egne fritidsreiser, reiser i forbindelse med besøk o.l. (39%)	

TØI rapport 754/2005

Tallene er hentet fra den nasjonale reisevaneundersøkelsen i 2001.

Den reproduktive sfærens reiser kan plasseres i forhold til tvungen tid og fri tid. Omsorgsreiser, dvs å følge og hente barn eller andre, er tvungne reproduksjonsreiser, mens egen fritidsreise kan klassifiseres under fri tid. Når det gjelder innkjøpsreiser og besøksreiser, er disse vanskeligere å plassere. Reiser som gjøres for å kjøpe dagligvarer kan lettere klassifiseres som tvungne reiser enn for eksempel reiser knyttet til kjøp av CD-er og bøker.

Mens dagligvareinnkjøp kan begrenses i omfang, kan det være helt nødvendig å kjøpe en bok eller CD i presang til en bestemt anledning. Besøk kan være både frivillig og ønsket og på den andre siden sosialt nødvendig. På tross av enkelte tvetydigheter og noen grensetilfeller, velger vi å kategorisere reiser knyttet til innkjøp til den tvungne tiden og reiser i forbindelse med besøk til den frie tiden.

Med en slik inndeling vil ca 30 prosent av reisene tilhøre kontraktsfestet eller tvungen tid innenfor produksjonssfæren, og en tredjedel tilhører reproduksjonens tvungne tid. Det betyr at nesten to tredjedeler av de daglige reisene kan defineres som tvungne eller obligatoriske, og de tidsmessige og romlige bindingene er derfor ganske sterke. I overkant av en tredjedel av reisene faller inn under det som Lefebvre klassifiserer som fri tid. Det betyr at mange av de daglige reisene er gitt og at det er få valgmuligheter i tid og rom for de fleste av disse reisene. Over tid har det imidlertid vært en økning i reproduktive reiser knyttet til egen fritid. Reisene innenfor den tvungne og kontraktsfestede tiden har dermed fått en mindre relativ betydning. Ut fra disse dataene ser utviklingen dermed ikke ut til å gå i den retning som Lefebvre hevdet, mot mer tvangsmessig bruk av tiden, snarere omvendt. En økning i reiser knyttet til den frie tiden av reproduksjonen betyr at den romlige dimensjonen ved reisene også vil variere mer enn tidligere. Når på døgnet de gjøres, vil også kunne variere mer enn tidligere. Ved stadig mer bruk av IKT utvikles mer flytende overganger mellom arbeidstid og fritid. For mange kan arbeidet gjøres uavhengig av sted og delvis også av tid. I familier med barn, enten de er fast bosatte med én eller begge foreldrene, vil barns forskjellige aktiviteter ofte styre foreldrenes tidsbruk. Arbeidstid og fritid glir over i hverandre, ofte på fritidens bekostning. I Norge øker omfanget av ubetalt overtid, særlig blant dem med høy utdanning (Ellingsæter 2004). For flere foreldre vil derfor lønnsarbeidets

fleksibilitet kunne medføre at foreldre som har mulighet for det, arbeider hjemme om kvelden etter at barna er ferdige med sine aktiviteter. Både tilgang til transport og IKT, i dette tilfellet bil og mobiltelefon, er med på å endre betingelsene for det sosiale livet både i tid og rom.

3 Data og metode

3.1 Kriterier for valg av familier og datainnsamlingen

Med bakgrunn i problemstillingene i dette prosjektet valgte vi en kvalitativ metode i første trinn, for å kunne gå i dybden. For å holde flest mulig av variablene konstant, har vi valgt familier fra Oslo-området, slik at en del av de ytre betingelsene er de samme. Vi har valgt familier med to ulike aldersgrupper av barn, henholdsvis i gruppen 4-8 år og 11-15 år. Hensikten er å få kunnskap om ulike sider ved samspillet mellom den virtuelle og den fysiske mobiliteten. Mens den yngste aldersgruppen er helt avhengig av foreldrenes daglige omsorg og tilsyn, er den eldste gruppen mer selvhjulpent. Kriteriene for valg av familietyper er vist under.

Kriterier for valg av stedsdistribuerte familier, foreldre som ikke bor sammen:

1. Bosatt i Oslo-området, men minst en av foreldrene må bo utenfor Oslo Sentrum (utenfor Ring 3). Områder som også inkluderes i Oslo-området er: Bærum, Asker, Nittedal, Lørenskog og Oppegård.
2. Foreldre med felles barn, hvor begge foreldre tar omsorgsansvar for barna, men som ikke deler husholdning/bosted med den andre forelderen pga skilsmisse, samlivsbrudd eller fordi de aldri har bodd sammen.
 - a. Om mulig (og i minimum 50% av de skilte/delte familiene) ønsker vi å intervjuer begge foreldrene (ikke samtidig).
 - b. I de familiene hvor vi ikke intervjuer begge foreldrene, er det forelderen som har hovedomsorgen vi ønsker å intervjuer.
 - c. Har foreldrene delt omsorg, dvs omsorg for barnet 50% (i praksis og ikke kun på papiret) av tiden, er det det samme hvilken av foreldrene vi intervjuer.
3. Halvparten av familiene må ha barn i alderskategorien 4-8 år. Halvparten av familiene må ha barn i alderskategorien 11-15 år.
4. Tilgang til mobil
 - a. Minst en av foreldrene må ha mobiltelefon
 - b. Minst et av barna i alderskategorien 11-15 år må ha mobiltelefon.
5. Begge biologiske foreldre må være i arbeid eller studere
6. Minst en av foreldrene må ha bil
7. Intervjuobjektet må fylle ut en enkel dagbok i to dager. Dagboken skal inneholde informasjon om bruk av telefon (fast og mobil), e-post, SMS og transportbruk (utelukkende arbeidsrelatert kommunikasjon holdes utenfor).

Kriterier for valg av ”intakte” familier, foreldre som bor sammen

1. Bosatt i Oslo-området, men utenfor Oslo Sentrum (utenfor Ring 3). Områder som også inkluderes i Oslo-området er: Bærum, Asker, Nittedal, Lørenskog og Oppegård.
2. Foreldre med felles barn (i aldergruppen/e: 4-8 år og /eller 11-15 år) som bor sammen.
3. Begge foreldre må delta i intervjuet.
4. Begge foreldre må være i arbeid eller under studier (minst en av foreldrene må arbeide 100 %).
5. Halvparten av familiene må ha barn i alderskategorien 4-8 år. Halvparten av familiene må ha barn i alderskategorien 11-15 år.
6. Tilgang til mobil
 - a. Minst en av foreldrene må ha mobiltelefon
 - b. Minst ett av barna i alderskategorien 11-15 år må ha mobiltelefon.
7. Begge biologiske foreldre må være i arbeid eller studere (minst en må arbeide full tid (100 %)).
8. Husstanden må ha bil.
9. Intervjuobjektet må også fylle ut en enkel dagbok i to dager. Dagboken skal inneholde informasjon om bruk av telefon (fast og mobil), e-post, SMS og transportbruk (utelukkende arbeidsrelatert kommunikasjon holdes utenfor).

Det ble valgt 10 familier av hver type. I den siste kategorien ble det til sammen 15 intervjuer.

Før hovedundersøkelsen fant sted, gjennomførte prosjektleder og prosjektmedarbeiderne til sammen fire prøveintervjuer for å teste dagbok og intervjuguide.

Intervjupersonene ble oppsøkt i sine hjem, og intervjuene tok en til to timer. Etter pilottesten ble det endelige materialet utarbeidet.

Rekruttering av familiene og intervjuingen i hovedundersøkelsen ble foretatt av TNS Gallup, Kvalitativt Analysesenter. Respondentene fikk en godtgjøring på kr 500 for å delta i intervjuet.

3.2 Noen kjennetegn ved familiene i utvalget

Til sammen ble det gjennomført 25 intervjuer. I de 10 ”intakte” familiene ble intervjuene gjennomført med kvinne og mann i fellesskap. 15 av intervjuene ble gjennomført i stedsdistribuerte familier. I fem av dem ble begge partene intervjuet hver for seg. I fem av denne typen familier ble bare en av partene intervjuet. Det distribuerte utvalget besto av ni kvinner og seks menn.

Tabell 3.1 viser fordelingen av respondenter i forhold til barn som utvalgs-kriterium.

Tabell 3.1 Antall respondenter i hver familietype

	Stedsdistribuert familie, skilte	Intakt familie
Barn 4-8 år	9	5
Barn 11-15 år	6	5

TØI rapport 754/2005

Den gjennomsnittlige husholdsstørrelsen i materialet var 3,6. De største familiene fant man naturlig nok i de intakte familiene og i familiene med de eldste barna, som også gjerne hadde yngre barn. Den siste gruppen hadde også den lengste botiden på det nåværende bostedet, 9,5 år, mot 2,4 år blant de skilte.

Gjennomsnittsinntekten for alle hushold var 672 000 kr per år. Den høyeste lå på 1,2 mill (for en skilt), den laveste inntekten var kr 105 000 per år. De intakte familiene hadde i gjennomsnitt 807 000 kr mot 513 000 for de stedsdistribuerte, som er et resultat av at de sistnevnte oftere hadde en inntekt. Inntekt per capita i de enkelt hushold varierte fra 35 000 kr til 1,2 mill kr, noe høyere i de stedsdistribuerte enn i de intakte familier. Blant de skilte var gjennomsnittsinntekten atskillig høyere blant menn enn blant kvinner.

Bare tre hushold hadde ikke bil. Disse fant vi i de stedsdistribuerte familiene hvor kvinner var familieoverhode. Fire av de denne typen av familier hadde ikke stasjonær telefon, også disse kvinner. Alle intakte og åtte av de stedsdistribuerte familiene hadde Internett. Blant de som ikke har kopling til Internett, var fire kvinner.

3.3 Opplegg for koding av intervjumaterialet

Når datamaterialet skal brukes av flere, er det viktig at kodingen er entydig. Det betyr at den ikke må være for detaljert, men heller ikke for enkel, slik at man mister nyanser.

Intervjupersonene fylte ut dagbok på forhånd hvor reiser, telefonsamtaler, SMS og bruk av e-post ble kodet. Dagboka ble bruk som utgangspunkt for intervjuet, sammen med en intervjuguide.

Kodene er delt i to, det ene settet med koder gjelder kun dagbøkene og det andre gjelder den generelle delen med utgangspunkt i intervjuguiden.

Dagbokkoder:

reise – beskrivelse av ulike typer reiser (følge-, jobb-, innkjøps-reise).

mediebruk – beskrivelse av mediebruk (en telefonsamtale, sms, e-post osv)

rutiner – gjelder gjøremål, avtaler i dagliglivet (mediebruk, transport). Omfatter også avvik fra rutiner, dvs når det er mer eller mindre kommunikasjon (medier og transport) enn vanlig.

samspill - sitater om samspill mellom ulike kommunikasjonsmidler (uendret, modifisere, generere, substituere), f eks at en telefonsamtale sparer eller utløser en ny samtale, SMS eller reise.

Intervjuguide:

foreldre-barn : Sitater som tar opp kontakt med barn, både reiser og mediert kontakt, uavhengig av formål - om det er koordinering eller emosjonell kontakt eller trygghet, sikkerhet, kontroll. Omfatter bruk av alle former for kommunikasjon og informasjonssystemer, f eks lapper, kalendere.

partner-kontakt : Sitater som tar opp kontakt med partner uavhengig av formål (om det er koordinering eller emosjonell kontakt eller trygghet, sikkerhet, kontroll). Omfatter bruk av alle former for kommunikasjon og informasjonssystemer, f eks lapper, kalendere.

eks-kontakt: Sitater som tar opp kontakt med partner, både reiser og mediert kontakt, uavhengig av formål (om det er koordinering eller emosjonell kontakt eller trygghet, sikkerhet, kontroll). Omfatter bruk av alle former for kommunikasjon og informasjonssystemer, f eks lapper, kalendere.

barn-kontakt: Ekspisitte sitater om hvordan/hvorfor *barn tar kontakt* med sine foreldre når de er et annet sted enn sine foreldre. Hvis usikkerhet om hvordan dette skal tolkes (for eksempel i tilfeller der det er snakk om både hvordan/hvorfor foreldre tar kontakt og hvordan/hvorfor barn tar kontakt), plasseres det under den generelle ”foreldre-barn”-koden.

nettverk-kontakt : Sitater som tar opp kontakt (både reiser og mediert) med nettverk (andre enn partner/eks-partner, barn)

rutiner-foreldre. Sitater som gjelder helt faste gjøremål, avtaler i dagliglivet mellom foreldre (mediebruk, transport). Eksempelvis arbeidsfordeling (hvem handler hva, henting og bringing) og generelle avtaler mellom ”ekser” (samværsavtaler, innkjøp av klær og utstyr eller fordeling av utgifter, formidling av skoleinfo.).

endring-avtaler: Sitater som gjelder koordinering når uventede ting oppstår/avtaler brytes.

endring-fortid: Sitater som tar opp hvordan kommunikasjon (mediert og/eller transport) og koordinering har endret seg over tid (ved flytting, skifte arbeid, skole, barnehage, samlivsbrudd).

barn-mobil: Sitater om hvorfor barnet fikk mobil og/eller foreldres betraktninger om barnets mobilbruk.

tekst/tale: Sitater som tar opp fordeler og ulemper ved de ulike mediene, inkluderer også e-post/sms og fasttelefon/mobil.

ikt-kultur Sitater om hvordan IKT virker inn på dagliglivet – reelt eller oppfatninger og hvordan man forholder seg til medienes kvaliteter, for eksempel hvordan man beskytter seg mot alltid å være tilgjengelig ("tilgjengeligheten pris"), og hvordan man opplever IKT i forhold til stress, sikkerhet, kontroll.

mediebruk – beskrivelse av mediebruk (en telefonsamtale, sms, e-post osv).

tilfredshet: Sitater om den generelle opplevelsen av dagliglivet, f eks tilfreds med tingenes tilstand eller opplevelse av dagliglivet som stressende. Spørsmål og sitater om dette kommer ofte helt til slutt i intervjuet.

uten-bil: Sitater om hvordan det er å være uten bil.

uten-mobil: Sitater om hvordan det er å være uten mobiltelefon.

uten-e-post : Sitater om hvordan det er å være uten e-post.

4 Organisering av hverdagslivet i familier med samboende partnere

4.1 Forskjell mellom kvinner og menn

De nasjonale tidsbruksundersøkelsene viser at når det gjelder husarbeid generelt har tidsbruken gått ned i løpet av de siste 20-30 år (Vaage 2002). Det er kvinnene som har begrenset innsatsen. Menn har økt sin tidsbruk med 15 minutter per dag på 30 år, noe som på langt nær kompenseres for kvinnenes reduksjon. Kvinner har fremdeles størst ansvar for omsorgsarbeidet i familien, og dette har endret seg relativt lite i perioden. Det samme gjelder også innkjøp; kvinner gjør fremdeles det meste.

Resultatene fra tidsbruksundersøkelsene viser at selv om det har vært en radikal forandring på kvinners bruk av tid på lønnsarbeid og husarbeid, har menn i svært liten utstrekning overtatt mer av ansvaret for husholdningens daglige drift. Kvinnene har fortsatt hovedansvaret for familiens interne liv.

Endringene i tidsbruk reflekterer også kulturelle endringer. Normene for husarbeid har åpenbart forandret seg i tillegg til at maskinparken på norske kjøkken har økt. Omfanget av ferdigmat har økt, støv under sofaen aksepteres lettere og skinnende blanke vinduer er antakelig sjeldnere enn for 30 år siden.

Men det ser ut til at normene som er knyttet til foreldreomsorgen har endret seg lite, dersom man tar utgangspunkt i tidsbruken. Fokus på barn i dagens samfunn er tydelig. Å gi barn 'kvalitetstid', engasjere seg i deres fritidsaktiviteter og sørge for de beste mulighetene (f eks øker andelen barn på private skoler i Norge) er eksempler. I vestlige byer har det vært en økning i organiserte aktiviteter for barn på bekostning av barns uorganiserte lek (Valentine og McKendrick 1997). Nabolaget er ikke lenger barns vanligste utfoldelsesområde, organiserte aktiviteter, som f eks sport og musikk, vinner stadig fram. Dette betyr mer transport av barn.

De nasjonale reisevaneundersøkelsene viser at det har vært en sterk økning i omsorgsreiser, dvs reiser der formålet er å hente og bringe barn. I familier med barn under 7 år hadde hver voksen i gjennomsnitt en slik reise hver dag (Hjorthol 2002a).

Organiseringen av dette hverdagslivet, forhandling og fordeling mellom foreldre i familier der foreldrene bor sammen, og bruk av "redskaper", hjelpemidler og medier som bilen, mobilen, telefonen, e-post osv i denne organiseringen er temaet i kapitlet. Hvordan tas de i bruk, hvordan virker de i samspill og hvordan virker de inn på hverdagslivet?

4.2 Den sosiomaterielle konteksten til de "intakte" familier

Familier med barn i alderen fire til åtte år

Av disse fem familiene bor to i Oslos ytre bydeler og tre i omegnskommuner, Oppegård, Asker og Lillestrøm. I tre av familiene har mennene betydelig lengre veg til arbeidet enn sine ektefeller, i to av dem er det omvendt. I småbarnsfamilien i Asker er mor flyvertinne, og må reise langt for å komme på jobb. Likeledes mor i Lillestrøm, som har en administrativ jobb i en av Østfoldbyene. Sammenliknet med gjennomsnittstall fra de nasjonale reisevaneundersøkelsene har disse familiene lange arbeidsreiser. Tre av familiene har to eller flere biler, mens to har én bil i husholdet. Alle de voksne har førerkort for bil og egne mobiltelefoner.

Dette er familier hvor begge ektefeller er yrkesaktive og med en rimelig god husholdsinntekt. Alle har kr 700 000 eller høyere per år. Den høyeste inntekten ligger på 1,1 mill. kr. Alle familiene har to barn, det yngste er 2 år, det eldste er 9 år. Det betyr at den romlige og tidsmessige organiseringen av det daglige livet krever hjelpemidler.

De voksne i denne familiekonteksten befinner seg i en av de mest bundne faser av livet. Deres daglige reisemønster eller mobilitetsstil består i all hovedsak av obligatoriske reiser. De reiser fordi de må. Det er arbeidsreisene, som for flere av foreldrene er koplet med å følge og hente barn i barnehage eller på skolen. Det er innkjøp av nødvendige dagligvarer og det er følging og henting av barn til ulike fritidsaktiviteter. De valgene disse familiene har gjort når det gjelder lokalisering av boliger og arbeidsplasser forutsetter at de har god tilgang til transport, og i dette tilfellet betyr det bil. Flertallet har to biler. Den gode tilgangen til bil virker igjen forsterkende på måten hverdagslivet er organisert, slik at bilen blir nesten ununnværlig, som vi skal se i kapittel 7.

Familier med barn i alderen 11 til 15 år

Av disse fem familiene bor alle i Oslos omegnskommuner, to i Oppegård, to i Bærum og én i Asker. Variasjonene i lengde på arbeidsreisene er store. De helt korte arbeidsreisene har kvinner i tradisjonelle kvinneyrker, lærer, skolesekretær og sykepleier. De har sine arbeidsplasser innenfor lokalområdet de bor. De lengste arbeidsreisene har en flyger i Asker, som har fått endret sin arbeidsreise etter at Fornebu ble lagt ned og Gardermoen åpnet, og en kvinnelig markedssjef som arbeider i en Østfoldby. I den siste familien jobber ektefellene på samme arbeidsplass, og har dermed like lang arbeidsreise.

Bortsett fra én familie har alle minst to biler, og alle voksne har førerkort, så bilen er definitivt det viktigste transportmidlet. I likhet med parene i småbarnsfamiliene har også disse relativt lange arbeidsreiser i forhold til gjennomsnittet. Spredningen i husholdsinntekt er imidlertid større i disse familiene, fra kr 500 000 til 1,2 mill.

To familier har to barn, to har tre og den siste familien har til sammen fem barn, der tre er felles og et hver fra tidligere forhold. I denne familien er det yngste barnet ett år og det eldste 17 år. Alle barna i disse familiene har mobiltelefoner, bortsett fra de to yngste, på henholdsvis ett og fem år.

Organiseringen av disse familienes dagligliv er litt annerledes enn der hvor de fleste har barnehagebarn. Tidspresset om morgenen knyttet til henting og bringing i barnehage har løsnet noe. Selv om noen av barna kjøres til og fra skolen, har de kommet i en alder der de er mer selvhjulpne.

I likhet med småbarnsfamiliene, er også disse familienes hverdagsliv basert på en utstrakt grad av bilbruk.

4.3 Rutiner og koordinering

Foreldrenes arbeidsreiser og barnas skolegang eller tilstedeværelse i barnehagen er styrende for hverdagen til disse familiene. Det er disse obligatoriske reisene som skal koordineres og gjennomføres som er disse familienes største utfordring. Barnehagebarna må følges, og mange av de yngste skolebarna blir også fulgt til skolen. De fleste av disse foreldreparene fordeler henting og bringing av barna til barnehage eller skole mellom seg. Den vanlige modellen er at den ene bringer og den andre henter, avhengig av de enkeltes arbeidssituasjon. Et par av kvinnene arbeider turnus, sykepleier og flyvertinne, og da tilpasses bringing og henting til deres arbeidsrytme.

Arbeidsreisen kombineres dermed for mange av disse med andre gjøremål, både følge av barn, men også innkjøp av dagligvarer.

Et yrkesaktivt ektepar med små barn vil store deler av dagen være på forskjellige geografiske steder. Ikke alle avtaler om koordinering av de praktiske husholdningsoppgavene som innkjøp, hvem som skal lage middag eller følging av barn til fritidsaktiviteter er gjort på forhånd. Tilgjengeligheten via mobiltelefon eller fasttelefon og tilgangen til minst en bil i husholdet minsker behovet for planlegging, selv om de viktigste avtalene er gjort på forhånd.

Samtalen under viser en ganske typisk hverdagssituasjon.

- Ringer du ofte kona?

MANNEN: Vi snakker sammen hvert fall én gang om dagen, hvis ikke to.

- Og da avtaler dere henting og sånn eller?

MANNEN: Det er fastlagt, hvis ikke det har skjedd et eller annet uventa.

KVINNEN: Da avtaler vi...hva vi skal ha til middag -

KVINNEN: ...handling og ...

MANNEN: ...småting, praktiske beskjeder osv.

- Hva som skal skje og hvem som skal gjøre hva?

KVINNEN: Ja!

MANNEN: Eller så er det hente- og bringemønsteret relativt fastlagt. Vi har faste dager for å få det til å fungere.

KVINNEN: Det er alltid en som leverer og så da henter den andre. Det er jo...det er sjeldent det er en som gjør begge deler på samme dag.

MANNEN: På en vanlig normal arbeidsdag så rekker du ikke det.

- Nei?

MANNEN: Du gjør ikke det, det er helt umulig.(To barn 6 og 9 år, 11).

Intervjusituasjonen gir innblikk i hvordan de to partene bygger opp, lever i og vedlikeholder det som Berger og Kellner (1964) kaller en nomisk²⁴ situasjon.

Intervjuene viser oss hvilket aktivt liv foreldrene lever – særlig de med små barn – og hvilken energi som skal til for å holde seg flytende i den hektiske strømmen hverdagen er. Materialet vårt viser hvordan samboende par utvikler et sett med rutiner som de bruker for å dekke familiens løpende behov. Disse rutinene har en praktisk dimensjon fordi de for eksempel gjør at paret vet hvordan og når de skal handle dagligvarer, hjelpe barna med lekser, vaske klær og liknende.

Teknologien, særlig bil og mobiltelefon, er med i denne prosessen på forskjellige måter. Kommentarene viser at disse innretningene er med å gjøre foreldrenes oppgaver lettere. Familiens bil ”nummer to” brukes for å bringe barna til diverse aktiviteter, mens en av foreldrene bruker den andre bilen til å pendle til en jobb som kan være i nærområdet eller langt unna. Mobiltelefonen brukes for å organisere innkjøp ”på sparket” og koordinere hvem som skal hente hvilket barn i barnehagen. Teknologien er et verktøy som brukes til å forenkle foreldrenes ansvarsoppgaver.

4.4 Kompleksitet, stress og planlegging

Et gjennomgående tema i intervjuene med de intakte parene er at hverdagen er fylt av mange aktiviteter og krav, spesielt hos dem med små barn. Kravene i en familie bringer med seg stress i hverdagen. Det viser kommentarene til et par der begge arbeider full tid:

KVINNE (44): Hverdagene synes jeg ofte er veldig hektiske. Spesielt i forhold til jobb. Det er veldig sjelden jeg sitter og [?] på en vanlig hverdag da. Det er veldig deilig å koble av litt og gjøre noe annet.

MANN (40): Det er stressende med det sosiale også noen ganger. Det kan bli litt «Åhh». Jula kommer. Så er det nyttårsaftnen, og så er man på'n igjen. Man fyller med for mye!

KVINNE: Man skal rekke alt. Man skal gjøre alt man ikke rekker i hverdagen. (Intakt par med to små barn, begge under tre år,10)

Denne småbarnsfamilien beskriver hvilket press det er å følge opp alle de forskjellige aktivitetene barn har. Lange arbeidsreiser (mannen 17 km og kvinnen 47 km) betyr at det er enda vanskeligere for familien å få tidsbudsjettet til å strekke til.

En annen tobarnsmor (ett barn i barnehage og ett på skolen) beskriver hvordan planlegging har blitt mer nødvendig med småbarn i familien:

KVINNEN (36): Nå er vi jo gått helt den andre veien til det ekstreme, hvor vi føler at vi planlegger nesten hele tiden, hvem som gjør hva, hvor er du og hvem er du (latter) holdt jeg på å si. For det er klart at det er mye mer

²⁴ Berger og Kellner bruker dette begrepet som kontrast til Durkheim's *anomie*.

stress, og vi har jobber begge to som krever at vi er der mer enn de vanlige 8 timene om dagen. Så det er klart det har vært en voldsom forandring. Barna har begynt i barnehage, de var ikke i barnehage frem til da, de går ikke på samme steder, ikke sant, de går ikke på samme sted, så det er mye mer organisering av hverdagen, først må jeg levere der og så må jeg levere der og så kommer jeg på jobb innen en viss tid, og motsatt for den som henter, ikke sant. Ja voldsom planlegging: middagsmat, en evig planlegging, et evig tilbakevendende tema, ikke sant, hvem lager middag i dag og hva er det og hvem handler inn og ... Jo da! (barn 4 og 6 år, 36 km arbeidsreise,19)

Alltid å være på farten ser ut til å være en naturlig følge av å ha barn, særlig yngre barn. Med eldre barn er det også stress, men det virker som barnas økende uavhengighet gir en buffer. Selv om foreldrene i følgende sitat kommenterer aktivitetsnivået sitt, ser det ut til at de har en mer avslappet holdning til det:

INTERVJUER: *Dere greier alltid å få det til å gå opp?*

MANN (45): *Jeg synes det går veldig greit, i hvert fall!*

KVINNE (41): *Men det er nesten ikke en eneste dag det ikke er ett eller annet.*

MANN: *Har man unger så ...*

KVINNE: *De er så aktive.*

MANN: *Men jeg kjører heller på trening enn å kjøre rundt og lete etter dem. (Intakt par med tre barn, det eldste 18 år, 5)*

Denne avslappede holdningen til hverdagsplanlegging speiler kanskje at barna i denne familien er litt eldre, og at foreldrenes arbeidsreise er kortere. I denne familien hadde det vært to viktige forandringer: For det første hadde moren begynt å arbeide, noe som førte til mer telefoning for å dekke koordineringsbehovet i familien. I tillegg hadde de kjøpt bil nummer to, noe som bidro til å gjøre samhandlingen i familien enklere fordi det ikke ble så mye press på den ene bilen.

Arbeidssituasjonen hos enkelte par medfører et uregelmessig familieliv. I de tilfellene hvor begge parter arbeider til faste tider er ikke dette noe stort problem. Men i de familiene hvor den ene eller kanskje begge parter har skiftarbeid blir planleggingen mer kompleks. Enda mer innviklet blir det når en av partene av en eller annen grunn må bytte turnus eller skift. Da må de andre familiemedlemmene legge nye planer, for eksempel for hvem som har ansvaret for å lage mat, bringe og hente barn, organisere gjøremål, osv.

MANN (45): *På trening og sånn, så er det jeg. Det er ofte hun skal på nattevakt, så da tar jeg med meg henne og kjører på trening.*

INTERVJUER: *Er det noe som er avtalt i løpet av dagen, eller noe dere avtaler når dere kommer hjem?*

MANN: *Det blir nok i løpet av dagen, vil jeg si. Man vet aldri når hun skal jobbe. Hun bytter, og ordner vakter ...*

KVINNE (41): *Det blir som regel avtalt i løpet av dagen før.*

MANN: *... men jeg har sikkert glemt det dagen etterpå.*

INTERVJUER: *Hvem er det da som ringer og minner på, eller spør?*

KVINNE: Vi jentene bruker alltid å ha styringen på alt, så jeg ringer og minner ham på det.

MANN: Vi menn tenker på så mye annet, vi. (Intakt par med tre barn på 18, 14 og 5 år, 5)

I denne familien er kvinnen sykepleier med forskjellige kvelds- og nattskift i tillegg til dagjobb på et legesenter. Mannen er kontraktør. I dette sitatet ser vi at de daglige rutinene er uregelmessige, men at i denne flytende arbeidssituasjonen er det kvinnen som har oppgaven med å passe på at mannen får påminnelser om når hun er på jobb og dermed borte fra hjemmet. De uregelmessige sidene ved den daglige planleggingen, sammen med mer regelmessige aktiviteter som trening og innkjøp, betyr at de har utviklet rutiner for en struktur som kan gi rom til aktivitetene deres.

En familie kan ha forskjellige behov til forskjellige tider. Tiden da barna må kjøres til alle aktiviteter de deltar i, går som regel over i en periode der barna er mer selvstendige og kan sørge for egen transport, og koordineringsbehovet blir mindre. Vår studie viser at foreldrene har størst behov for å bruke forskjellige tekniske løsninger når barna er yngst. De går til innkjøp av ekstra bil, telefonen blir brukt til koordinering, og det er et komplekst samhandlingsnivå partene imellom. Tydeligst blir dette hvis begge parter arbeider utenfor hjemmet. I tillegg til ansvaret for barna er begge parter opptatt av å skaffe seg en karriere og må ta hensyn til de potensialene og begrensningene som ligger i dette.

I følgende sekvens er familien akkurat i ferd med å gå ut av den mest intense "småbarnsfasen". De bor i en av de mer fjerntliggende forstedene til Oslo. Det eldste barnet har begynt på skolen, mens det yngste barnet fortsatt er i barnehage. Deres livssituasjon har gitt kvinnen mulighet til å gå tilbake til lønnet arbeid.

INTERVJUER: Har det skjedd noen endringer i familien som har forandret "rutinene" i dagliglivet, for eksempel skiftet arbeid, bolig, kjøpt bil, eller barna har begynt på (ny) skole/barnehage?

MANNEN (36): [...] Du har jo begynt å jobbe.

KVINNEN (40): Ja ok, hvis du går så langt tilbake som et og et halvt år så blir det store forandringer, for fra å være hjemmeværende til å begynne i full jobb.

INTERVJUER: Kan du si litt om det?

KVINNEN: Ja det var jo en voldsom forandring, så det er klart at vi måtte organisere oss på en helt annen måte med hensyn til det å legge opp dagene. Det blir jo mer telefoning og sånne typer ting som å finne ut av hvem som gjør hva. Men det er ikke nødvendigvis bare via telefon eller sånn, det tar vi gjerne på kveldene vi, mye mer reising med bil for min del. Så vi hadde allerede to biler, så vi var veldig glad for det, og vi måtte legge opp rutinene våre på en helt annen måte, men det har ikke noe med kommunikasjonsmidlene å gjøre. Da måtte vi legge det opp på en mye mer strukturert måte enn når det var han som jobbet. (Familie på fire med to barn under 7 år, 19)

Da denne kvinnen gikk tilbake til lønnet arbeid, ble det behov for å omorganisere og omarbeide hverdagsmønsteret. Paret måtte ringe hverandre oftere for å koordinere aktiviteter, og det ble mer kjøring hit og dit med barna. Det ser ut til at

tilgang til en ekstra bil var et element som gjorde det enklere for kvinnen å komme tilbake til arbeidslivet. Det skaffet dem en buffer i planleggingen av forskjellige aktiviteter, planleggingen ble mindre nødvendig.

Vi finner igjen noen av de samme temaene i kommentarene til en annen familie med to barn, begge fremdeles i barnehagealder.

INTERVJUER: *Har det skjedd noen endringer i familien som har forandret "rutinene" i dagliglivet, for eksempel skiftet arbeid, bolig, kjøpt bil, eller barna har begynt på (ny) skole/barnehage?*

MANNEN (36): *Ja vi har kjøpt bil nr 2 da, for ikke så lenge siden.*

INTERVJUER: *Hva slags konsekvenser fikk det?*

KVINNEN (32): *Vi fikk jo kanskje litt bedre tid på morgenen for eksempel, og ... så var det greiere for meg å begynne å handle litt mat. Før så var det på vei hjem fra jobb, da var det veldig tungvint. Vi sparer mye tid, og jeg føler meg mye mer fleksibel på en måte når jeg bruker min egen bil.*

INTERVJUER: *Har det skjedd noen andre endringer, som følge av det?*

MANNEN: *Ja, for eksempel så gjør du flere sånne praktiske ting i hverdagen, for du får mer tid.*

KVINNEN: *Ja, for eksempel så kan man rekke en tur på postkontoret eller har andre små ærend som skal gjøres, så er det plutselig mye greiere.*

MANNEN: *Og så fører det til at jeg gjør det mindre.*

KVINNEN: *Eller at man slipper å gjøre disse småtingene på en lørdag.*

(Familie på fire med to barn under 6 år, 21)

Som hos det foregående paret er det god hjelp i ha en ekstra bil for å rekke alt som må gjøres i løpet av en dag. Mannen pendler 60 km hver dag (hver vei), og kvinnen arbeider 4 km fra hjemmet. Når begge har bil, opplever de større effektivitet. Kvinnen sier at hun kan gjøre ærend over større områder, som ellers måtte ha ventet.

Hele syklusen med jobb, barnehage/skole og diverse fritidssysler gjør at familien blir bundet i visse regelmessige, daglige rutiner. Men av og til oppstår det ting som bryter disse rutinene. Det kan vi se av kommentarene til et par der begge jobber i relativt godt betalte administrative stillinger. De forteller om hvordan de prøver å ta hensyn til den andre partens behov når de må legge nye planer, for eksempel på grunn av sykdom.

INTERVJUER: *Men er det ... ting [som gjør at man må forandre planer i løpet av dagen]?*

KVINNEN (36): *Det er ikke ofte.*

MANNEN (40): *Hvis det er sykdom, med barna for eksempel.*

KVINNEN: *Ja det kan det være, men det er ikke sånn at vi på en måte at vi forkaster ... det som vi har blitt enige om, det gjennomfører vi som regel, det er som regel jobb, vi har veldig respekt for hverandres jobb, og skjer det noe der så prøver vi ganske mye å ...*

MANNEN: *Ha forståelse.*

KVINNEN: *Ja forståelse, riktig, Utover det så pleier vi ikke, det er ikke på en måte sånn at jeg slenger meg på med noen venninner som skal ut eller*

sånn, fordi hvis jeg allerede har noe hjemme som jeg skal gjøre, det skjer ikke ofte.

INTERVJUER: *Er det sånn med deg også?*

MANNEN: *Ja faktisk, det er ikke så mye spontant.* (Intakt familie med to barn på 4 og 6 år, 19).

Partene forteller om en nokså stabil, rutinemessig hverdag som sjelden blir forstyrret av uforutsette hendelser. Begge arbeider, og barna har sine faste, daglige rutiner. Partenes karriere er viktig, så de er forsiktige med å kreve for mye av den andre. På den måten er avtaler på sparket, enten det er via telefon, e-post eller annet medium, ikke bare en mekanisk prosess, men involverer samhandling mellom partene og vilje til å sette seg i den annens sted. Et annet interessant trekk ved samhandlingen hos dette paret er at de fullfører setningene for hverandre. Det vi ser her er en slags vennlig sammenfletting av samtalen. Kvinnen tar små pauser mens hun leter etter ord, hvorpå mannen gir henne et forslag som hun godtar, bekrefter og bruker i sine videre kommentarer. Det gir en følelse av velsmurt samhandling mellom de to voksne.

Det er ikke bare barnas situasjon som kan forandre seg i løpet av dagen. I noen tilfeller opplever de voksne uforutsette ting som forstyrrer de daglige rutine og gjør at de må omorganisere familiens ordinære aktiviteter.

INTERVJUER: *Hvordan skjer endring av avtaler, dersom det skjer avtaler? Bruker dere mobil, SMS, e-post?*

KVINNE (34): *Telefon. Mobil. Veldig mye mobil.*

MANNEN (33): *Hvis jeg finner ut halv fire at jeg ikke kan dra hjem fire, så er det bare å ringe og si at jeg ikke kan komme til middag, og at jeg ikke kan hente ungene. Det skjer jo annen hver.* (Intakt familie med en 9-åring og en 5-åring, 4)

Hvis det oppstår uregelmessigheter i det daglige opplegget, bruker foreldrene e-post, tradisjonell telefon og mobiltelefon til å omorganisere dagen. I denne familien forteller mannen at de bruker telefonen til å gjøre om på ansvarsoppgavene i familien hvis det oppstår nye og presserende oppgaver.

KVINNE (40): *Det eneste [endring av rutiner] som har skjedd er at plutselig kom tennistreningen til barna på lørdag, og ikke på en hverdag. Og så trener de med én times mellomrom. Det var litt upraktisk. Den ene fra tolv til ett og den andre fra ett til to. Midt på lørdag.*

MANNEN (44): *Det har ført til litt mer telefoning. Bytte om å kjøre med andre foreldre. Det blir nok noen flere avtaler. «Kan dere hente, kan dere ...». Da bruker jeg som regel mobil. Eller fasttelefon når jeg er hjemme. Ellers hadde vi nok fått de helt store telefonregningene. Det gjør den. Man kan ta ting mye mer på sparket enn man gjorde før, så sånn sett er det med mobilens forbannelse eller velsignelse, både og!*

KVINNEN: *Ja, det er ofte han drar innom butikken etter jobben, så da ringer han og sier "er det noe vi trenger?"* (Intakt familie med en 10-åring og en 13-åring, 10)

Når vi går gjennom alle de rutinemessige og uregelmessige hendelsene som utgjør en vanlig dag, viser intervjuene at foreldrene har et fullbesatt liv som krever at det gjøres avtaler og gjerne avtaler underveis. Med mobiltelefonen og lett tilgang til bil blir flere avgjørelser tatt på sparket, og det er mindre behov for å planlegge lang tid i forveien.

Avtaler og endring i avtaler

Følgning av barn er vanligvis avtalt på forhånd, senest dagen i forveien. Men det hender at det skjer noe i løpet av dagen som gjør det nødvendig å endre opplegg. Mor eller far må jobbe lenger, det har inntruffet sykdom eller andre forhold.

Når slike programforandringer skal avtales, er samtale vanligvis nødvendig. SMS kan brukes til korte beskjeder, og e-post brukes dersom det er lengre beskjeder, nærmest informasjonsoverføring. Ektefellene ringer derfor hverandre for å gjøre avtaler som omfatter henting av barn, fordi det er helt avgjørende at avtalen er klar og entydig. Man kan ikke risikere at barnet ikke blir hentet når barnehagen stenges eller SFO er slutt for dagen. Om ektefellene bruker fasttelefon eller mobiltelefon avhenger av hvor de er, og om telefonene er arbeidsgivers eller privat. Det som imidlertid skjer en del ganger, er at en av ektefellene, vanligvis kona, sender en SMS eller e-post for å minne om avtalen. Som samtalen over viser, har tilgang på mobiltelefon ført med seg at mye mer blir tatt på sparket enn før. Nye typologier av interaksjon utvikles.

4.5 Fleksible aktivitetsrutiner

Intervjumaterialet viser at foreldrene i intakte familier har et helt repertoar av rutiner de benytter seg av for å ta seg av familien. Disse rutinene kan omorganiseres modulvis, og man kan stille opp for hverandre etter behov. Rutinene kan ses som institusjoner i Berger og Luckmans betydning fordi de er utviklet gjensidig av partene (Berger og Luckmann 1975). Ofte er de også gjennomsyret av forskjellig slags ideologisk ferniss, som for eksempel at oppgavene må være gjort på en spesiell måte for at de skal være skikkelig utført. Disse rutinene er også en del av selve "stoffet" som får forholdet til å fungere. Det er en sammenheng i aktivitetene som kjennetegner at det stadig foregår en prosess for å vedlikeholde partenes nomiske identitet (Berger og Kellner 1964). Kanskje er det feil å si at oppgavene må utføres i fastlagt rekkefølge, eller at den ene eller den andre parten må utføre spesielle deler av prosessen. Det ser ut til å være mer fleksibelt enn som så.²⁵

Det finnes underforståtte regler om hvem som gjør innkjøp, hvem som tar husvasken, hvem som kjører barna til barnehage og fritidsaktiviteter, osv som kommer fram i intervjusituasjonen. Det ser ut til å være en grunnleggende mal

²⁵ Dette betyr ikke at oppgavene i hjemmet blir likt fordelt. Mange studier har vist at det er kvinner som bruker mest tid på husarbeid. I 2000 oppgav kvinner i Norge at de brukte litt over tre og en halv time, i motsetning til menn som brukte drøyt to og en halv (Vaage 2002). Jfr 4.1

som styrer disse aktivitetene og hjelper paret (og derigjennom barna og andre familiemedlemmer) til å navigere gjennom hverdagen. Mønsteret er imidlertid aldri nøyaktig likt fra dag til dag. En dag kan den ene parten handle og den andre vaske. Neste dag gjør den første parten begge deler, ettersom det er foreldremøte på skolen. Og slik fortsetter det. Oppvasken blir gjort og koppene satt i skapet på omtrent samme måte. Barnas matpakker inneholder omtrent de samme tingene, og de kommer seg på speidermøte på omtrent samme tid og tar omtrent samme rute. Hele tiden benytter foreldrene seg av et felles sett med rutiner i denne prosessen.

MANNEN (36): *Det er sånn at den som kommer hjem først lager mat.*

KVINNEN (39): *Og han vasker og rydder i tillegg ... (latter).*

MANNEN: *Den som ikke lager maten rydder opp ... (latter).*

KVINNEN: *Ja.*

MANNEN: *Det blir litt sånn. Det går egentlig av seg selv etter 14 år ... (latter).*

MANNEN: *Vi har vel egentlig bodd sammen så lenge at vi har vel lagd sånne egne systemer på hvem som gjør hva. Jeg er egentlig ikke så....”*

KVINNEN: *Nei...det ganske fordelt....ja...det er ingen som gjør mer enn den andre vil jeg si*

MANNEN: *Så lager vi like mye mat, og så vasker jeg tøy og du vanner blomster.*

KVINNEN: *He, he – vaskerisjefen det er meg, ja.*

MANNEN: *Dette er ikke noe vi diskuterer så veldig mye.*

KVINNEN: *Nei.*

MANNEN: *Nei, det er egentlig veldig lite diskusjon på akkurat det området der.*

KVINNEN: *Ja, det er det.*

MANNEN: *Det er litt - sånn er det liksom bare. Vi vet hva vi forholder oss til, hvem som skal gjøre hva på en måte.*

(Intakt familie med en 6-åring og en 9-åring, 11)

Dagliglivets rutiner er glidd inn i et mønster der begge to vet hva de skal gjøre. Ektefellene kompletterer hverandre. Intervjupersonene snakker selv om systemer for hva som skal gjøres. Samtalene over viser tydelige eksempler på at familien er et sysselsettingssystem, der bindingene til andre samfunnsmessige institusjoner, både tidsmessig og romlig, styrer mye av deres hverdagslivspraksis.

Middagen kan bestå av spaghetti eller hamburgere. Den som handler kan ha lyst på en spesiell type brød, i motsetning til den andre. Imidlertid skjer disse små variasjonene innenfor en større familiebetødning ved at oppgavene blir gjort, og den indre etos i familien blankpusses. En tobarnsmor beskriver familiens ”regelbaserte” system for å ivareta aktivitetene etter skoletid, samtidig med å gi rom for at den andre parten skal kunne konsentrere seg om sine jobbutfordringer.

KVINNEN (36): *Det er den som henter, som står ansvarlig på en måte fra de kommer hjem eller fra vi kommer hjem da, med middagslaging, med lekselesing, med leking og alt det der. Og da står den andre fritt til å komme hjem da når det passer, på en måte. Og kommer ikke den andre hjem da, så har den som er hjemme leggeansvaret og alt mulig. Så sånn gjør vi det. Så den som leverer om morgenen er på en måte ferdig da, og*

den som henter har da den biten. (Intakt familie med en 4-åring og en 6-åring, 19)

Rutinene utvikles og finpusses over tid. De forandres nødvendigvis etter som familien beveger seg gjennom stadiene fra nyfødte barn fram til redet er tomt (eller forholdet tar slutt). I intervjuene med intakte familier slår det oss at rutinene er på plass, og at de utgjør det verktøyet familien bruker for å klare hverdagens krav. I Giddens terminologi ser det ut til at rutinene har blitt en del av den ontologiske trykgheten i hverdagen.

Rutinene omfatter også bruk av de forskjellige teknologiene som bil og telefon. De muliggjør fleksibilisering av rutinene. I prosessen med å møte de forskjellige kravene man stilles overfor i hverdagen, diskuterer parene hvor viktig det er med effektiv (dvs. tidseffektiv) og fleksibel transport, og behovet for avstandskoordinerer som kan avhjelpest med mobilkommunikasjon. Planlegging på forhånd blir dermed mindre nødvendig.

MANNEN (45): *Kona og jeg snakkes jo en gang i løpet av dagen ofte. Det hender jeg blir stående, og må stå lenger.*

KVINNE (41): *Står i kø og sånn.*

MANNEN: *Ja, ikke sant. Plutselig er det en kollisjon på E18, og så står man et par timer i kø.*

MANNEN: *Det går stort sett på å avtale å hente henne i barnehagen. Der låser de jo dørene halv fem.* (Intakt par med tre barn på 18, 14 og 5 år, 5)

I Bergers og Luckmanns ånd er det utkrystallisert en slags sedvane i de rutinene familiene utvikler. Respondentene snakker om den "naturlige" ansvarssfæren. Mange av de tingene man må avtale i en familie faller innenfor den ene eller den andre partens sfære. Denne sedvanlige oppgavedelingen blir referert til som et "naturlig" fenomen, men den er med stor sannsynlighet nokså inngrodd i forholdets historie og de kjønnsbestemte antakelsene om hvem som gjør hva. Våre studier viser at i en intakt og fungerende familie blir arbeidsfordelingen bare delvis diskutert. Som regel er den blitt sedvane. Det er bare når det blir problematisk for en av partene at det er behov for diskusjoner.

MANNEN (33): *[...] så har vi noe som er naturlig mitt og naturlig hennes. Og bortsett fra det, avtales det med samtaler om kvelden ... og blir enige for neste dag og lenger framover da kanskje. Telefon ... det er sjeldent.*

KVINNE (34): *... nei det er veldig sjeldent ... Det må være hvis det kanskje er noe man har glemt, og så plutselig kommer man på noe som kom opp der og da.*

MANNEN: *Du mener gjøremål? Ja klesvask, husarbeid, og de tingene der alt? Ja.*

INTERVJUER: *Ja, de helt vanlige tingene som man skal ...*

MANNEN: *Ja, det er jo ...*

KVINNE: *Det avtales i huset.*

MANNEN: *Ja ... he, det er lite høyteknologi der ...*

INTERVJUER: *Hender det at avtaler om hvem som skal gjøre hva forandres i løpet av dagen?*

KVINNEN: *Ja, det kan det vel gjøre.*

MANNEN: *Ja, da er det jo ... det kan jo forandre seg, men det er jo at ting utsettes og, avhengig av hva det er*

INTERVJUER: *Hva tenker du på da?*

MANNEN: *Da tenker jeg på daglige gjøremål som å, bare å, som å få ... levere og hente unger og få for i de og ta seg av de. Det må gå sin gang, og mat i kjøleskapet. Da må en avtale hvis det er noe ... Men som regel er det avtalt så greit at det blir ikke så mye forandringer. Så, så det var litt overraskende egentlig. Vet ikke om jeg har noe eksempel heller, men må det forandres, så blir det telefon. (Intakt familie med to barn på 2 og 4 år, 6)*

Denne samtalen er interessant fordi den viser at det finnes rutiner, men at de praktiseres på en fleksibel måte. Paret har sine "naturlige" ansvarsområder i hjemmet. Imidlertid finnes det også fleksibilitet til å justere disse områdene skulle det oppstå uforutsette ting.

Kvinnen i paret under er flyvertinne og pendler 60 km fra hjemmet vest for Oslo til flyplassen nordøst for byen. Mannen pendler 20 km til jobben som ingeniør. Denne familien har kommet fram til forskjellige måter å veksle mellom offentlig transport og bruk av familiens eneste bil.

KVINNEN: *... Hvis jeg skal på jobb, så, enten så reiser jeg så tidlig at jeg kommer meg av gårde på annen måte, ellers så reiser han med offentlig og så kommer jeg etter med bil. Hvis jeg begynner senere på jobb.*

MANNEN: *Den eneste transporten vi avtaler som regel, er hvis vi skal hente deg på toget hvis det passer sånn, hvis du ikke tar buss og ellers så telefon ... telefonsamtalene våre er mer utveksling av avtaler og andre opplysninger. Sånn sett. (6).*

Som i den foregående familien gjør dette paret også som regel avtaler ansikt til ansikt, supplert med bruk av andre medier, ofte SMS i tillegg til avtalene over frokostbordet. Slik sett er ikke SMS det viktigste i deres system, men en teknologi som gir partene fleksibilitet. Hos andre – spesielt tenåringer og unge voksne (Ling 2004) – er bruken av SMS mer sentral, men i dette tilfellet ser det ut til å være et sekundært medium som brukes til å endre avtaler.

INTERVJUER: *Hvordan avtaler dere hvem som skal gjøre hva av daglige rutiner ellers i familien?*

MANNEN (47): *Det går helst på: Har du tid, har jeg tid.*

INTERVJUER: *Er det da muntlig om morgenen?*

MANNEN: *Det er muntlig.*

INTERVJUER: *Sender dere SMS til hverandre?*

MANNEN: *Vi sender SMS til hverandre, ja. (Intakt par med tre barn, 19, 16 og 13 år gamle, 15)*

Kommentarene tyder på at dette paret har et sett med tilgjengelige rutiner som de bruker for å ivareta presserende behov i hverdagen. Visse grunnleggende aktiviteter må ivaretas, slik som barnepass, dagligvareinnkjøp, og liknende. Som vi ser i sekvensen over blir disse rutineoppgavene avtalt ansikt til ansikt, og det er ikke noe stort behov for å bruke teknologi.

4.6 Innkjøp som institusjonalisert rutine

Innkjøp av dagligvarer egner seg godt for å undersøke hvordan fleksible rutiner utvikles i familiene. Det finnes mange alternative former, for eksempel at den ene (eller kanskje begge) sørger for innkjøp, matlaging og opprydding, at de lar det gå på omgang, eller ad hoc-ordninger hvor oppgavene blir gjort etter som de oppstår. Matinnkjøp kan enten være en tur til butikken i full fart fordi det har oppstått et behov (kanskje inkluderer det mobiltelefonsamtaler under selve innkjøpet) i motsetning til den strukturerte oppbyggingen av en handleliste, osv.

I intakte familier, og spesielt i de som har eksistert i lang tid, viser materialet at disse oppgavene er blitt mer eller mindre rutine. Det finnes en slags arbeidsfordeling her. Måten de lager mat på er tatt inn i de fleksible rutinene som er beskrevet over. Det vil si, den ene parten gjør noe, og den andre er trygg på at den første gjør det. På tross av disse rutinene er det fremdeles behov for samhandling i logistikken av for eksempel matlaging. Hvis det er mannen som lager matpakker og kvinnen som gjør innkjøp, må det formidles informasjon. Den spesifikke koordineringen skjer ofte gjennom samtaler ansikt til ansikt, men mobiltelefonen blir ofte brukt som et supplement.

I noen tilfeller kan det være den som har hovedansvaret for matlagingen som gjør innkjøp. I så fall har denne personen en følelse av hva som trengs og kan gjøre relativt selvstendige innkjøp.

MANNEN (36): *Det er det jeg som [koordinerer dere innkjøp av mat] (latter), fordi det er jeg som har bilen.*

KVINNEN (39): *Ja ... han har bilen, så det er stort sett han som gjør det. Jeg kan ta småting med meg på vei hjem, men i hovedsak så er det absolutt han som står for innkjøpene.*

INTERVJUER: *Når avtales det?*

MANNEN: *Det avtaler vi egentlig ikke så mye. Jeg er selvgående sånn (mye latter fra begge to). Og er det et eller annet du ønsker, så sier du jo ifra.*

KVINNEN: *Ellers handler vi jo sammen i helgene.*

MANNEN: *... og så handler jeg i ukedagene, så er det jeg som lager mat.*

KVINNEN: *Ja, han er sjefen for matlagingen.*

INTERVJUER: *Så der ligger ikke de store telefonsamtalene?*

MANNEN: *Nei, altså det er ...*

KVINNEN: *Å, han kan jo gå rundt i butikken med mobiltelefon og ...*

MANNEN: *... ja, det hender.*

KVINNEN: *Det hender ... og så sier jeg hva jeg vil ha ... he he he. (Intakt familie med en 6-åring og en 9-åring, 11)*

I denne sekvensen kommer det fram at det er mannen som både gjør innkjøp og også vanligvis er ansvarlig for å lage familiens mat. Det å ha tilgang til bil stiller også krav til hvilke oppgaver som må gjøres. Det interessante er også at i diskusjonsprosessen kommer det fram at de bruker mobiltelefon for å snakke om spesielle innkjøp mens han er i butikken. Dette er en form for mikrokoordinering,

eller kanskje er det greit å ha tilgang til å snakke med kona "etter behov". Det gjør det mulig å ha en mer effektiv samhandling, siden begge kan gjøre andre ting mens de koordinerer innkjøpene.

I andre tilfeller er det som regel den ene parten som gjør innkjøp i full fart, mens den andre tar de mer systematiske innkjøpene. Hos familien i det neste eksemplet er det en slik arbeidsdeling, fordi kona foretar de daglige innkjøpene mens mannen tar de store innkjøpsrundene.

KVINNEN (34): *Jeg har vel ... tar ofte det daglige [innkjøp av mat], hva skal jeg si, for et par tre dager ... Mens han er mye flinkere til å ta det store, så han lager ofte ...*

MANNEN (33): *Vi gjør innkjøp en gang i uka, cirka, og ellers fyller vi på med litt småtterier ... På lørdag er det handlelapp. Ellers så er det småtterier sånn ... men middagsmessig nå handler jeg ikke på vei hjem. Da har jeg tenkt på den i forveien og har den tilgjengelig ...*

INTERVJUER: *Kun påfyll, men større innkjøp er planlagt?*

MANNEN: *Ja, det er planlagt.*

KVINNEN: *... det blir sånn at, eh, når jeg er hjemme, så blir det jeg som har hovedansvar for innetingene. Men han tar også det hvis jeg er på jobb, eller han synes det er nødvendig.* (Intakt familie med to barn under 10 år, 4)

I andre tilfeller er det et nærmest uuttalt system med å kjøpe inn det familien trenger for å lage mat. Det ser vi i følgende sitat, som kommer fra en familie med to barn og hvor ansvaret for maten er delt mellom partene.

KVINNE (34): *Det er vel egentlig jeg som har hovedansvaret for [innkjøp av mat]. Men er jeg ikke til stede – og det skjer jo stadig vekk – så må jo han.*

INTERVJUER: *Hvordan avtales det?*

KVINNE: *Vi har ingen kommunikasjon på det; det blir bare gjort når det er behov.*

MANNEN (33): *Det ordner seg selv.*

INTERVJUER: *Hvordan vet man da når det er behov?*

MANNEN: *... nå kan du være helt stille, for nå kommer mitt store poeng: Det er jeg som smører samtlige matpakker her i huset, så det er jeg som vet at vi trenger servelat og melk og sånt. Mens hun er noe bedre enn meg på middag.*

INTERVJUER: *... men hvordan kommer disse matpakkeingrediensene inn i huset?*

MANNEN: *Hvis hun skal i butikken, sier jeg "ta med servelat og kaviar!".*

KVINNE: *Det går muntlig, altså.*

MANN: *Eller "kan du ikke gå i butikken, vi trenger pålegg og brød." Så vet vi at kjøper vi brunost, så blir den kastet etter en måned, for det spiser ingen. Vi vet hva vi skal ha, og trenger liksom ikke fortelle.*

INTERVJUER: *Hoveddelen av innkjøp, det går muntlig, men noe går over telefon?*

KVINNE: *Ja.*

MANNEN: *"Stikk innom butikken når du er på vei."* (Intakt familie med to barn under 10 år, 4)

Kommentarene her vitner om et ganske uformelt innkjøpssystem. Hos denne familien er det fordelene ved et nært og gjensidig forhold og en økonomi som ikke krever disiplin, som institusjonaliserer rutinene.

Det finnes også situasjoner hvor koordineringen er ganske tydelig. Familien later til å ha temmelig fastlagte rutiner for innkjøp med et listesystem som begge parter ser ut til å respektere.

MANNEN (40): *Begge [sørger for innkjøp av mat].*

INTERVJUER: *Når avtales det?*

KVINNEN (36): *Vi skriver på liste i løpet av uken, noe har vi jo i hodet, noe har vi på liste og så skriver vi liste den dagen vi bare MÅ handle, om det begynner torsdag eller fredag eller mandag er for så vidt mindre viktig.*

MANNEN: *Den som har best tid går ut.*

KVINNEN: *Og da er det ikke ofte, eller forholdsvis ofte at den som er hjemme, finner ut at vi mangler litt til og ringer på mobiltelefon og sier ifra til den som handler.*

MANNEN: *Og bestiller matlevering på vei hjem (latter). (Intakt familie med en 4-åring og en 6-åring)*

I hvilken grad systemet er integrert i hverdagen kan vi se på måten partene fyller ut for hverandre når de beskriver systemet. Rutinen med å sette opp handlelisten, en generell avtale om at den parten som har minst byrder foretar innkjøpene og fleksibilitet til å føye ting på listen, viser at dette er en felles oppgave. Det er tydelig at begge er opptatt av å holde ved like en mekanisme for innkjøp av mat som er gjenstand for felles forståelse.

Vi ser her resultatet av det Berger og Luckmann ville kalle en institusjon. Disse forskjellige parene har utviklet en gjensidig forståelse for hvordan maten skal skaffes til veie. Denne prosessen oppstod ikke fullt utformet, men var antakelig et resultat av de forskjellige nødvendige behov familien støtte på. Tilgang til bil, tid til å gjøre innkjøp, interesse for å lage mat og vilje til å bidra til familiens ve og vel, er elementer som alle spiller med. Med tiden har parene utviklet rutiner som nå tas for gitt når det gjelder matinnkjøp. Dette innbefatter ofte forskjellige former for arbeidsfordeling i hjemmet, hvor for eksempel den ene parten tar ”på sparket”-innkjøpene, mens den andre tar de mer systematiske innkjøpene.

Det som er interessant er hvordan tilgangen til forskjellige teknologier spiller med i dette bildet. I minst ett av tilfellene ble tilgang til bil sett på som en avgjørende faktor for hvem som skulle ta den største delen av innkjøpene, i dette tilfellet mannen. Dette kan synes logisk, siden bilen gjør det mulig å bevege seg innen en større radius, den gir et større handlingsfelt, og også mulighet til å handle inn varer i større kvanta. Men det gjenspeiler også en større grad av likestilling mellom kjønnene. Det var ikke gitt at mannen i huset handlet for 10-20 år siden, selv om han hadde bilen. Det er heller ikke sikkert at vi finner denne ordningen i eldre generasjoner. I gjennomsnitt gjør kvinnene fremdeles mer av dagligvareinnkjøpene, noe de nasjonale reisevaneundersøkelsene forteller (Hjorthol 2002c).

Den andre teknologien som ble nevnt – mobiltelefon – gir fleksible innkjøp. Ting som skulle ha vært med på handlelisten kan legges til mens innkjøpene foregår, og avklaringer kan gjøres av den som handler, som for eksempel usikkerhet om

det stod fløte eller melk i oppskriften. På denne måten bringes mobiltelefonen inn i institusjonen ved å tillate fleksibilitet under innkjøp og bidra til at planlegging i forveien blir mindre nødvendig.

Sitatene over vitner om en vilje til å bidra til familiens generelle ve og vel. Kommentarene tyder på at det finnes et sett mekanismer som bidrar til at husholdningen vedlikeholdes på en vellykket måte. Hvis disse mekanismene faller bort, for eksempel på grunn av skilsmisse eller flytting fra hverandre, blir de enkle oppgavene mer komplekse og vanskelige.

4.8 Mobil i bilen opprettholder følelsesmessig balanse og sosiale nettverk

Så langt har vi diskutert aktivitetene som følger med et familielivs praktiske gjøremål og i hvilken grad forskjellige teknologier er med når de utføres. Utover disse aktivitetene er det også behov for å opprettholde en *følelsesmessig* balanse innen familien og mellom partene i parforholdet. Hverdagens stress kan være en utfordring for den emosjonelle balansen i familien. Følgende ble sagt da vi snakket om hvor stressende dagliglivet kan være. Kvinnen, som jobber full tid og har to barn under skolealder, snakket om hvordan stress i dagliglivet kan gjøre det vanskelig å holde parforholdet ved like:

KVINNEN (44): Det der med utbrent og alt det der. Jeg kan ikke akkurat se at det er så veldig status.

MANNEN (40): Jeg har jobbet som personalsjef i fem år. Jeg har sett mye av det der og selv følt det litt på kroppen. [...] Vi jobbet veldig mye begge to. Til slutt hadde jeg hundre timer avspasering. [...] Jeg liker egentlig å jobbe sånn at jeg har noen topper og noen bunner. Jeg liker å ha litt trykk. Ikke fordi det er status, men det har alltid vært sånn. Mellom prosjektene går jeg litt på tomgang.

KVINNEN: Jeg føler ikke det er status å ha det travelt. Jeg føler at flere og flere ønsker seg mer fritid. Det å ha mer tid til barna sine.

KVINNEN: Det er mange som glir litt fra hverandre fordi man ikke har mye tid sammen.

MANNEN: Men jeg tror det er komplisert å komme seg ut av situasjonen med et bevisst valg.

KVINNEN: Man har kanskje forpliktelser også. Da er det vanskelig plutselig en dag å ...

MANNEN: Jeg hører mange som blir presset inn i jobber de egentlig ikke vil ha. (Par med to små barn under 3 år, 10)

Slik kan den universelle og alltid tilstedeværende kommunikasjonen medvirke til stress. Man har aldri fri fra forstyrrende telefoner. Men akkurat dette at mobiltelefonen alltid er til stede betyr også at det finnes pusterom i hverdagen som kan brukes nettopp til å opprettholde emosjonell balanse. Mobiltelefonen blir trukket fram som en måte å slippe å bekymre seg for andre familiemedlemmer som er ute og reiser. Telefonen blir brukt til å holde kontakten med det sosiale nettverket, og

den blir i noen grad brukt til å reparere små rifter partene imellom. Med referanse til det første beskrev en kvinne hvordan hun brukte mobiltelefonen til å berolige seg selv når mannen var ute og reiste.

KVINNEN (36): Vi bruker vel ikke den som for å sjekke hvor den andre er. Stort sett så vet vi det. Sånn bare mellom oss, selv om jeg ringte jo i går for jeg ble nysgjerrig når han ikke kom som han hadde sagt. Vanligvis så ringer jeg hvis det blir senere enn han har sagt eller for å se hvor han er. Så er det for å berolige meg, for jeg har problemer med å sovne før jeg vet at han har det bra, liksom. Så det har jo hendt at jeg brukt det til den type kontroll, bare sånn at du har det bra, ja da kan jeg sove. Og sånn er det vi har det, for den som er ute sent på en måte sier at alt er i orden, liksom.
(Intakt familie med to barn på 4 og 6 år,19)

For en del travle småbarnsforeldre er stunden i bilen på vei til og fra jobben tid for samtale med andre. Mange av disse foreldrene har lange arbeidsreiser og dermed også tid til å føre samtaler som har mer karakter av å være vedlikehold av det sosiale nettverket enn koordinering av dagliglivet. Mobilbruk i bilen er dermed et tidspunktet som egner seg for kommunisering med slekt og venner, men også med ektefelle.²⁶

”Jeg ringer ikke så mye privat (hjemme). Det er mer til og fra jobb. Og i bilen. Egentlig veldig mye i bilen” (Kvinne 34 år, 4).

Svært mange av kvinnene tar kontakt med sin mor i løpet av dagen. Hyggeprat i bilen ble nevnt av halvparten av de intakte familiene og av flere av de skilte og separerte intervjupersonene. Prinsippet med småprating i bilen under kjøring synes å være en måte å nyttiggjøre den tiden man kjører, siden de to tingene ofte skjer samtidig. Det var mange av intervjupersonene som oppgav ”hyggeprat” under kjøring til og fra jobb, osv. Det passer inn i tanken om at tiden man sitter i bilen er ”unyttig” tid som man kan bruke til andre ting. I denne ledige tiden passer det å kontakte partneren eller andre personer i den nære omgangskretsen, rett og slett for en prat eller sosial samtale. Dette er en arena hvor man kan ivareta de følelsesmessige sidene ved et forhold. På denne måten åpner mobiltelefonen kombinert med bilkjøring en ny kommunikasjonskanal og en anledning til å utnytte det som Fortunati (2003) kaller ”folder” i dagliglivet til å samhandle med andre. En ubenyttet situasjon som fylles med annet innhold. Ett av parene sier det slik:

KVINNEN (44): [...] Jeg pleier ikke ringe så veldig mye på ettermiddagen. Jeg ringer nesten ikke fra fasttelefon om ettermiddagen. Det hender jeg ringer moren og faren min når jeg sitter i bilen på vei hjem. Det er ikke hver dag, men det er innimellom. På vei hjem i bilen, for da sitter jeg rolig og har tid til å tenke [...]

²⁶ Den trafiksikkerhetsmessige siden ved bruk av mobiltelefon i bil skal vi ikke ta opp her. Håndholdt mobiltelefon er, som kjent, ikke tillatt å bruke ved kjøring. Flere studier viser at dette innebærer en trafiksikkerhetsmessig risiko (Sagberg 2001, Stayer og Johnston 2001, Stayer et al 2003).

MANNEN (40): *Det blir gjerne på vei hjem fra jobb at man tar telefoner. Jeg gjorde heller ikke det denne dagen, men det er vanlig, faktisk. Det er den eneste tiden man har.*

KVINNEN: *Det er ikke hver dag, men du kommer på en venninne man ikke har snakket med på ...*

KVINNEN: *Når man kommer hjem er det så mye annet som skjer, middagslaging, lekser. Det å sette seg og begynne å ringe opp venninner blir et tiltak. Tross alt har jeg en halvtimes kjøring fra jobb. Man ringer ikke til jobben, men hjem fra jobb, når man vet at de har kommet hjem. (Intakt familie med en 10-åring og en 13-åring, 10).*

Telefonen har selvsagt en lang historie i å muliggjøre følelsesmessig samhandling. Tenåringer har flørtet, forelskede par har vekslet søte ord og par har opprettholdt forholdet gjennom telefonen nesten så lenge som den har eksistert (Fischer 1992). Dessuten har venner holdt kontakt og fordypet vennskapet, i hvert fall delvis via telefon. Men det ser ut til at mobiltelefonen har åpnet et nytt område for dette. I andre studier har det kommet fram at mobiltelefonen brukes i bilen til å ta seg av små, nødvendige oppgaver, for eksempel å bestille tannlegetime eller liknende (Ling 2004). I bilen er man uforstyrret i mye større grad enn på bussen, toget eller trikken. Man kan ta en hyggeprat med partneren, skravle med venner og ta kontakt med gamle foreldre.

Kommentarene til paret i eksemplet nedenfor vitner om at den også brukes til mer følelsesmessige oppgaver. Paret beskriver bruk av tiden i bilen som en slags ledig tidsluke som de kan bruke til å ringe venner og gjøre noe av det arbeidet som assosieres med å opprettholde et sosialt nettverk. Arbeidsreisen ses som et pusterom i hverdagen.

MANNEN (33): *Når du sitter i bil, med proppen i øret, har det lett for å bli litt småpratting [med kompiser].*

INTERVJUER: *Pleier du [K] også å ringe mer. Også privat?*

KVINNEN (34): *Jeg ringer ikke så mye privat. Det er mer til og fra jobb. Og i bilen. Egentlig veldig mye i bilen. Jeg ringer søster, venninner, foreldre.*

INTERVJUER: *Hva snakker dere vanligvis om?*

KVINNEN: *Det er vel egentlig om hverdagen. Hvordan vi har det i livet vårt der og da.*

INTERVJUER: *Hyggeprat?*

KVINNEN: *Ja.*

INTERVJUER: *Samtalen med moren din, kan du [M] ikke oppsummere den for meg?*

MANNEN: *Mobilsamtale, Tusenfryd. Alene. Til mor. Hyggeprat. Når jeg kom hjem etter tretten kilometer så sluttet vi å prate. [...] det var bare "hei og hopp", og "hvorfor tar du ikke telefonen når jeg har ringt tidligere i helgen?" (Intakt familie med to barn på 9 og 5 år, 4).*

Ut over bare å opprettholde sosiale nettverk gir kombinasjonen av mobiltelefon og bilens private rom en mulighet for andre typer reparasjonsarbeid for partene. I følgende sitat ser det ut til at paret har hatt en liten uoverensstemmelse.

INTERVJUER: *Mobilsamtale i bilen, Lommedalen?*

MANNEN (33): *Egentlig! Der sånn kunne du skrevet mobiltelefon tilbake – da har jeg tenkt meg om å innrømmet at «okey!»*

KVINNEN (34): *Åh, du ringte [?] i dag du!*

MANNEN: *Husker du ikke det? Du har ikke skrevet opp det du!*

INTERVJUER: *Da var klokka?*

MANNEN: *Kvart på ti eller noe sånt noe.*

KVINNEN: *Det stemmer det. Det var en unnskylding. Unnskyld ... He he.*

MANNEN: *Ja.*

KVINNEN: *Og så ble vi enige. Det var en «enighetssamtale». (Intakt familie med to barn på 9 og 5 år, 5).*

Mannen benyttet anledningen mens han kjørte bil til å ringe partneren og skvære opp en uoverensstemmelse de hadde hatt. Bilen blir en slags mobil telefonkiosk, og mobilen betyr at han faktisk kan bruke tiden i sin private sfære til å ta seg av en litt kinkig sak. Det ville ha vært vanskeligere å gjøre dette på jobben, hvor andre kunne lytte, eller i en telefonkiosk som er delvis åpen.

Det ekspressive og emosjonelle aspektet ved bruk av mobilen kombineres med den bundne og obligatoriske bruken av bilen. Siden man likevel reiser fordi man må, arbeidsreisen er en klar obligatorisk reise, kan tiden også brukes til noe man har lyst til, å ta kontakt med venner eller ektefelle. Å ringe til sin mor har muligens mer karakter av plikt, men er likevel en parallell aktivitet.

Det vi ser her er en kombinasjon av kommunikasjonsformer, av den fysiske og virtuelle kommunikasjonsformen. Det er en blanding av instrumentalitet, det obligatoriske som arbeidsreisen representerer, og det ekspressive, samtalen med en god venn eller sin mor.

Mobilsamtalene i bilen har også karakter av avtaler og planlegging underveis. Både i forhold til venner og ektefelle er det avtaler om senere aktiviteter som gjøres i denne konteksten, i tillegg til mer følelseladete kontakter. Ektefeller bruker også anledningen til å samordne avtaler om dagliginnkjøp i denne situasjonen, enten ved at den som er i bilen ringer til den andre eller blir oppringt på veien for å bli instruert om hva som er nødvendig å kjøpe.

4.9 Forholdet mellom foreldre og barn

Den praktiske omsorgen

For førskole- og småskolebarna er det foreldre som gjør avtaler seg imellom. Barna har liten innflytelse på hva som skjer av henting og bringing. Slike oppgaver er avtalt på forhånd av foreldrene. Det er planlagte reiser. Skal det gjøres noen endringer i hvem som tar seg av henting, ringer foreldrene til hverandre for å være helt sikre på at endringen i avtalen er bekreftet. E-post eller SMS er for usikkert i en slik sammenheng. Her trengs et ”rikt” medie, jfr 2.7.

Fordelingen av henting og bringing av de små barna er ganske jevnt fordelt mellom foreldrene. Det er i første rekke praktiske forhold som avgjør hvem som gjør det.

Forholdene endres i familier der det er store barn som klarer seg selv og som også til en viss grad kan hjelpe til. Men også når det gjelder de større barna, er det mye henting og bringing, særlig til fritidsaktiviteter. Mange av de større tar buss eller sykkel til skolen, men på ettermiddagen blir de ofte kjørt og hentet til trening.

Som en flerbarnsfar sier:

Kjøring fram og tilbake. Vi prøver å strekke oss langt, altså. Hvis vi kan kjøre, så gjør vi det. Vi prøver å gjøre alt vi kan for disse barna og ungdommene våre. (Far 13).

Det er åpenbart at barna i denne familien utnytter foreldrenes velvillighet. Den vanligste tekstmeldingen (SMS) fra datteren på 17 år er – *kom og hent meg!*

Foreldrene ser også at de med sitt omfattende hente- og bringesystem har lagt grunnlaget for et krevende ”tjenestetilbud”. På spørsmålet om hvorfor barna tar kontakt når de er hjemmefra, svarer far:

Der er fordi de vil ha service, og det er fordi de er gørrer lat og ikke gidder å ta kollektivt. Og så er vi dumme foreldre som sier ja. (Far 13).

De større barna som har mobiltelefon selv, bruker SMS når de tar kontakt med foreldrene når de er hjemmefra. SMS brukes til korte, konsise meldinger, ofte slike som foreldre kan svare OK til. Alternativt ringer de hjem og ber foreldrene ringe dem opp. En del av barna må selv betale for bruk av telefonen eller, de får et kontantkort som skal vare en bestemt tidsperiode. Slike ordninger betyr at barna selv blir klar over kostnadene knyttet til bruk av mobilen. Det betyr også at når de er hjemme og skal kontakte foreldrene, bruker de ofte fasttelefonen.

Barns tilgang til telefonen, enten det er mobil eller fasttelefon gjør at det er fort gjort å ringe til mor som har mobil, og dermed er foreldrene tilgjengelig hele tiden.

Jeg synes det kan bli litt masete. Særlig ungene på slutten av dagen. Det hender de ringer i tide og utide. Marius er en utålmodig fyr. Han kan ringe en fire-fem ganger i løpet av kort tid hvis det er et eller annet han har glemt å spørre om (10, mor).

Det var en av grunnene til at jeg ikke ville ha mobil – at jeg ventet så lenge jeg kunne, men til slutt måtte jeg ha det (far i samme familie).

Besteforeldre og andre hjelpere til

I flere av familiene er besteforeldre viktige støtte spillere. Noen av de intervjuede har foreldrene boende i nærheten, og selv om også noen av dem er i arbeid, hender det at de trår til når hjelp med å hente eller bringe barn er nødvendig i en akutt situasjon eller krisesituasjon. I en av familiene kommer mormor fast hjem til familien når 10-åringen kommer hjem fra skolen. Hun ordner med mat og hjelper til med lekser, men er gått når mor eller far dukker opp. Mange av disse avtalene er basert på telefonkontakt, først og fremst på fasttelefon, men også svært mange av den eldste generasjonen er også fortrolig med mobiltelefonen.

Også naboer og foreldre til barnas venner i barnehage eller skole kan mobiliseres når det gjelder henting og bringing. Når det gjelder trening er det ofte slik at foreldrene bytter på med å kjøre barna. Slike avtaler gjøres gjerne telefonisk.

Kontroll – sikkerhet

For barna betyr denne telefonkontakten at de kan tilfredsstillende behovet for å snakke med foreldrene, når de kanskje har kommet hjem til tomt hus og føler seg litt alene. De bruker telefonen for å få litt oppmerksomhet fra foreldrene, og for å ”kontrollere” at foreldrene er der de skal være, på jobben.

Flere av barna bidrar med husarbeid, matlaging eller rengjøring, gjerne koplet til ukepenger. De inngår i familiens sysselsettingssystem. En del av samtalen med foreldrene på jobb dreier seg om hva de skal lage til middag og det praktiske rundt det. Dette blir da en kombinasjon av ren kontakt, avtaler om praktiske ting knyttet til matlagingen og oppmerksomhet i forhold til foreldrene. For barna er det samtalen som er viktig i denne sammenhengen. Foreldrene har det tidvis så travelt i arbeidssituasjonen at noen dem ville ha foretrukket å få en SMS i stedet.

Barnas eie av mobiltelefon betyr at foreldrene i stor grad kan nå barna hvor de enn er. For mange av foreldrene representerer dette en sikkerhet, som er viktig i det daglige. Foreldrene både ringer og bruker SMS for å sjekke hvor barna er. Men det hender at barna slår av telefonen, og dette skaper engstelse hos foreldrene.

MANNEN: Ja at den ikke er på, eller den er på lydløs eller et eller annet sånt, da kommer den forferdelige dama som sier at det oppnås ikke kontakt med mobilabonnten eller noe sånt, da blir du litt sånn.

KVINNEN: da får du stressymptom, ikke sant. Det skjedde jo i går med meg, jeg prøvde jo å ringe. Jeg visste hun skulle være ferdig på skolen halv ett eller noe sånt. Og jeg ringte jo 6 ganger uten å få svar. Og jeg tenkte at dette kan ikke være riktig, for hun skulle hun jo være hos frisøren kl 2, og så tenkte jeg at tenk om noe har skjedd på vei hjem, og så ringte jeg om igjen og om igjen og da ble jeg helt gæ'ærn, ikke sant. Men så ringte jeg til en annens venninnes mobil da, men da hadde de vært og pynta i gymsalen og da har de ikke lov å ha mobilen på, på skolen selvfølgelig. Så de gir deg et sånt stressymptom noen ganger da som ikke er sunt, særlig når de er ute om kveldene og i helgene. Det gir en del stress egentlig. (Foreldre, 23).

Henting av barn om kvelden dreier seg også om sikkerhet og kontroll. Mange av foreldrene vil ikke at barna og ungdommene skal gå ute i mørket og kjører og henter dem i stedet.

Nå på vinteren når det er mørkt og trist og mye dårlig vær, og sånn, så kjører vi bort og henter henne på senteret. Det er tre kilometer. Vi liker dårlig at hun går i mørket. (Mann, kvinne 5).

Følelsesmessige aspekter

I disse familiene er foreldre og barn sammen daglig. I én familie finnes det barn fra tidligere forhold, og disse barna har kontakt med mor eller far som bor et annet sted. Behovet for å bruke mediene som formidlere i følelsesmessige sammenhenger mellom foreldre og barn er naturlig nok mindre enn i familier der foreldre og barn ikke bor sammen hele tiden. Nære samtaler og samtaler for samtals egen skyld over telefon mellom barn og foreldre skjer stort sett når en av dem er ute på reise eller der barnet er på besøk hos andre. Vi finner eksempel på, også i disse familiene, at foreldrene bruker barnets mobiltelefon (SMS) som

kontakt når hun eller han er hos den av foreldrene de ikke bor sammen med. Om dette gjøres fordi mor eller far ikke har lyst til å snakke med sin tidligere partner, eller om det er fordi vedkommende bare har lyst til å gi et lite livstegn, kommer ikke fram av intervjuet (se diskusjon i avsnitt 5.7 om kontakt i distribuerte familier).

5 Organisering av hverdagslivet i stedsdistribuerte familier

5.1 Foreldrebrudd og samværsordninger

Brudd i samlivet mellom foreldre innebærer vanligvis store endringer i organisering og strukturering av hverdagslivet for både voksne og barn. Endringene har både praktiske og emosjonelle implikasjoner, men hvordan familiene håndterer den nye situasjonen varierer med blant annet hvor langt partene har flyttet fra hverandre, hvor godt eller dårlig de forholder seg til hverandre, barnas alder, arbeidsdeling før bruddet, tid siden bruddet og en mengde andre faktorer. Hver familie er unik og løser problemer og utfordringer på sin spesielle måte. I dette kapitlet prøver vi å trekke opp noen gjennomgående tendenser, samt å viser eksempler på hvordan foreldre som ikke lenger deler samme husholdning organiserer hverdagslivet med bruk av medier. Vi retter fokus mot praktisk organisering og planlegging av hverdagslivet, på emosjonell kontakt mellom tidligere partnere, forholdet til barna og organisering av et distribuert forelderskap, og behovet for sikkerhet og kontroll.

Med begrepet familie tenker vi gjerne på den tradisjonelle kjernefamilien (jfr kapittel 1). Hvorvidt et par som har gått fra hverandre definerer seg selv som en familie, varierer. I en tidligere studie av ”skilte” familiers kommunikasjonsvaner (Jakobsen et al 2003), definerte noen tidligere partnere seg fremdeles til å være i familie, mens andre ikke gjorde dette. Bakgrunnen for at noen synes begrepet familie fremdeles gjaldt, hadde blant annet å gjøre med hvordan bruddprosessen hadde foregått, hvor lenge det var siden partene hadde gått i fra hverandre, om den enkelte hadde stiftet ny familie, dvs fått ny partner, eventuelt også barn med denne partneren. I dette avsnittet bruker vi tidvis begrepet familie på det foreldrepåret som har gått fra hverandre, fordi foreldrene knyttes sammen ved å ha felles barn. Det er likevel ikke sikkert at de partene som omtales vil karakterisere sin tidligere partner som del av sin familie.

Prosessen fra å være et samboende foreldrepår til å bli et foreldrepår som ikke deler samme husholdning har konsekvenser for organisering av hverdagen rent praktisk, for økonomi, fordeling av arbeidsoppgaver og da særlig de oppgavene som knyttes til omsorgsoppgaver for felles barn. De emosjonelle relasjonene blir selvfølgelig også svært annerledes når et par går fra hverandre. Diane Vaughn (1983) beskriver bruddet/separasjonen som en prosess av ”uncoupling”. ”Uncoupling” er prosessen der det tidligere parets handlemåter, vaner og rutiner redefineres og hvor den enkelte må konstruere nye handlemåter, normer og verdier, identitet ut i fra å ikke lenger inngå i en par-relasjon med sin tidligere partner. Det tar imidlertid tid å etablere både en ny samlivsrelasjon eller å finne ut å leve livet som single, og i den første tiden etter brudd er gjerne følelsene sterke, og nye rutiner er ikke på plass. Mange opplever den første tiden etter brudd som den vanskeligste. Dette virker inn på hvordan partene kommuniserer, hva de

kommuniserer om og hvilke medier/kommunikasjonsformer de er mest komfortable med å bruke i forhold til sin tidligere partner.

Et samlivsbrudd innebærer ikke bare brudd i en voksenrelasjon men også et brudd i relasjonen til barna. Barnas hverdagsliv er delt mellom et hverdagsliv med far og et hverdagsliv med mor, og hver av foreldrene og barna er atskilt i kortere eller lengre perioder. I våre intervjuer er det ingen som tar dette opp som et alvorlig eller uløselig problem. Vi har heller ikke problematisert at barnet lever et nomadisk liv men forsøker gjennom intervjuene å få et innblikk i hvordan familiene løser den distribuerte familiesituasjonen. Vi prøver ikke med dette å si at en slik familiesituasjon er uten problemer, og vi kan lett sette oss inn i at den skilte familien møter mange utfordringer som den intakte familien slipper å streve med. Hvorvidt barna trives eller ikke med en distribuert familiesituasjon sier intervjuene lite om, dvs at dette er en problemstilling som ikke blir uttalt eller spurt etter spesielt. Samværordningen som praktiseres har stor betydning for kontakten mellom foreldre og barn og for organisering av hverdagslivet.

De 15 informantene representerer 10 skilte familier; dvs at vi har intervjuet både mor og far i 5 skilte familier. I de øvrige 5 familiene intervjuet vi fire kvinner og en mann, hvorav tre kvinner hadde den tradisjonelle ”annenhver helg hos pappa-løsningen” og en kvinne og en mann hadde delt omsorg. Totalt hadde vi representanter fra fire familier som praktiserte delt omsorg og seks familier hvor far har barna mindre enn 50 prosent av tiden. Den vanligste måten å organisere delt omsorg er å ha ansvaret for barna en uke hver. De fleste hadde helt faste rutiner på hvilke uker dette var, men det var også rom for en del fleksibilitet innenfor denne rammen. Seks familier hadde minimumsvarianten hvor far stort sett hadde omsorg for barna annenhver helg og en dag med overnatting hver uke. Også innen denne gruppen var det rom for fleksibilitet, og det hendte fra tid til annen at man byttet dager og helger. Innad i de to ”samværsordningene” praktiserte man heller ikke identiske løsninger. I den tradisjonelle ”annenhver helg-løsningen, var det for eksempel ikke alle fedre som hadde overnatting i perioden mandag til fredag. Vi hadde også variasjoner av delt omsorg hvor foreldrene hadde barna fjorten dager av gangen. I et annet tilfelle fordelte forelderparet barna mellom seg og hadde ett barn hver:

”Vi har vært vårt barn. Jeg har 12-åringen, han har 16-åringen. Vi bytter på torsdager. Hun har én dag mer her i uka. [mumling] De kommer til meg onsdag etter skolen, så er de hos meg til torsdag etter skolen, uka etter. Sånn går det hele tiden.”

(Mor, delt omsorg, 1).

5.2 Forholdet mellom tidligere ektefeller

Når en familie blir til to, vil også organiseringen av hverdagen forandres. I analytisk forstand kan de fremdeles betraktes som en familie, dvs. som et sysselsettingssystem, selv om foreldrene lever og virker hver for seg. Barnet eller barna er båndet mellom foreldrene som gjør at de fremdeles må forholde seg til hverandre – på en eller annen måte. I de fleste tilfeller vil også forholdet mellom

foreldre i distribuerte familier utelukkende baseres på organiseringen av barnets hverdag.

Organisering av hverdagen innebærer både praktisk gjennomføring av ulike gjøremål og kommunikasjon om hvordan dette skal skje. Det er en rekke faktorer som kan påvirke denne organiseringen og dermed også forholdet mellom tidligere ektefeller/samboere. Hvilke avtaler og rutiner som ligger til grunn, vil påvirke hvordan hverdagslivet organiseres og kommunikasjonen mellom foreldrene. Hvor lang tid det er siden bruddet kan virke inn på hvordan foreldrene kommuniserer og i hvilken grad man har grunnlagt faste rutiner. Som i de intakte familiene, vil også organiseringen av hverdagslivet i de distribuerte familier påvirkes av omverdenen og deres egen og barnas deltakelse i denne (dvs. andre institusjoner som f.eks. jobb, skole, barnehage og fritidsaktiviteter). Forholdet og kontakten mellom foreldrene vil også være preget av hvordan organiseringen og koordineringen skjer i forhold til omverdenen og hvor institusjonalisert denne organiseringen er. Hvordan man rent praktisk forholder seg til den andre forelder og omverdenen er også avhengig av hvilke kommunikasjonsmidler man har tilgjengelig (for eksempel bil, mobil, e-post) og hvilke kommunikasjonsmidler man foretrekker. Den praktiske gjennomføringen av hverdagen vil også kunne påvirkes av hvorvidt foreldrene har tilgang til ”viktige andre”, for eksempel besteforeldre, venner og naboer, som vi viste i avsnitt 4.9.

5.3 To typer - familier med mye og lite kontakt

I intervjuene ser vi klare tendenser til at graden av kontakt varierer med hvor myefølging av barn foreldrene har, hvilke avtaler man har for samvær, avtaler i forhold til skole/barnehage, avtaler i forhold til innkjøp til barna, hvordan informasjon fra skole/barnehage blir videreformidlet og etter hvor fleksible foreldrene er i forhold til overordnede avtaler. I tillegg til å kunne si noe om ulike *begrunnelser* for kontakt, synes også kontakthypighet å gjenspeile forskjeller i *kommunikasjonen* mellom foreldre (type mediert kommunikasjon og/eller ansikt-til-ansikt). Kontakthypighet synes derfor å være et egnet analytisk utgangspunkt for å beskrive forskjeller i distribuerte familier når det gjelder hvordan man koordinere og organiseres seg i forhold til barnas hverdag, og vi har følgelig valgt å skille mellom familier med henholdsvis hyppig og lite kontakt i de følgende analysene. Nedenfor gis en kort beskrivelse av de to familietyperne i forhold til sentrale faktorer som kan påvirke organiseringen av deres hverdag.

Foreldre med hyppig kontakt

Disse familien har kontakt minst én gang i uka, men som regel mer. Det er seks familier som faller under denne betegnelsen. Fire av disse familiene har delt omsorg for barna (3 familier hvor barnet/barnet bor annenhver uke hos foreldrene og en familie hvor foreldrene har et barn hver), mens det er mor som har hovedansvaret i de to andre familiene med tilhørende tradisjonell samværsordning (annenhver helg og én gang i uka hos faren).

At fire av de fem familiene hvor begge parter ble intervjuet, går inn under denne kategorien er påfallende. I intervjuene gir disse partene også uttrykk for at de har en uproblematisk kommunikasjon med tidligere samboer/ektefelle. Dette kan tyde på at de har et relativt godt forhold, og at det også da har vært lettere å rekruttere begge parter.

Alle familiene, bortsett fra én, har barn i skolepliktig alder (barne- og/eller ungdomsskole), mens to familier har barn i barnehage. Alle barna som går på skole har fritidsaktiviteter utenfor skolen, og blir også kjørt til aktiviteter som ligger et stykke unna hjemmet. De fleste foreldrene som er blitt intervjuet bruker også bil til arbeidsplassen sin.

Familier med lite kontakt

I disse familiene har foreldrene sjelden kontakt mer enn en gang i uka. Fire familier kan plasseres inn under denne kategorien (intervju nr. 9, 16, 18 og 20+14). I tre av disse familiene er det bare mødrene som er blitt intervjuet. Til forskjell fra familiene med hyppig kontakt er det utelukkende familier med tradisjonell samværordning (hvor mor har hovedansvar og far har barnet/barna annenhver helg og én dag i uka). Bare i én av disse familiene bruker foreldrene bil daglig til jobben. En mor bruker ikke bil av prinsipielle grunner, mens to av mødrene som er intervjuet ikke har bil. Barna deres har heller ikke særlig med fritidsaktiviteter utenfor skole, noe den ene også begrunner med at det er vanskelig å få til uten bil.

Bare én familie, som også bare har ett barn, har barn i barnehage, som naturligvis blir fulgt til barnehagen. Barna i de andre familiene er alle i skolepliktig alder. Bare én familie følger barn til og fra skole og fritidsaktiviteter (barn på 8 og 11 år). Moren følger dem til fots, og bruker bil bare én gang i uken i forbindelse med følge/hentereise, fordi det er langt. Barna hennes har en rekke aktiviteter utenfor hjemmet, men hun insisterer likevel på å bruke bil minst mulig i hverdagen både av hensyn til miljøet og av hensyn til egen og barnas helse. Begrunnelser for ikke å følge barna i de andre familiene er også gjerne knyttet til at det er korte avstander (at aktivitetene ligger i nærmiljøet) og/eller at barna er blitt så store at de klare seg selv. En grunn til at det er lite kontakt mellom foreldrene i denne kategorien kan være at det er mindre behov for kontakt mellom foreldrene ettersom det er få krav til organisering i forhold til barnas aktiviteter. Det kan imidlertid være mange årsaker til at det er lite kontakt mellom foreldrene, for eksempel hvor godt forhold de har, hvor strukturerte de er, hva slags samværordninger de har, hvilken arbeidssituasjon foreldrene har, hvilke rutiner de har for organisering osv. Dette vil bli belyst nærmere nedenfor.

5.4 Koordinering og organiseringen i forhold til barnas hverdag

Det kan være mange ulike grunner til kontakt, men felles for alle foreldrene er at det har noe med barna å gjøre. Kontakten gjelder aldri tidligere ektefellers/samboeres omsorg eller oppdatering i forhold til hverandre på deres

egne områder. I den grad man ønsker oppdatering i forhold til den andre partens hverdag, er det forbindelse med planlegging og organisering av barnas hverdag. Spørsmålet om kontakt for kontaktens egen skyld er helt fraværende, noe en mor også presiserer ”.... vi ringes ikke bare for å snakke sammen”(kvinne, to barn, 6 og 16 år, 7)

Ofte er kontakten knyttet til det å få barnas hverdag til å gå rundt rent praktisk. En far med delt omsorg for barn beskriver formålet med kontakten på følgende måte:

”Praktiske detaljer. Det er en måte å holde kontakten for å løse de praktiske problemene som selvfølgelig kommer når man har et samlivsbrudd. I forhold til det å håndtere ungene.” (far, to barn 13 og 17 år, 8)

En mor med hovedansvar for en datter på 2,5 år (lite kontakt) fremhever imidlertid den eksistensielle trykgheten for datteren som bakgrunn for kontakten:

”Det er Leas beste rett og slett. At hennes hverdag blir best for henne, liksom, at hun får et ryddig og normalt liv så det ikke bare blir tull og rot og kaos. Slik at hun er forberedt, sånn at hvis han vet at de skal noe spesielt, så informerer han meg om det slik at jeg kan forberede henne på det, for eksempel hvis de skal reise bort eller noe sånt.” (Kvinne, ett barn, 16)

I det følgende beskrives hvordan familier med henholdsvis lite og mye kontakt organiserer seg i forhold til hverandres og barnas hverdag. Ved å fokusere på hvilke aktiviteter som familiene må organisere og hvordan de organiserer disse, framkommer det også at det er forskjeller i hvilke begrunnelser som ligger bak kontakten mellom foreldrene i familier med lite og mye kontakt, noe som også blir belyst i det følgende.

Formål med kontakt og organisering i familier med lite kontakt

Mor er hovedforsørger i familier med lite kontakt, og far har faste samværhelger (annenhver helg) og samværsdager (midtuke). Det er ingen som følger barn i skolepliktig alder til fritidsaktiviteter. Alle foreldrene bor imidlertid ganske langt fra hverandre, noe som gjør at en del kontakt går på bringing/henting i forbindelse med fars samværsdager og for å bekrefte slik avtaler.

INTERVJUER: *Hvordan avtales det når og hvor han skal hente?*

MOR: *Det avtales også på telefon.*

INTERVJUER: *Fra dag til dag, eller i løpet av samme dag?*

MOR: *Det bekreftes ofte, hvis det er en avtale i helgen, så bekreftes den ofte samme dag.* (Kvinne, to barn, 8 år og 11 år, 9)

Kontakten gjelder også endringer i avtaler (i familier med lite kontakt). Men ettersom det er lite å koordinere i forhold til barnas fritidsaktiviteter, skyldes endringer i avtalene først og fremst ting som dukker opp i foreldrenes eget liv.

MOR: *Ja. Selv om vi ofte endrer, i og med at han jobber og sånne ting. Det er ofte at det faller bort. Men det må jo kommuniseres.* (9)

Familiene har ulike rutiner i forhold hvordan de formidler beskjeder om endringer i avtaler, noen bruker SMS eller e-mail, noen avtaler når de treffes ved

overlevering, mens andre ringer. Hvis det er noe de vet om som skjer en stund fram i tid, pleier de fleste å gi hverandre beskjed i god tid i forveien.

En annen grunn til kontakt i slike familier er videreformidling av informasjon fra barnehage/skole om ting som skjer der. I alle familier med lite kontakt er det mor som får all informasjon fra skole/barnehage og som videreformidler dette til barnefaren. Tre av mødrene videreformidler denne informasjonen på SMS eller e-post. To av dem sier at de pleier å lage "huskelapper" på mobilen og sender dem til faren. En mor tar kopi av all informasjon og brev fra skole og sender det med barna. Hun sier at alle lekseplaner ligger jo også i sekken, men hun er usikker på spørsmålet om faren virkelig leser informasjonen hun sender med. Selv om det er en viss form for kommunikasjon mellom foreldrene på dette punktet, ser vi at systemet de fleste har innarbeidet ikke inkluderer muntlig formidling.

I en familie med veldig faste avtaler i forbindelse med samværsdager (faren henter hos henne når han skal ha barna og hun henter hos ham etter endt samvær), sier moren at kontakten først og fremst gjelder ting som skjer i forbindelse med skole/barnehage:

INTERVJUER: *Hva er formålet med kontakten?*

MOR: *Det noe med barna da....*

INTERVJUER: *For eksempel henting/ bringing?*

MOR: *Ja, eller foreldremøte, avslutninger, litt mer sånne ting. (Kvinne, tre barn, mellom 8 og 15 år, 20).*

Både denne informasjonsutvekslingen og koordineringen i forhold til dette skjer på SMS i denne familien.

Når det gjelder innkjøp til barna, for eksempel klær og utstyr til hverdagen er det lite kommunikasjon om dette i familier med lite kontakt, trolig fordi det bare er hovedforsørger (mor) som har ansvaret for dette i de intervjuede familiene. Fedrene betaler bidrag og mødrene ordner resten. Noen av familiene deler imidlertid på utgifter i forbindelse med litt større ting, for eksempel sykkel, slalåmutstyr, feriereiser for eldre barn og/eller større gaver til jul og bursdag. I den ene familien som ikke har noen spesiell avtale i forhold til innkjøp (blant annet fordi moren har vært uten jobb en stund og har hatt dårlig økonomi), hender det at de kommuniserer om dette (familie med lite kontakt):

INTERVJUER: *Hvordan koordinerer dere innkjøp til datteren?*

MOR: *Faren hennes er veldig flink, hvis hun plutselig vokser, det hender jo at hun strekker seg og at vi ikke merker det, da kan jeg si at nå mangler vi bukser for eksempel, så da går han og handler bukser til henne. Sånne dyre ting som sko og dresser og sånn, nå har jeg jobb selv, så nå spleiser vi. (Kvinne, barn 2,5 år, 16).*

Formål med kontakt og organisering i familier med hyppig kontakt

Mye av kommunikasjonen i familier med hyppig kontakt gjelder det samme som i familier med lite kontakt, men disse familiene har kontakt i forbindelse med andre praktiske gjøremål og informasjon i tillegg. Til forskjell fra familier med lite kontakt, har alle barna (dvs. de som går på skole) i familier med hyppig kontakt

enkelte fritidsaktiviteter som innebærer levering/henting for foreldrenes del. Det er grunn til å tro at dette generer mer kontakt som følge av større krav til koordinering mellom foreldrene, og at dette kan være én forklaring på hvorfor noen familier har mer kontakt enn andre.

En mor som ofte er i kontakt med barnefaren beskriver sammenhengen mellom aktiviteter og kontakt slik:

INTERVJUER: *Hvor ofte har du kontakt med eks-ektefelle, samboer?*

MOR: *Det kan være én gang om dagen. Eller tre ganger om dagen. Det er så forskjellig hva som skal skje på de dagene. (Kvinne, to barn 8 og 12 år, 3).*

Det kan virke som om det i disse familiene er et tettere samarbeid i organiseringen av barnas hverdag. I tillegg til at flere aktiviteter å organisere trolig krever mer kontakt, spiller kanskje også samværsordningen inn. Mens ingen har delt omsorg i familier med lite kontakt, har fire av de seks med hyppig kontakt delt omsorg for barna, dvs. at de har barna annenhver uke hver. En slik samværsordning legger opp til større involvering fra begge parter, og det kan tenkes at det medfører større behov for løpende oppdateringer og koordinering mellom foreldrene enn i familier der barnas hverdag i større grad er lagt under den ene partens ansvar. Selv om de fleste med delt omsorg har som avtale at de skal ta aktiviteter som faller inn under sin uke selv, uttrykker de fleste av at de er veldig fleksible i forhold til dette. Som en far indirekte uttrykker det:

INTERVJUER: *Er det noen faste aktiviteter dere har gjort avtaler dere i mellom? Eller avtaler dere fra uke til uke?*

FAR: *Det er litt avhengig av hvordan jeg jobber, evt om hvordan hun jobber. Da er hun med i bildet. Jentungen spiller håndball hver lørdag. Da er det veldig mye hva som passer inn. Har jeg fri, og hun må noe, så tar vi det; selv om de er der nede (hos moren), for eksempel. For å få det til å flyte. (Mann, to barn, 8 og 12 år, 2)*

I denne familien skjer mye av planleggingen i forhold til barnas aktiviteter (i dette tilfellet på bakgrunn av skjema for fotball og håndball og trening og kamper i forbindelse med dette), men ettersom faren er skiftarbeider, blir mye planlagt og koordinert i forhold til hans skift også. Om noe dukker opp (både i barnas og egen hverdag) som medfører endringer i opplegget, uttrykker begge foreldrene at de er fleksible i forhold til dette. Men, som moren i familien uttrykker det, mye av organiseringen og avtalene skjer "... veldig mye på barnas premisser" (Kvinne to barn 8 og 12 år, 3). De fleste familiene med hyppig kontakt uttrykker at de har et godt forhold til tidligere ektefeller/samboere, noe som trolig også gjør det enklere med et tettere samarbeid og fleksible løsninger som krever større tilstedeværelse i hverandres hverdag.

Fleksible løsninger og mange aktiviteter å holde styr på gjør det kanskje vanskeligere å ha oversikten til enhver tid over hva avtalen i utgangspunktet var, noe som trolig også bidrar til at en del kontakt går ut på å bekrefte avtaler, slik som en mor med delt omsorg sier om formålet med kontakten:

"Det er andre praktiske ting. Han er trener for fotballaget til datteren min, da er det ofte sånn «Kommer hun rett til meg etter skolen, eller rett på trening?».
– Nei det er nok litt oftere [enn en gang i uka]. Det er en del snakk om

”fotballtreningen ...” Og så er det sånne ting som hvis jeg skal bort eller de skal bort; byttinger og sånne ting. Og så er det før jul og bursdag; hva som skal kjøpes.” (Kvinne, to barn 12 og 16 år, 1)

Men det er også andre grunner til hyppig kontakt. I to av de seks familiene med hyppig kontakt er det mor som har hovedansvaret for barna, men fedrene uttrykker interesse for å være oppdatert og involvert i barnas hverdag utover de faste samsværsdagene. Den ene ringer ofte til moren uoppfordret for å høre om det er noe han kan stille opp på eller om det er noe han kan kjøpe inn til datteren (6). Den andre har tre barn med tre forskjellige kvinner og har kontakt med dem hver dag for å høre hvordan det står til med barna, han ringer eller går på besøk til dem (ca. 4 ganger i uka er han på besøk hos barna) (Mann, tre barn, 1 til 13 år, 17). At han er så mye på besøk skyldes blant annet at han har passet den minste på 1 år en del den siste tiden.

I de fleste familiene med mye kontakt som har barn i skolepliktig alder, er det ikke behov for mye direkte kontakt mellom foreldrene når det gjelder informasjon fra skolen. De fleste har et system som ivaretar en viss automatikk i videreformidling av slik informasjon, enten ved at informasjonen blir sent ut til begge foreldrene eller at den blir videreformidlet i form av såkalte ”postmapper” som ligger i sekken til barna. Som regel blir beskjedene liggende i sekken til den neste får se det. Foreldrene med delt omsorg forholder seg aktivt til både disse beskjedene og til barnas ukeplaner, som også ligger i sekken. Ofte er det en eller annen og mer aktiv type kommunikasjon mellom foreldrene når det gjelder mer spesielle ting som skjer, som for eksempel foreldremøter, arrangementer og samtaler i barnehage/skole. Foreldrene er imidlertid svært ulike i forhold til hvordan de løser dette. Noen har som utgangspunkt at de stiller den uka de har ungene (blant de med delt omsorg), mens i andre tilfeller er det mor som har hovedansvaret. Også her synes familiene å være veldig fleksible, og ofte møter begge foreldrene opp, spesielt når det er samtaler om barnet i barnehagen/på skolen.

Bare én familie med delt omsorg har en annen og mer aktiv videreformidling av slik informasjon (Kvinne og mann, to barn 5 og 10 år). De har barna annenhver uke og møtes til middag den dagen (torsdager) ungene skal ”hentes hjem” til den andre forelder. Det er alltid den som henter som spiser middag hos den andre. På disse møtene utveksles informasjon og papirer som gjelder for uken etter. At det er kort tid siden bruddet, 9 måneder, kan være en grunn til at de ennå ikke har funnet et system som sørger for mer automatikk i videreformidlingen av informasjon. På den annen side kan det tenkes at de foretrekker denne form for formidling, for eksempel for å samles for barnas skyld.

Også når det gjelder innkjøp har få av disse foreldrene faste avtaler. I et tilfelle der moren har hovedansvaret, sier faren at de snakker om det likevel fordi de har så godt forhold (Mann, tre barn 1 til 13 år, 17). En del av kontakten mellom foreldrene gjelder følgelig også hva som skal kjøpes inn og hvor mye de skal betale. Organiseringen av dette skjer stort sett etter barnas behov, og mye av organiseringen i forhold til innkjøp har et ad hoc preg. Familier med delt omsorg deler på utgiftene til innkjøp, og informerer hverandre gjerne både før og etter innkjøpet.

INTERVJUER: *Hvordan avtales det? Du nevnte i stad at du sendte en SMS.*

FAR: *Vi avtaler egentlig ikke...Stort sett prater vi sammen en gang eller to i uka, og da er det veldig greit å si at «Nå kjøper jeg nye støvletter». Og så sender jeg da en SMS der jeg skriver send inn «400 kroner på konto.». Det gjør vi fortløpende. (Mann to barn 13 og 17 år, 8).*

Faste og fleksible strukturer

Familier med lite kontakt kan sies å ha en mer *fast struktur* på organiseringen. De har en tradisjonell samværsordning med faste samværsdager for far i disse tilfellene. Foreldrene har organisert seg på en slik måte at de ikke trenger å ha så mye kontakt i hverdagen. Oppgaver er i de fleste tilfellene klart fordelt, som for eksempel i forhold til kontakt med skole og ansvar for innkjøp. De har også færre aktiviteter å ta hensyn til sammenliknet med familier med hyppig kontakt som har flere følge- og hentereiser, noe som også gjør dem mindre utsatte for endringer som følge av barnas aktiviteter. Endringer i avtaler (som regel avtalene som gjelder samværsdage) forekommer først hvis den ene parten må forandre sine egne planer.

Familier med hyppig kontakt har i større grad det man kan karakterisere som en *fleksibel struktur*. I utgangspunktet har de faste avtaler i forhold til samvær og fordeling, men ettersom de har flere aktiviteter å forholde seg til og flere følge- og hentereiser enn familier med lite kontakt, gjelder mye av kontakten nettopp dette. Behovet for oversikt vil da være større og disse familiene vil også være mer utsatt for endringer. Jevnlig kontakt for å holde seg oppdatert i forhold til det som skjer og for å bekrefte ulike avtaler (faste eller løpende) er dermed nødvendig. At de fleste av disse familiene heller ikke har noen faste ordninger i forbindelse med innkjøp, generer også et større behov for kontakt og oppdateringer. Innkjøp synes å være noe man tar "som det kommer". En annen faktor som synes å spille inn, er den dominerende samværsordningen blant disse familiene. Med delt omsorg for barna vil en løpende oppdatering i større grad være nødvendig enn hos familier der kun én har hovedansvaret. Totalt sett kan det se ut som at det er flere begrunnelser for kontakt i familier med hyppig kontakt enn i familier med lite kontakt. Flere begrunnelser for kontakt medfører naturligvis også mer kontakt.

5.5 Valg av medier til ulike typer av kontaktsformål

De fleste som synes å ha et godt forhold pleier å ringe til hverandre, men bruker SMS som et tillegg og har heller ikke noe problem med å snakke sammen ansikt til ansikt. Samtlige av disse har også hyppig kontakt. At man ikke ringer til hverandre behøver ikke nødvendigvis bety at man ikke har et godt forhold, men at det er mer praktisk å bruke andre kommunikasjonsmidler. En kvinne som har hyppig kontakt og godt forhold til barnefaren begrunner bruken av SMS i kontakten med ham ut i fra mannens arbeidssituasjon:

INTERVJUER: *Hender du at du bruker sms/mail som filter for ikke å starte en diskusjon?*

MOR: *Vi har så OK forhold at det gjør jeg vel ikke. Grunnen til at jeg liker å bruke SMS til ham istedenfor å ringe er at han jobber i et meglermiljø der det*

er så mye som skjer og så mye bråk at vi nesten alltid blir avbrutt i samtaler – vent litt bare hold telefonen i to sekunder – det blir ikke noen greie på noen ting. Jeg får det svaret jeg vil når jeg sender en SMS for da er man kort og konsis. Det er mer av den grunn. Jeg kan veldig godt tenke meg at de som ikke har så godt forhold kan bruke e-post eller SMS fordi de veier sine ord før de sender dem” (Kvinne, to barn, 6 og 16 år, 7).

SMS brukes ikke som et filter, mens som et strategisk middel for å nå mannen. Også e-post brukes strategisk, både i forhold til hennes og barnefarens arbeidssituasjon, men også i forhold til det å skulle skåne barna for hva som kan bli sagt mellom foreldrene:

MOR: Sikkert. En del av grunnen til at vi gjør det er at eks'en jobber veldig mye på data. Jeg har også alltid e-posten oppe på jobben. Vi har ikke så mye tid til å snakke sammen når vi jobber. Dessuten har alltid én av oss ungene, og det er ikke alltid vi vil at de skal høre alt det vi snakker om.” (Kvinne, to barn 12 og 16 år, 1).

Det er flere av foreldrene som forteller om slik strategisk bruk av ulike medier for å beskytte barna på forskjellige måter. En kvinne som er hovedforsørger ringer for eksempel aldri til farens fasttelefon når sønnen er hos ham, fordi hun ikke vil at sønnen skal få hjemlensel hvis han tar telefonen (24). Den samme kvinnen sier at hun foretrekker å ringe fordi SMS lett kan misforståes, og har også hatt noen uheldige episoder i forhold til eks som følge av SMS, spesielt tidlig i bruddet:

MOR:....det har vært mer de tingene som jeg har snakket om tidligere som har blitt misforstått, da jeg har sendt en hyggelig melding med et lite smil som har fra min side vært ment somja..... det er vanskelig å forklare, du slår tilbake på noe og så kunne du godt ha he, he, bak uten at du gjorde det, eller at jeg ler litt inni meg ikke sant. Det var ikke vondt ment over hodet hvor det har blitt oppfattet helt feil og hvor du får en melding tilbake, herregud hvor forbannet du er eller et eller annet sånt. Og da blir det til at man kommer så skeivt ut. Og etter at jeg oppdaget hvor feil det kan bli sluttet jeg mye med det. (Kvinne, to barn 5 og 10 år, 24).

Hennes tidligere samboer/partner, som også foretrekker å ringe, er helt enig i at SMS lett kan misforståes og at det er det å ringe som kan fungere som filter for misforståelser:

FAR: Heller motsatt, at telefonen får filtrere, når du sender en melding så kan det bli misforstått, det er jo en ting med SMS at det gir mye rom for mistolkninger, du må være nøye for hvordan du uttrykker deg. Det er veldig smart med de, for du har jo ikke noe ansiktsuttrykk og du har ikke noe tonefall og.... Det er veldig lite rikt (Mann, to barn, 5 og 10 år, 25).

For de som poengterer at de har et godt forhold, er det gjerne det samme hvilket kommunikasjonsmiddel som brukes, og at man bruker det som er mest hensiktsmessig der og da. Få av dem med hyppig kontakt bruker SMS eller annen tekst som et filter for å unngå krangler. De fleste som ringer hverandre har et uproblematisk forhold til det å ringe, og mener at det fort kan bli mange

”tilleggsspørsmål” i forbindelse med spørsmål på SMS (Kvinne, to barn 1 og 5 år, 12), og at det derfor blir mye fram og tilbake:

MOR: *(latter) telefon er egentlig veldig greit.*

INTERVJUER: *Er det noen grunn til det?*

MOR: *Ja, du får løst ting der og da, sender SMS og sånn så blir det fort så veldig ”ping pong”, mye frem og tilbake, en annen ting er at det er faktisk ofte når jeg sitter i bilen, jeg har sånn handsfree og sånn og da er det så greit å ta den type.....(Kvinne, to barn 1 og 5 år, 12)*

De fleste av dem med hyppig kontakt bruker SMS bare for å formidle korte beskjeder til hverandre, hvor de ikke forventer noe svar tilbake, av typen:

INTERVJUER: *Hvis du tenker deg en typisk SMS-melding. Hva ville den ha inneholdt?*

FAR: *Husk skøytetreningssmøtet på tirsdag. Kan du sette inn 800 kroner på kontoen min, jeg har kjøpt nye ski til Bendik.” (Mann to barn, 13 og 17 år, 8).*

Få av dem med hyppig kontakt har spart på meldinger for å dokumentere det den andre parten har sagt, men hvis de sparer på meldinger er det for å bruke dem som ”huskelapper”. Det kan se ut som at en del menn også synes det er mer tungvint med sms enn å ringe, som en far uttrykker det:

FAR: *Det tar lengre tid å skrive, SMS er jeg ikke så veldig glad i fordi jeg kløner så veldig på telefonen, jeg har aldri vært så kløpper på det der så jeg ringer som regel. Jeg synes det er så mye enklere. (Mann, tre barn 1 til 13 år, 17)*

Denne mannen har barn med tre ulike kvinner og har god kontakt med dem alle tre. Han sier videre at ”mødrene er flinkere til å bruke SMS”.

Ingen av de som har lite kontakt uttrykker at de har et godt forhold til tidligere ektefelle/samboer, slik som tilfellet er for de fleste som har hyppig kontakt. Det er flere forhold som tyder på at de med lite kontakt enten har et nøytralt eller litt problematisk forhold til den tidligere partneren. Foreldre med lite kontakt kommuniserer nærmest utelukkende ved bruk av SMS eller e-post. I én familie snakker foreldrene mest sammen når far kommer og leverer barn etter endt samværselg, men bruker også SMS i kontakten dem i mellom. I tillegg til begrunnelser om at SMS er praktisk i forbindelse med korte beskjeder eller bruke beskjeder som ”huskelapper”, framholder disse mødrene flere andre fordeler ved SMS enn det familier med hyppig kontakt gjør. En kvinne sier hun bruker SMS i kontakten med tidligere ektefelle/samboer fordi hun ikke ønsker å snakke så mye med ham:

MOR: *Jeg foretrekker å sende en SMS, jeg kan godt si hvorfor? (latter).*

INTERVJUER: *Ja?*

MOR: *Fordi han har munndiaré. Hvis jeg ringer til han, går hele kontantkortet mitt opp i røyk, for han prater masse tull som jeg ikke interesserer meg for. Så jeg foretrekker å sende en SMS.*

INTERVJUER: *Så da får han ringe opp igjen?*

MOR: *Yes , eller jeg får et kort og greit svar (Kvinne, barn 2,5 år, 16).*

En kvinne som ikke synes å ha noe særlig godt forhold til sin tidligere ektefelle/samboer foretrekker SMS i kontakten med ham blant annet for å unngå diskusjoner. Bare i tilfeller der hun trenger et svar der og da, ringer hun ham:

INTERVJUER: Er det noe som generelt er lettere å skrive ned enn å uttrykke muntlig eller motsatt (i kontakten med eks-ektefelle/ekssamboer)?

MOR: Nei jeg vet ikke hva jeg skal svare på det egentlig, i dette tilfellet er det veldig vanskelig å diskutere, (latter) vi er liksom ikke helt på samme bølgelengde for å si det sånn. Alltid. Vi har det liksom veldig, han har veldig vanskelig for å sette seg inn i vår livssituasjon, ting som skjer med oss,.... med Sara. Og så det kan nokså konfrontasjoner noen ganger kan du si, dessuten så når han henter Sara så står han utenfor her med bilen, han kommer sjelden inn her, Ehhh..... så det er veldig sjelden jeg ser han kan du si, det kan hende han henter Sara før jeg kommer hjem fra jobb. Og sa syntes jeg liksom..... Ja Ringe,, nei jeg er ikke noe glad i å ringe til han, det spiller liksom ikke noen rolle, hvis det er noe jeg MÅ ha svar på der og da, så ringer jeg da. Men jeg er alltid ute i god tid så at det kan vente litt, liksom. (Kvinne, ett barn, 15 år, 18).

En tredje kvinne (tre barn 8 til 15 år, 20) poengterer selv at hun i forbindelse med endringer i avtaler eller ved formidling av informasjon fra skolen til barna, tar kontakt med ekspartner på SMS, mens hun med ny samboer (som også har barn) tar kontakt muntlig på telefon. Dette indikerer at hun synes det er lettere å bruke SMS i forhold til tidligere mann og/eller at hun ønsker å holde en viss distanse i forhold til ham.

Til forskjell fra foreldre med hyppig kontakt, har meldinger i større grad blitt oppbevart som dokumentasjon blant dem med lite kontakt, noe som kan tyde på at forholdet til tidligere ektefeller har vært eller er mer problematisk i familier med lite kontakt. Tre av fire av de mødrene som har lite kontakt med barnefaren, har spart på meldinger (både SMS og e-post) eller skrevet dem ned og oppbevart dem for å dokumentere hva som er blitt sagt. Den fjerde kvinnen har vært inne på tanken, mens mannen som er blitt intervjuet aldri har spart på meldingene.

Kompleksitet, nærhet og hyppighet bestemmer mediebruk

Telefonbruk eller ansikt-til-ansikt kontakt er den vanligste måten å kommunisere på i de fleste familier med hyppig kontakt. Vi har sett at familier med hyppig kontakt har flere ting å planlegge, koordinere, endre og/eller bekrefte enn i familier med liten kontakt. Dette innebærer at de ofte må ta hensyn til hverandres hverdager og planlegge og koordinere ut i fra dette, og det kan bli mye informasjon som må utveksles. Som enkelte selv hevder blir det lett ”mye fram og tilbake” hvis de tar kontakt via tekstmedier eller at det er større rom for mistolkninger, at det er veldig lite rikt.

I tilfeller der noe skal bekreftes eller korte beskjeder formidles, brukes derimot SMS ofte som et tillegg i kommunikasjonen mellom foreldre med hyppig kontakt. Dette stemmer overens med media richness teorien om at rikere medium slik som ansikt-til-ansikt eller telefon foretrekkes i tilfeller av komplekse kommunikasjonshandlinger hvor det kan være høy grad av tvetydighet eller stort rom for tolkninger (jf. kapittel 2.7).

Men selv om telefonen er et rikere medium, ser vi at andre medier blir brukt i familier med hyppig kontakt fordi situasjonen man selv eller mottaker befinner seg i, gjør det mer hensiktsmessig å benytte et annet medium, for eksempel i tilfellene der e-post benyttes pga av arbeidssituasjonen eller pga av hensyn til barna (for at de ikke skal høre hva som blir sagt). Medievalg synes derfor også å være situasjonsbetinget, dvs. at tekstbaserte medier velges fordi situasjonen gjør det vanskelig å bruke et medium som inkluderer tale.

Vi ser imidlertid at noen, spesielt menn, foretrekker å ringe framfor å skrive SMS fordi det er så mye enklere med telefonen. I andre tilfeller ser vi fordelene ved SMS trekkes fram, blant annet at beskjeder på SMS kan bli lagret og benyttet som ”huskelapper”. I disse tilfelle ser vi at det er brukernes personlig oppfatninger og erfaringer som spiller inn på medievalget, noe som er i tråd med teoriene om brukervennlighet og medieerfaring (jf. kapittel 2.7).

At familier med lite kontakt som vi har sett også har færre ting å diskutere og koordinere nærmest utelukkende bruker tekstbaserte medier, gir støtte til media richness teorien. Men i disse familiene kan det også være andre grunner til at man heller benytter SMS eller e-post, for eksempel at man ikke ønsker den sosiale kontakten som en telefonsamtale innbyr til. Et godt eksempel på dette er kvinnens som gir uttrykk for at det ville vært litt rart å skulle ringe ”eksen” når hun ikke engang møter ham når han henter eller overleverer datteren i forbindelse med samværshelger. Motviljen i forhold til å ringe er helt fraværende blant dem som har hyppig kontakt, hvor de fleste gir uttrykk for at de ikke har problemer med å verken ringe hverandre eller å møte hverandre ansikt-til-ansikt.

Oppsummeringsvis kan vi si at medier i distribuerte familier velges etter hvor komplekst meningsinnholdet i kommunikasjonen antas å være (jf. media richness teoriene), og at mer krevende informasjonsutveksling gjerne krever mer bruk av rikere medier (telefonbruk eller ansikt-til-ansikt) i familier med hyppig kontakt enn i familier med lite kontakt. Samtidig har intervjuene vist at hvor mye sosial tilstedeværelse man tåler i forhold til tidligere partner også kan ha betydning for hvilket medium som velges, og at denne tålegrensen synes å være forskjellig i familier med hyppig kontakt og i familier med lite kontakt (jf. teorien om sosial tilstedeværelse). Når det gjelder medievalg etter brukervennlighet og medieerfaring, ser vi at dette også forekommer, men det er imidlertid ingenting som tyder på at dette kan forklare grunnleggende forskjeller mellom familier med lite kontakt og familier med mye kontakt når det gjelder medievalg.

5.6 Kontakthypighet mellom foreldre og barn

I familier hvor foreldrene har delt omsorg (50/50) er hovedregelen uten unntak at mors og fars husholdning er nært lokalisert. Avstanden mellom foreldrene som praktiserer delt omsorg er mellom 200 meter og 1 kilometer. Begrunnelsen for å bosette seg i umiddelbar nærhet til hverandre er å redusere ”flyttebelastninger” for både foreldre og barn. Skiftet mellom ulike nærmiljøer og vennekretser kan være en betydelig belastning for barnet og delt omsorg kan være problematisk hvis ”foreldreskifte” også innebærer skifte av nærmiljø. Foreldre med delt løsning

utrykte en klar bevissthet rundt valg av bosted, knyttet til kommunikasjon og kontakt med barnet og barnet kontakt med miljøet rundt.

INTERVJUER: *Hvis man tar utgangspunkt i datteren din, som er 12. Mange opplever at det kan være vanskelig å overholde samværsavtalen når barna blir eldre, fordi de styres mer og mer av fritidsaktiviteter, venninner og lignende. Har du opplevd lignende?*

MOR: *Nei. Det er jo ikke uten grunn at vi bor 900 meter unna hverandre. Samme skolekrets, samme venner. Hun har en bestevenninne her og en hos faren sin; og de er sammen alle fire [!] hele tiden. Det er et bevisst valg. Vi brukte lang tid på å finne et sted som var rimelig og nærme. (Mor, delt omsorg (1))*

INTERVJUER: *Når tolvåringen pendler fram og tilbake. Du sa det er 400 meter. Er det sånn at du følger han da?*

FAR: *En gang i uka gjør jeg det, for da skal det med bager med tøy og alt. Det er en liten flyttesjau hver søndag. Ellers er avtalen så kort og miljøet så lite. I dag ringte han meg å sa at i dag er jeg hos mamma og har laget meg pølser, og kommer ikke hjem til middag. Da er han der; dette går litt på kryss og tvers. (Far, delt omsorg (8))*

Vi ser ingen tydelige tendenser mellom samværsordning og hvor ofte barn og foreldre er i kontakt med hverandre når de ikke bor sammen. Den kanskje tydeligste tendensen er at mødre som har hovedansvar, og som derfor har relativt lite tid uten barn, har lite kontakt med barna når de er hos faren på helgesamvær. Dette er et funn i tråd med tidligere studier av samme målgruppe (Jakobsen et al 2003) Tiden uten barn fylles av andre aktiviteter enn den tiden man har barna boende hos seg. I periodene uten barn er kvinnene lite hjemme, de jobber lengre dager eller er ute med venner. For kvinnene som har barna mesteparten av tiden, er tiden uten barn ekstra dyrebar, og de ser det ikke som nødvendig å være tilstede eller kommunisere med barna i barnefrie perioder.

MOR: *Jeg har ikke noen særlig kontakt med de i helgene jeg ikke har dem. Men, er de borte lenger enn en helg er de veldig flinke til å ringe. Pappa er veldig flink å si at de skal ringe til mamma, ikke sant Mina?"*

INTERVJUER: *Hvordan skjer kontakten?*

MOR: *Ungene ringer alltid, de sender aldri SMS. De ringer meg veldig ofte på mobil for jeg er ikke så ofte hjemme når jeg har fri. De vet at jeg alltid har med meg telefonen. (Mor, hovedomsorg, 7).*

Fedre med samme samværsordning har hyppigere kontakt med barna når de ikke er sammen. En far med helgesamvær er i daglig kontakt med barna pr telefon i de periodene hvor de ikke deler sammen husholdning. I familier der far har samvær annenhver helg og en dag i uken er det sjelden far og barn treffes uten til de faste tidene. Mor ser heller ikke barna i de periodene de er hos faren. Her er det imidlertid mer mediert kontakt mellom far og barn.

INTERVJUER: *Hvor ofte er barnet hos deg?*

FAR: *Annenhver helg og halvparten av ferier og når det måtte være behov for det.*

INTERVJUER: *Hvor ofte er du i kontakt med barnet når hun/han/de ikke er hos deg?*

FAR: *Hver dag.*

INTERVJUER: *Hvordan skjer kontakten?*

FAR: *Telefon*

INTERVJUER: *Hva er formålet med kontakten?*

FAR: *For det meste å høre hvordan de har det og gi lyd fra meg. Jeg vil at de skal vite at jeg er der liksom. (Far, helgesamvær ,17).*

Blant familier som har delt samværsordning er barn og foreldre i jevnlig kontakt med hverandre både via telefon (fast, mobil) og fysisk. Det er vanligvis ikke daglig kontakt, men de fleste ser også barna de ukene de ikke bor sammen fordi avstanden er kort og barna stikker innom ved behov

INTERVJUER: *Hvor ofte er barnet hos deg?*

MOR: *En uke av gangen.*

INTERVJUER: *Hvor ofte er du i kontakt med barnet når hun/han/de ikke er hos deg?*

MOR: *Han eldste kan jeg jo se, det hender at han stikker innom meg på vei fra skolen, når han ser at bilen min at han kommer oppom en tur, kanskje en til to ganger, fra noen minutter til en halv time eventuelt. Alt fra to til null ganger i den uken jeg ikke har dem.*

INTERVJUER: *Hvordan skjer kontakten, ringer dere?*

MOR: *Nei jeg kontakter ikke dem, men han eldste ringer jo meg litt da, hvis det er ting han lurer på, hvor er det og det og ligger det hjemme hos deg og litt sånne ting.*

MOR: *Nei, altså. I og med at vi bor så nærme så kommer og går de som de vil. Det er ikke noe filtrering eller ekstra behov. (Mor, delt omsorg, 24).*

5.7 Medier som bindeledd mellom foreldre og barn

Den distribuerte familiesituasjonen gir et reelt behov for kommunikasjonsmidler mellom barn og foreldre. Kontinuitet er viktig for å skape en god relasjon til barn. Dette gjelder for barnet så vel som for den voksne. I intervjuene har vi bare den voksnes versjon av behovet for og ønske om kontakt. Barnets versjon kan være annerledes. Det hersker likevel liten tvil om at mediert kontakt i en distribuert familiesituasjon har en annen rolle enn det den har i en intakt familiesituasjon der familiemedlemmene stort sett ser hverandre daglig. Den medierte kontakten mellom foreldre og barn har flere formål. Formålene kan deles i tre hovedgrupper:

- Praktisk koordinering
- Emosjonell kontakt
- Trygghet, sikkerhet og kontroll

Listen over formål er kanskje ikke vesentlig annerledes enn listen over formålene for kontakt med barn i intakte familier. Betydningsmessig og innholdsmessig er nok forskjellene mellom de to familiekonstellasjonene større, og som vi kommer tilbake til i kapittel 6, er tendensen at barn som ikke har foreldre som bor sammen får mobiltelefon tidligere enn barn i intakte familier. Mobiltelefonen er et viktig

bindeledd mellom foreldre og barn og begge foreldre har en direkte kanal inn til barnet uavhengig av hvilket hjem hun barnet bor i.

Vi hadde vel egentlig gjort en avtale om at han skulle få mobiltelefon når han begynte på ungdomsskolen, men så kom dette samlivsbruddet seilende opp for et par år siden, og da ble det [mobiltelefonen] en måte å sikre at begge vi voksne kunne ha kontakt med Ulrik uansett hvor han var og hvordan situasjonen var. Så han har fått en sånn samlivsbruddmobil. (Far, delt omsorg, 8).

I perioden barn og foreldre deler husholdning er kommunikasjonen mellom den forelderen som har ansvaret for barnet relativt lik kontakt og kommunikasjon i den intakte familien. En forskjell er imidlertid at man som forelder er alene om å ha hovedansvaret for barnet periodevis og at man er mer avhengig av å være tilgjengelig om noe skulle oppstå.

INTERVJUER: Ville du følt deg komfortabel hvis du hadde reist bort og glemt mobilen en dag og ungene er hjemme?

MOR: Da ville jeg følt meg litt ukomfortabel. Tenk om hun skulle bli syk på skolen, om det skulle skje noe. Det ville jeg ikke likt. (Mor, hovedomsorg, 7).

Det er i de periodene hvor barn og forelder ikke bor sammen hvor den medierte kommunikasjonen er spesielt betydningsfull. I en tidligere studie av kommunikasjon i distribuerte familier (Jakobsen et al 2003) så vi at det spesielt var to problemstillinger som ble tatt opp av foreldrene. Det ene var at mobiltelefonen ble sett på som en direkte kontakt til barnet og at dette ønsket blant annet var begrunnet med at enkelte ønsket å unngå å snakke med sin tidligere partner som de kunne risikere ved å ringe på fasttelefonen. I denne studien ser vi også at foreldrene bruker mobiltelefonen som en direkte kanal til barnet som går utenom den andre forelderen.

Det vet jeg rett og slett ikke hvor mye han sender SMS til henne, (hvor ofte sender pappa deg melding, roper til datteren)(hun svarer hver uke og når jeg kommer hjem) Han er litt bekymra skjønner du hvis hun for eksempel sier til faren at hun skal på kino med en venninne kl halv sju da må han følge med på når hun kommer hjem. Da ringer han og spør om hun har kommet hjem, og da får hun tydeligvis melding, men det er ikke alltid at hun forteller meg det at faren har ringt, de har sin dialog uten at jeg har noe, ja... (Mor (Far har helgesamvær) 18)

INTERVJUER: Jeg har lyst til å snakke litt om dette med eldstemann og mobiltelefon. Du sa det var egentlig mot din vilje, men faren kjøper og betaler den. Var det noen hovedårsak til at han fikk mobiltelefon? Av faren? Noen foranledning?

MOR: Nei, jeg vet ikke egentlig hva slags kommunikasjon som førte fram til at han kjøpte den. Han følte kanskje at han ville ringe oftere, at det var lettere å få tak i han, kanskje. Istedenfor å ringe om her. Han har ikke sagt så mye om det, men det kan jo være en tanke. (Mor, hovedomsorg (9)

En annen begrunnelse var at en ved bruk av mobiltelefon kan sende en melding før en eventuell telefonsamtale for å høre om det passer å ringe. Foreldre ønsket ikke å bryte inn i barnas aktiviteter med en telefonssamtale og ønsket å ”banke på” med en SMS i forkant. I forbindelse med samlivsbrudd har mobilen i forhold til barn som nevnt fått en ny betegnelse ”samlivsbruddsmobil”. Mobilen har blitt et viktig verktøy for å utøve en foreldrerolle over avstand.

Kommunikasjonen mellom foreldre og barn går to veier. Vi skiller mellom kommunikasjon mellom foreldre og barn etter hvem som initierer kontakten, dvs hvem som ringer. Vi ser også på hvilke medier som brukes og om bakgrunn for medievalget.

Hvordan den enkelte av oss kommuniserer og ikke minst foretrekker å kommunisere styres/påvirkes av kognitive faktorer, kompetanse, sosiale og kulturelle koder og handlingspraksis osv. Bruk av medier forutsetter et visst nivå av kommunikative ferdigheter, f eks er det vanskelig å kommunisere med helt små barn i telefon, fordi barna ofte snakker om konkrete ting rundt dem (hva som er på fjernsynet, dokken som ligger på gulvet) som den i den andre enden av røret ikke kan se. SMS er uegnet i kommunikasjon med barn før de kan lese og skrive osv. Personlige kommunikasjonspreferanser er også av betydning. Informantene i våre intervjuer nevner både alder, kjønn og personlighet som betydningsfullt med hensyn til hvordan de kommuniserer med barnet og i valg av kommunikasjonsform.

INTERVJUER: Hvis man tenker på perioder hvor de er lengre borte, for eksempel ferier, hvor enkelt eller vanskelig er det, å få kontakt med de på telefonen?

FAR: Nå skal jeg svare litt forsiktig forresten. For han minste er det lett. Det er bare å trykke på knappen, så renner det ut av han alt han har opplevd. Men han største er mer fjern. Det har med alderen å gjøre. Når man er 17 eller 18 skjer det mye i livet man kanskje ikke har lyst til å meddele. Han kan være vanskelig å komme inn på. Det kan variere litt, men med han minste er det i hvert fall ikke noe problem

INTERVJUER: Jeg har vært og intervjuet noen nå, ofte er det selyfølgelig alder, men disse guttene fra femten år og oppover er ofte lite meddelsomme. Mange enstavelserord. Disse mødrene mener det er et mønster blant gutter og jenter?

FAR: Jeg kjenner ikke så godt disse jentemønstrene, men det at jenter prater i telefonen er jo ikke noe nytt fenomen, da! At gutter er tause i den alderen er heller ikke noe nytt. Men jeg kan ikke se noen stor forskjell akkurat i telefon og ellers. Hvis vi sitter her en kveld og jeg spør hvordan det gått svarer han «ja». Man får ikke noe mer ut av han før det kommer av seg selv. (Far, delt omsorg, 8).

INTERVJUER: Hvor enkelt/vanskelig er det å oppnå nær kontakt/nærhet med bruk av SMS og e-post i kommunikasjon med barna?

MOR: Det er veldig individuelt fra barn til barn. Noen prater og prater og er åpne. Min eldste er veldig kort – Ja, bra, greit, fint – Det er alltid veldig greit. X er mer som legger ut detaljert, så det er veldig individuelt. Med henne har jeg veldig god kontakt når vi snakker i telefonen. Mens han er det enstavelserord, og han sier ikke mer enn det han må. Selv om han er skravlete

ellers, ser han på telefonen som et redskap for å gi beskjed. Jeg tror menn er litt sånn jeg, gutter også. En telefon og en SMS skal brukes til å gi beskjeder, det er ikke nå sånn derre skravling som vi jenter og venninner gjør. Vi legger jo ut i det vide og det brede. Menn bruker SMS og telefonen annerledes enn oss kvinner. (Mor, hovedomsorg, 7).

5.8 Praktisk koordinering og nærvær uten samvær

Praktisk koordinering og foreldre-barn kontakt i distribuerte familier handler blant annet om hvor ting er, når barnet skal komme neste gang og avtaler om dette. Det er mange ting som skal flyttes i overgangen mellom foreldrene, og en informant omtaler det som "at det er en liten flyttesjau hver søndag". Er gymskoene hos mor eller far, hvor er favorittbuksa eller matteboken? Det kan være en betydelig logistikkoppgave å ha oversikten over hvor klær og utstyr befinner seg. Det er sjelden slik at alle barn har alt de trenger i hvert av hjemmene. Noe overlapp av klær er vanlig, men når det gjelder større gjenstander, som for eksempel sportsutstyr (sykkel, ski og lignende), er dette ting som flyttes mellom hjemmene. Barn og ungdom har også ofte favorittklær og ting som de må ha uansett hvor de befinner seg. Et annet tema som inngår i den praktiske koordineringen mellom foreldre og barn, er henting og bringing. I flere av de distribuerte familiene er den andre foreldren også tilgjengelig i forhold til henting og bringing, deltakelse på foreldremøter og lignende i de barnefrie periodene. Foreldre føler en ekstra trygghet i forhold til barna når de vet at barnet har mobil når de er ute på trening, sammen med venner og lignende. Dette gjelder både i periodene de har barna og i de barnefrie periodene. Det er hovedsakelig de litt eldre barna som kommuniserer om praktiske anliggender med sine foreldre. E-post brukes lite til denne typen kontakt mellom foreldre og barn. For det meste er det mobil, både tekst og tale, som benyttes.

FAR: Nei jeg kontakter ikke dem, men han eldste ringer jo meg litt da, hvis det er ting han lur på. Hvor er det og det, og ligger det hjemme hos deg og litt sånne ting.

INTERVJUER: Hva er formålet med kontakten?

FAR: Formålet med kontakten når de er der borte? Nei jeg ringer veldig sjelden, ikke sant. Så det er jo helst det han lur på om det og det ligger oppe hos deg, er gym skoene der eller? (Far, delt omsorg, 2).

INTERVJUER: Når du er hos mamma og pleier å ringe til pappa, husker du hva du pleier å spørre om da?

BARNET: Når jeg er hos mamma og ringer til han?

INTERVJUER: Ja.

Barnet: Jeg pleier jo ikke å ringe til han da, men i hvert fall noen dager når jeg skal til han så spør jeg når jeg skal komme og sånn.

FAR: Sånn i dag så ringte du og spurte om Alexander kunne være med deg etter skolen.

BARNET: noen ganger så ringer jeg og spør om ting.

FAR: Og noen ganger så ringer du og spør om visse ting med datamaskinen og sånn.

INTERVJUER: *Så data, kameratbesøk, avtaler?*

BARNET *Ja den typen ting.*

(Far, delt omsorg, 25)²⁷.

Foreldrenes holdning i forhold til å kommunisere med barna via telefon, SMS og e-post varierer. På den ene siden er foreldrene positive til at barna kan kontaktes direkte fordi dette skaper en form for tilstedeværelse i barnas liv uten at de er sammen fysisk. På den andre siden skal ikke medier være erstatning for den personlige, direkte og fysiske kontakten mellom foreldre og barn. Noen sier direkte at dette er problemstillinger de ikke har tenkt på, mens andre hadde gjort seg refleksjoner omkring mediert kontakt mellom foreldre og barn. I sitatet under føler moren at mediene gir mulighet til å uttrykke at ”man tenker på hverandre”, men hun er også bevisst på å la barna være i fred der de er. Som nevnt tidligere har mødre med hovedomsorg liten tid uten barn, og flere uttrykker bevissthet i forhold til å ikke bryte inn i den tiden far og barn har sammen.

INTERVJUER: *Hvor ofte har du kontakt med barna når de ikke er hos deg?*

MOR: *Det hender jeg ringer dem, enten gjennom han eller gjennom mobilen til min sønn.*

INTERVJUER *Hva er formålet med kontakten?*

MOR: *Det er ofte å si at man tenker på hverandre, eller hvis det er noe spesielt. Det er jo hyggelig. Jeg gjør ikke det alltid, jeg lar de jo være i fred der de er. Av og til er det jo hyggelig å si noe, eller gjøre de oppmerksom på noe. (Mor, med hovedomsorg, 9).*

Jeg kommuniserer aldri med ungene skriftlig annet enn korte SMS-er. Jeg sender de ikke mail, jeg sender de ikke brev. Det hender jeg skriver lapp med «lykke til på eksamen» eller «god tur til Spania», men...Det skrevne ord i forhold til ungene er ikke tilstedeværende. (Far delt omsorg, 8)

INTERVJUER: *Hvor enkelt/vanskelig er det å oppnå nær kontakt/nærhet med bruk av SMS og e-post i kommunikasjon med barna?*

FAR: *Det blir jo hyppigere kommunikasjon ikke sant, men den er jo ikke så veldig personlig og veldig intim.*

INTERVJUER *Er det praktiske ting eller?*

FAR: *Ja, mye det. (Far delt omsorg, 25).*

5.9 Emosjonell kontakt

I medieteorien finner vi støtte for at mediens kvaliteter legger føringer på hvilke medier som egner seg til bestemte typer kommunikasjon. I følge Media Richness Teorien (jfr 2.7) velger vi kommunikasjonskanal etter hva vi ønsker å kommunisere innholdsmessig. Informasjonsrike medier (som for eksempel toveis video) egner seg til komplekst innhold mens informasjonsfattige medier (for eksempel SMS) egner seg best til enkel informasjonsoverføring. Vi ser av

²⁷ I dette intervjuet var barnet tilstede og deltakende i intervjuet.

intervjuene at både fasttelefon og mobiltelefon er viktige kommunikasjonskanaler for å uttrykke følelser og for å vise tilstedeværelse og omsorg i foreldre-barn relasjonen i distribuerte familier. Mediene er et middel til å uttrykke nærvær uten fysisk samvær, spesielt i perioder der foreldre og barn ikke er sammen. Telebasert nærvær synes å være spesielt viktig for de fedrene som har omsorg for barna annenhver helg og en dag i uken. Foreldrene mener at mediene i liten grad kommer som en erstatning for fysisk kontakt mellom foreldre og barn. Medierte kontakt blir mer et tillegg til den fysiske og personlige kontakten.

INTERVJUER: *Siden dere har 50-50, da, så blir det litt irrelevant å spørre om den kontakten dere har per telefon erstatter den ansikt-til-ansikt kontakten man normalt ville hatt, hvis man ikke hadde hatt tilgang til mobiltelefon, eller om det kommer som et tillegg.*

FAR: *Det kommer som et tillegg, kanskje. Jeg vet egentlig ikke. Når du snakker om at det erstatter ansikt-kommunikasjonen. Nei. Jeg synes ikke det. Det er klart, det er lettvisst da.*

INTERVJUER: *Føler du at den kontakten du har over telefon eller SMS bidrar til at du treffer dem oftere enn du normalt ville ha gjort?*

FAR: *Jeg vil ikke si det. Jeg er lettere å få tak i, men det er sånn at selv om vi har 14-dagersavtalen så kan jeg ha også dem ekstra hvis det passer. Jeg kan ha dem lenger enn 14 dager av gangen. Nei, jeg tror ikke det. (Far, delt omsorg, 2)*

INTERVJUER: *Hvordan opplever du denne kontakten? Opplever du at bruk av telefon, e-post, sms, gjør behovet for å treffe/se barnet/barna dine større/mindre?*

FAR: *Nei.... altså..... jeg vet ikke om det gjør noen av delene. Behovet er jo der, men det gjør det enklere med telefon, og også SMS, da kan jeg sende en melding.*

INTERVJUER: *Tar disse hjelpemidlene/mediene over for det å treffe barna ansikt til ansikt, dvs erstattes reiser av telefon, e-post kontakt?*

FAR: *Nei det gjør det ikke, nei.*

INTERVJUER: *Opplever du det motsatte - at mer kommunikasjon med barna over telefon, SMS, e-post bidrar til at du treffer barna oftere?*

FAR: *Kanskje, ikke til at jeg ser de oftere, men at jeg utnytter tiden litt bedre kanskje, at jeg besøker dem når det passer bedre, det kan jeg jo avtale over telefonen.*

INTERVJUER: *Hvor enkelt/vanskelig er det å oppnå nær kontakt/nærhet med bruk av SMS og e-post i kommunikasjon med barna?*

FAR: *Eh, ja.*

INTERVJUER: *Først og fremst SMS?*

FAR: *Eldste datteren min bruker SMS ganske ofte, og det hender jo at hun sender meg litt morsomme vitser eller noe sånt, så det blir jo litt mer kontakt, det gjør det. (Far, helgesamvær, 17).*

Ingen av informantene forteller at bruk av medier øker den fysiske kontakten mellom foreldre og barn, men det er tydelig at mediene bidrar til å styrke den emosjonelle kontakten. Den medierte kontakten er mangeartet og inneholder så vel "klager på den andre forelderen" som vitser og glad-i deg-meldinger.

Emosjonelt innhold i kommunikasjon mellom foreldre og barn er av forskjellig natur og av både positiv og negativ karakter. Barn bruker gjerne ”den ene” forelderen som klagemur hvis de ikke er helt fornøyde med ”den andre” forelderen. Dette er også tilfelle i de distribuerte familiene. Når ikke begge foreldrene deler husstand bruker barnet telefon for å komme i kontakt med den forelderen de for tiden ikke bor sammen med.

INTERVJUER: *Hvis du tenker deg en situasjon når ungene er hos han og ikke hos deg. Hvor ofte er det da du har kontakt med ungene?*

MOR: *Når de krangler med faren sin så ringer de jo til meg. Han største ringer ikke. Han er mer selvstendig. Det er stort sett telefon hun siste bruker.*

INTERVJUER *Hva er formålet med kontakten?*

MOR: *Det er stort sett hvis hun kjeder seg, eller hvis hun skal klage på faren sin. Og noen ganger hvis hun har lyst til å komme hit. Men det var kanskje før, da hun var mindre. (Skilt mor , to barn, 1)*

Undersøkelser viser at folk bruker medier til å formidle følelser de har vanskeligheter med å uttrykke ansikt til ansikt. I en spørreundersøkelse om barns bruk av datateknologi svarer 32 prosent av barna at de bruker chat til å snakke om ting det er vanskelig å ta opp ansikt til ansikt (Endestad et al 2004). Vi finner også i vårt materiale at barn/ungdom uttrykker følelser til foreldre på SMS som de ikke vil si direkte ansikt til ansikt.

En 15 åring sier ikke at mamma jeg er så glad i deg, men hun kan gjerne skrive det på telefonen. Skjønner du? Ikke sant? Men for meg er det ikke det noen forskjell, sier det eller, altså jeg ville ikke sendt det på telefonen, men jeg sier det ikke sant, så for min del, nei. (Mor, hovedomsorg, 20).

5.10 Trygghet, sikkerhet og kontroll

Kontroll, sikkerhet og trygghet er tre sider av samme sak og tre viktige ”årsaker” eller begrunnelser for å utstyre barn og unge med mobiltelefon. Dette gjelder så vel for barn fra distribuerte familier som for intakte. Som vi har vært inne på tidligere, er den distribuerte familien en mer kompleks organisasjon enn den tradisjonelle kjernefamilien, og det kreves mer for å holde oversikt over hvem som er hvor til enhver tid. Foreldre i skilte familier står også ofte alene om ansvaret for barnet i de periodene de har barn og føler det som tryggere når de kan nås på mobil uansett hvor det er. En skilt forelder ”lener” seg ikke like mye på en ny partner i forhold til omsorg for barnet som gifte/samboende biologiske foreldre gjør. Trygghet og sikkerhet er forbundet med at både barn og foreldre kan komme i kontakt med hverandre uavhengig hvor individene befinner seg. Det har kommet kritikk i forbindelse med hvordan teknologi knytter barn og foreldre sammen i et kommunikativt fellesskap. Barna slipper aldri helt unna foreldrene og blir lite selvstendige når foreldrene er tilgjengelige som ved en 24 timers help-desk²⁸. Vi

²⁸ http://www.usatoday.com/news/opinion/editorials/2003-08-25-vanderkam_x.htm

ser antydning til dette i vårt materiale også. Mobiltelefonen kan redde barna ut av mang en knipe. Foreldrene stiller på pletten når barna ringer midt på natten og vil kjøres hjem. Dette gjelder spesielt for de litt eldre barna. Med litt eldre barn vil foreldrene gjerne få et jevnlig "OK" for å sikre seg at ungdommen har det godt.

INTERVJUER: *Hva var foranledningen til at barnet fikk mobiltelefon første gang?*

FAR: *En lett blanding av at alle andre har det og at hun blir mer tilgjengelig, hun hadde først en sånn personsøker, men det er mye greiere med mobiltelefon.*

INTERVJUER: *Hva mener du med tilgjengelighet?*

FAR: *At hun kan nås og at hun kan nå oss hvis det er noe.*

INTERVJUER: *Når det er noe - hva betyr det?*

FAR: *Hvis hun må hentes for eksempel.*

INTERVJUER: *Bruker dere mobiltelefon i kontakten med barna?*

FAR: *Ja.*

INTERVJUER: *I hvilken sammenheng skjer det?*

FAR: *I det dagligdagse, det er mest for å holde kontakten.*

INTERVJUER: *Hva slags kontakt er det og hvem tar initiativet?*

FAR: *Jeg tar som regel initiativet, og type kontakt det er jo,... det er jo bare for å høre hvordan det går og om det er noe spesielt.*

INTERVJUER: *Hva synes dere generelt om å bruke mobiltelefon i kommunikasjon med barna?*

FAR: *Jeg synes det er et... pluss..... Det gjør på en måte kontakten litt mer større, muligheten for å få kontakt er litt større. (Far, helgesamvær, 17).*

For de litt mindre barna er det OK hvis en ikke hører så mye. Intet nytt er godt nytt, sier moren i sitatet under. Når hun ikke hører noe fra barna eller fra de som har barna, er alt bra.

...når barna er hos faren sin, synes jeg det er kjempegreit å vite at hvis jeg ikke hører noe så er alt greit. Hvis det skjer noe, så får jeg tilbakemelding med en gang så da kan jeg slappe av. Jeg føler meg helt naken hvis jeg ikke har mobilen med, jeg er veldig avhengig av den altså. Og det er egentlig mer på det at det, at de som har barna, barnehage eller faren, kan få tak i meg. Så hvis jeg ikke hører noe, da er jeg trygg på at alt er greit. (Mor, hovedomsorg, 12)

Foreldres behov for kontroll av barna er ikke annerledes i distribuerte familier enn i intakte. Særlig i forhold til ungdommer forteller foreldrene at de er på vakt overfor mistenkelige bakgrunnslyder og for ukjente nummer på mobilen. Mobiltelefonen øker på den ene siden følelsen av sikkerhet. Barn og foreldre kan lett komme i kontakt, og det føles tryggere å gi barna/ungdommen større bevegelsesfrihet når de kan nås på mobil. Mange føler imidlertid ikke at de har full kontroll og at de kan stole 100 prosent på barna/ungdommen, og mobilen brukes som kontrollmiddel. Sitatene nedenfor illustrerer ulike dimensjoner i tilknytning til mobiltelefon og sikkerhetsaspekter.

INTERVJUER: *Føler du at mobilen gir deg økt sikkerhet?*

MOR: *Jeg føler jo det. Jeg vet jo også at de kan lure meg trill rundt på det. Nå har de ikke begynt å feste ennå. Men det er klart de kan lure meg trill rundt.*

INTERVJUER: *Har du eksempler på det?*

MOR: *Nei, for de har ikke gjort det. Men jeg vet at de kan gjøre det. Så jeg må være obs, å lytte etter lyder i bakgrunnen og sånt.*

INTERVJUER: *Du tenker deg at den situasjonen der du kan initiere kontakt for å finne ut hvor de er; men hvis du tenker motsatt; har mobiltelefonen ført til økt sikkerhet for barna?*

MOR: *«Jada, bare ring meg! Jeg har med meg mobilen». Men jeg ser jo aldri på den, jeg. Jeg ser jo aldri at de har sendt melding. (Mor, delt omsorg 1).*

I forhold til ungene er det åpenbart en forenkling av hverdagen for en enslig forelder. Det gjør det mye lettere for meg å ha kontroll – ikke i negativ forstand – men kontakt med ungene. (Far, delt omsorg, 8).

MOR: *Jeg har en viss kontroll over hva som kommer inn på telefonen.*

INTERVJUER: *Hvordan har du den kontrollen?*

MOR: *Jeg går inn og ser på meldingene deres. Er det noen ukjente nummer – vi har jo lagret de vi kjenner – hvis det er ukjente nummer vil jeg gjerne se meldingene først. Det kan være greit å vite hva som kommer. Men det er klart – er jeg ikke til stede kan jeg ikke styre. (Mor, delt omsorg, 3).*

INTERVJUER: *Hender det du tar kontakt, hvis vi tar utgangspunkt i eldstemann, når han er borte hjemmefra, mens han er hos deg?*

MOR: *Ja, i og med at han har en tendens til å gå fra skolen og hjem til venner. Uten at jeg vet hvor han er.*

INTERVJUER: *Hvordan tar du kontakt da?*

MOR: *Jeg ser jo fort hvis han ikke har med seg mobiltelefon. Hvis ikke er jeg nødt til å ringe til vennen han mest sannsynlig er hos. Det kan jo være litt dumt. Da ville det være mer hensiktsmessig å kunne gå rett på mobil. (Mor, hovedomsorg, 9).*

5.11 Medieteorier og kommunikasjonspraksis

Vi ser at familiene og enkeltindividene bruker kommunikasjonsmediene på forskjellig måte. Noen bruksmåter understøttes av de enkelte medieteorierne vi gjennomgikk innledningsvis, andre ikke. All mediebruk lar seg ikke forklare ut i fra en enkelt teori eller modell. Ved å kjenne til flere av teoriene ser vi at de utfyller hverandre, men at hver især ikke forklarer mediebruk fra a til å. Media Richness Theory (MRT) og Social Presence Theory (SPT) er begge teorier som tar utgangspunkt i at oppgaven og innholdet må passe til mediets kvaliteter. I følge klassisk MRT defineres mediets rikhet ut i fra fire kriterier: Tilbakemelding (umiddelbar, rask, langsom), kanaler (auditiv og visuell), kilde (personlig og upersonlig) og språk (kroppsspråk, naturlig språk og numerisk språk). I følge

disse kriteriene blir direkte personlig kontakt vurdert som rikere enn telefonisk kontakt og telefon blir vurdert som rikere enn tekstbaserte asynkrone kommunikasjons-former som f eks SMS og e-post. Jo mer komplekst og tvetydig innholdet som skal formidles er sier MRT, desto mer egnet er de informasjonsrike mediene. Ser vi på bruk av SMS, er dette et medie som i følge MRT og SPT defineres som mindre egnet til å formidle komplekst innhold, til å gjennomføre diskusjoner eller til å formidle emosjonelt ladet innhold.

De fleste av dem som er intervjuet bruker SMS til å formidle korte konsise beskjeder og det er ingen av de intervjuede som hevder at SMS ikke er egnet til denne typen innhold. Sitatet nedenfor illustrerer en veldig typisk bruk av SMS blant intervjupersonene.

Hadde vi tatt fredagen før, så hadde det kommet frem at vi hentet én på disco kl 23:30 og hentet én på kino i Ski kl 22:00. En slik henting er gjerne avtalt på forhånd, og så SMS'er de oss når de vil hentes. Ofte så får vi melding om vi kan hente de f eks. 23:30 og så sender vi kontramelding med OK. Det er veldig mange spørsmål og meldinger fra ungene som vi svarer OK på. (Intakt familie barn 1 til 17 år,13.)

Flere av de intervjuede beskriver SMS som et lite rikt medie og som en kilde til misforståelser. Flere har derfor gått bort i fra å bruke SMS i visse typer kommunikasjons handlinger. Dette er i tråd med MRT som vil hevde at denne typen innhold "krever" et rikere medie. Sitatene under illustrerer slike erfaringer.

Jeg er også med i en gruppe, og i det siste halve året så har nesten alt gått på SMS, men det har blitt så mye misforståelser så vi har i de tre siste månedene begynt å ringe til hverandre, for en SMS kan misforståes når det gjelder avtaler. (Intakt familie med barn på 13, 16 og 19 år, 15).

... når du sender en melding så kan det bli misforstått. Det er jo en ting med SMS at det gir mye rom for mistolknings, du må være nøye for hvordan du uttrykker deg. Du har jo ikke noe ansiktsuttrykk og du har ikke noe tonefall og.... Det er veldig lite rikt. (Skilt far, med barn på 5 og 10 år,25).

På den annen side fortelles det også om bruk av SMS i situasjoner der SMS i følge MRT ikke er godt egnet men hvor de kommuniserende parter velger (ender opp med) denne måten å kommunisere på. I sitatet under forteller en av mødrene at hun og eksmannen kan ha heftige diskusjoner på SMS.

MOR: Ringe, nei jeg er ikke noe glad i å ringe til han. Det spiller liksom ikke noen rolle, hvis det er noe jeg MÅ ha svar på der og da, så ringer jeg da. Men jeg er alltid ute i god tid så at det kan vente litt liksom.

INTERVJUER: Hender du at du bruker SMS/mail som filter for ikke å starte en diskusjon?

MOR: Nei, nei ikke nødvendigvis, det er bare det at han er vanskelig å få tak i. Som sagt så når han henter Sara, eller leverer Sara så venter han som sagt utenfor døra, og da ringer han som regel til henne at nå står jeg å venter på deg.

INTERVJUER: *Pleier du å spare på mail eller SMS fra tidligere partner for å kunne dokumentere hva som er blitt avtalt?*

MOR: *Nei, det kan jeg faktisk ikke gjøre. Vi kan ha heftige diskusjoner på SMS eller så når det har vært veldig spesielle ting så har jeg skrevet ned det han har sagt og oppbevart. (Skilt mor med barn på 15 år, 18).*

I forhold til den nære personlige og gode kontakten nevner flere at SMS er utilstrekkelig. Dette kan ha noe med generasjoner å gjøre, fordi eldre er mindre vant med SMS. Et intervjuobjekt nevner dette poenget, men synes selv ikke det er vanskelig å oppnå god kontakt med SMS. En annen trekker fram at barnet (ungdommen) har lettere for å tekste "Jeg er glad i deg mamma" enn å formidle denne typen følelser muntlig ansikt-til-ansikt. En tredje forteller at det er lettere å sende en melding med "Jeg elsker deg" enn å si det samme muntlig og direkte til en person. I SPT trekkes graden av tilstedeværelse med som en viktig dimensjon ved valg av kommunikasjonsmåte. Tonefall, kroppsspråk, mimikk og øyekontakt er deler av selve kommunikasjonshandlingen og knyttet opp imot innholdet som formidles (som tale eller tekst). Noen kommunikasjonshandlinger og visse typer innhold "krever" at de kommuniserende parter både ser og hører hverandre for at budskapet skal kommuniseres riktig og effektivt. Å formidle personlig nærhet står sentralt i SPT. Flere av de vi intervjuet sier at de opplever å få god kontakt med barna gjennom å bruke SMS.

Sitatene nedenfor viser tre erfaringer knyttet til bruk av SMS i tett personlig kontakt og kommunikasjon.

INTERVJUER: *Hvor enkelt/vanskelig er det å oppnå nær kontakt/nærhet med bruk av SMS og e-post i kommunikasjon med barna?*

FAR: *Neei, neeei Det er ganske enkelt synes jeg, det virker jo som om SMS er nåtidens kommunikasjonsmiddel for barn og unge. (Skilt far med 3 barn, 8, 11 og 15 år,14).*

INTERVJUER: *Hvor enkelt/vanskelig er det å oppnå nær kontakt/nærhet med bruk av SMS og e-post i kommunikasjon med barna?*

MOR: *..... ja det er en grei måte, men det er jo ikke akkurat, det har jo ingen ting med kontakten min til barna mine å gjøre, på en måte. Nei. Jeg tror det er enklere for dem kanskje, for dem å formidle noe til meg, hvis du skjønner. Enn hva jeg syns at det er egentlig noe hjelp med min kontakt med dem, skjønner du hva jeg mener da? En 15 åring sier ikke - at mamma, jeg er så glad i deg, men hun kan gjerne skrive det på telefonen. Skjønner du? Ikke sant? Men for meg er det ikke det noen forskjell, sier det eller, altså jeg ville ikke sendt det på telefonen, men jeg sier det, ikke sant, så for min del, nei. (Skilt mor med tre barn, 20).*

Det er klart at det er mye lettere å sende (via SMS) at jeg elsker deg og sånn, og så står de ansikt til ansikt og så sier de ingenting. (Intakt familie med barn på 13, 16 og 19 år, 15).

Det er likevel også flere som reagerer på bruk av medier som telefon og SMS i kontakt med barna eller som syns at det å ringe barna når de er hos den andre

forelderen kan være sårt. Kommentarene knyttet til dette kan illustreres med følgende sitater.

SMS er et begrenset medium, Det ideelle er å prate med dem og se på dem. Da får man hele spekteret. Det er det Telenor glemmer, at 80 % av inntrykket vårt kommer gjennom øynene. Det får man ikke pr telefon, og endra mindre på SMS. Det er klart, at i en gradering av hva som er å foretrekke, er det opplagt at man foretrekker å se ungene sine. (Skilt far med 2 barn, 13 og 17 år, 8).

INTERVJUER: *Når du ringer på fasttelefon der eller mobilen, hva er formålet da stort sett med en sånn type kontakt?*

MOR: *Det er bare for å vise henne at jeg bryr meg og høre hvordan hun har det og hva hun har fått og for å få oppleve den gleden hun har. For jeg går jo glipp av noe (latter).*

INTERVJUER: *Hvordan opplever du den kontakten?*

MOR: *Veldig, helt fantastisk.*

INTERVJUER: *Er det greit å få kontakt på telefon når du snakker med henne?*

MOR: *Hun tar den telefonsamtale greia veldig greit, hun har arvet veldig mye av pratesystemet etter faren sin (latter).*

INTERVJUER: *Opplever du at det når du da snakker med henne på telefonen at det øker behovet for å treffe henne eller det motsatt at det på en måte.....får høre at hun har det greit at det ikke er så ille liksom?*

MOR: *Jaaa, jeg får veldig lyst å være sammen med henne, hvis hun har det bra eller gråter eller hvis hun gråter eller savner meg får jeg veldig lyst å reise dit å holde henne, og sånn. Men samtidig, etter at jeg har snakket, har jeg måttet roe meg ned, jeg vet hun har det bra jeg har snakket med henne og pappaen hennes og vet hva som skjer og man får sove om natten.*

MOR: *Hvor enkelt/vanskelig er det å få den nærkontakten på telefonen med datteren din?*

INTERVJUER: *Jeg synes ikke det er vanskelig. (Skilt mor med 1 barn (4-8 års-kategorien, 16).*

Meldingene som sendes på SMS er også gjerne korte fordi mange opplever det som lite brukervennlig å skrive langt på mobiltelefonen. Flere av de intervjuede nevner denne dimensjonen knyttet til SMS, det vil si at mobilen er ikke et egnet skriveredskap. De to teoriene Technology Acceptance Modell (TAM) og Media Appropriateness (MA) tar opp dimensjonene brukervennlighet og brukbarhet som bestemmende på valg av kommunikasjonsform. Hvis de man ønsker å kommunisere med enten ikke hører at telefonen ringer eller svarer på meldinger slutter man å bruke denne kommunikasjonsformen mot vedkommende. Sitatene nedenfor illustrerer situasjoner der personene ikke er tilgjengelige for kontakt fordi de ikke har med seg telefonen eller kan bruke den eller fordi telefonen oppleves som klønete å skrive på.

Ja. Men foreldrene mine er vanskelige å få tak i. De har også en mobiltelefon som de ikke har på bestandig. De er ikke så fortrolige med det kommunikasjonsmiddelet. De får jo ikke fram meldinger og sånn. De bruker den kun til å ringe med. (Skilt mor med 2 barn, 8 og 11 år, 9).

Når jeg kommer ut fra en kunde og har ti ubesvarte anrop og ti meldinger; da er jeg såå langt unna å bare pælmte telefonen. Jeg synes kanskje at folk bør være flinkere til å skru av den telefonen innimellom. Alle har en eller annen telefonpostkasse. Hvis noe absolutt kritisk har skjedd, så får de tak i deg, hvis de absolutt må. (Inntakt familie, far, med barn 9 og 5 år, 4).

The social influence model (SIM) er en modell som omfatter flere dimensjoner enn de tidligere nevnte (MRT, SPT, TAM og MA). SIM legger større vekt på at våre medievalg påvirkes av miljøet rundt, for eksempel omgivelsenes holdninger, kontekst, personlige preferanser m.m. I følge SIM er våre oppfatninger av mediens rikhet delvis subjektive og sosialt konstruerte. Er vi usikre med hensyn til hvilke medier vi skal velge, er sosial praksis en viktig rettesnor for valg. Langt på vei kan vi si oss enige i at SIM er en mer anvendelig modell enn MRT, SPT, TAM og MA. Eksempelvis kan vi observere og erfare at vi påvirkes av de medier våre omgivelser bruker. Vi sender SMS til de som sender SMS til oss. Får vi vite at noen ikke liker å bli kontaktet på den ene eller den andre måten retter vi oss gjerne etter det. Vi vet også at Internett har blitt det nye store sjekkestedet. Svært emosjonelt innhold formidles over nett, og dette er en praksis som har endret karakter de siste årene. Det vil si at det blir stadig mer vanlig å bruke nettet til å bli kjent med nye mennesker enn det var for kun for noen år tilbake (Döring 2002). Andre bruker SMS og e-post som kranglekanaler fordi de asynkrone mediene gir sender og mottaker mulighet til å samle tanker og summe seg før svaret sendes. I prosjektet *Kommunikasjon og koordinering i distribuerte familier* (Jakobsen et al 2003) fortalte noen av intervjuobjektene at bruk av e-post og SMS kunne legge en positiv demper på diskusjoner, fordi svært krasse utsagn ikke falt ut av munnen på en og de fikk tenkt seg mer om før de sendte det de hadde skrevet. Dette ble formidlet som en positiv konsekvens av mediets kvaliteter i forhold til oppgavens natur. Ut i fra MRT eller SPT vil SMS og e-post være lite egnet til å gjennomføre heftige krangler, men mediets begrensinger kan oppleves som positive som i eksempelet som ble nevnt her. Eksempelet illustrerer også at vi trenger å se medievalg i et bredere perspektiv enn bare i lys av teorier som MRT og SPT.

I sitatet under forteller en av fedrene om hvordan han bruker SMS som et filter for ikke å starte en diskusjon.

FAR: Jeg henger meg litt opp i bagateller, så da er det mye enklere å holde seg til hva diskusjonen gjelder, hvis jeg ringer så er det fort gjort å ta opp løse tråder. Så da kan det ofte bli en diskusjon, men hvis jeg holder meg til SMS da, så får det være i fred.

INTERVJUER: Hva slags diskusjon er det lettere å utrykke seg med SMS, går det på avtaler er det situasjonen, hvis det har vært litt turbulent?

FAR: Det kan gå på hendelser eller situasjoner, som jeg ikke har noe på en måte... eller som jeg har hengt meg opp i bagateller, kan det godt være som er unødvendig å henge seg opp i. (Skilt far med tre barn 1, 5 og 13 år, 17).

Flere av intervjuobjektene forteller at mobiltelefonen, og SMS spesielt, er nyttig hvis konteksten tilsier at en telefonsamtale kan forstyrre mottakeren. Flere forteller at de bruker SMS i jobbsituasjon fordi mottaker, enten venner, partner eller ekspartner, har en jobb hvor det er vanskelig å nå dem eller fordi jobbmiljøet er så hektisk at det er vanskelig å føre en samtale. Dette gjelder også i forhold til barnas kommunikasjon med foreldrene når de er på jobb. Barn som ringer ”i tide og utide” oppleves som både forstyrrende og stressende, og flere forteller at de i slike situasjoner foretrekker at barna sender en SMS.

Selv om mediebruk utvikler seg og fornyes kan de fleste av oss være enige i at samværet med barn ikke kan erstattes av medier. I en del tilfeller passer det likevel ikke å ta kontakt med barna verken direkte eller pr telefon. Det mest typiske eksempelet på dette finner vi i de skilte familiene, når barna er hos den andre forelderen. Noen av foreldrene bruker SMS i forhold til barna når de er hos den andre forelderen. Helst ville de ha ringt, men føler at de bryter inn i den andre forelderens tid med barnet. Konteksten legger føringer på hvordan de kontakter barnet, men SMS oppleves som en positiv mulighet til å si ”hei” og ”jeg tenker på deg” uten å forstyrre like mye som de ville gjort ved å ringe opp. En mor forteller litt om denne situasjonen.

MOR: Eee.....Nei....altså Jajeg vet ikke helt hva jeg skal si der, men jeg merker det på ferier og sånn, mer enn akkurat i helgen. Jeg skal liksom ikke ringe. I begynnelsen så var det sånn at man ville gjerne ringe hver kveld og alt mulig sånn, men nå føler jeg at jeg trækker litt inn på den tiden som han har med dem og, med savn og alt mulig sånn, man trekker seg litt tilbake. Man vet jo at de har det bra ikke sant, og så er det en periode at så er dem jo her igjen. Det er det at man liksom ikke vil bruke av den tiden der.

INTERVJUER: Tar disse hjelpemidlene/mediene over for det å treffe barna ansikt til ansikt, dvs erstattes reiser av telefon, e-post kontakt?

MOR: Jeg synes det er bedre med SMS på den måten enn en telefonsamtale, med det som ja sa i sted at da føler man liksom ikke..... altså da må jeg ringe til hans fasttelefon for å prate med dem, men nå kan jeg liksom sende en SMS direkte til dem. (20. Skilt mor med tre barn i alderskategorien 8-15 år).

Eksemplene i dette avsnittet viser at ingen av teoriene oppleves som fullstendige i forhold til å dekke alle aspekter ved medievalg og mediebruk. Hver teori gir sitt bidrag til å øke vår forståelse, men vi ser også at empirien ”overskrider” teorien i enkelte tilfeller. ”Fattige” kommunikasjonskanaler, som SMS, brukes også til innholdsrik kommunikasjon. Det betyr at teoriene også trenger revisjon.

6 Barn og mobiltelefon

6.1 Stadig flere barn har mobiltelefon

Familiene som deltar i studien har til sammen 29 barn i aldersspennet 4-8 år (13 barn) og 11-15 år (16 barn). Av disse er det ingen barn i den yngste alderskategorien som har egen mobiltelefon. I den eldste alderskategorien er det imidlertid ingen som ikke har egen mobiltelefon. Studier viser at tidspunktet for når barn får sin første mobil stadig kryper nedover.

Undersøkelser fra Telenor viser at hver sjettede åtteåring i Norge har egen mobiltelefon. Bare på ett år har barns eierskap og tilgang til mobiltelefon økt betraktelig, og som figuren viser, er det særlig vekst i yngre barns tilgang og eierskap til mobil.

Tabell 6.1 Mobilbruk blant barn og ungdom 2002 og 2003. Telenor Djuice, Per Christian Andersen. <http://www.dinside.no/php/art.php?id=107560>, Elisabeth Realfsen. 10.08.2004.

Alder	Hadde mobil i 2002	Hadde mobil i 2003
7 – 9 år	8 %	16 %
10 – 11 år	46 %	58 %
12 – 13 år	84 %	89 %
14 – 15 år	89 %	96 %
16 – 17 år	97 %	100 %
20 – 24 år	99 %	99%

TØI rapport 754/2005

Som enhver annen teknologi har mobiltelefonen både positive og negative konsekvenser for brukeren. Barn og mobiltelefon er et tema som har fått mange negative oppslag i mediene, og selv barneombudet har gått ut offentlig og uttalt at barn under 13 år ikke bør ha mobil (VG 08.01.2004). Analyser viser at ni av ti trettenåringer i dag har egen mobil og at andelen mobilbrukere i alle aldersgrupper øker. Stipendiat i medievitenskap, Tem Frank Andersen, fra Aalborg universitet, ble sitert i både norske, svenske og danske aviser i september 2004, da han uttalte at foreldre faktisk bør gi barna mobiltelefon. Dette er et standpunkt som går på tvers av standpunkt vi tidligere har sett blitt slått opp i mediene.

”Mobilen er med på å lære barn å konsentrere seg om flere ting ad gangen, og det er meget, meget viktig å kunne i framtidens arbeidsliv, sier adjunkt Tem Frank Andersen ved Aalborg Universitet til Nordjyske Stiftstidende, ifølge Avisenes Nyhetsbyrå. Etter åtte års forskning i barns bruk av datamaskiner og mobiltelefoner er han ikke i tvil om at barna trenger mobiltelefonen.” Nordjyske Stiftstidende, Aalborg. Danmark. (7.september 2004. 1. Seksjon, side 1 og 4)

Diskusjonen om hvorvidt barn skal ha eller ikke skal ha mobiltelefon er levende både i media, i familien og i skolesammenheng. Svært mange av motargumentene går ut på at barn er for små når de får mobiltelefon og at bruk av mobil er helsefarlig, dyrt og stressende for barn og deres foreldre. I dette avsnittet tar vi opp de viktigste problemstillingene som vanligvis dukker opp når det er diskusjon om hvorvidt barn bør eller skal ha mobiltelefon eller ikke. De fleste argumentene i dette avsnittet er motargumenter. Rapporten i sin helhet viser at både barn og foreldre har mange positive erfaringer med bruk av mobiltelefon, men vi må også kjenne til at det er negative holdninger til at barn bruker mobiltelefon.

6.2 Det sosiale presset virker

Sosialt press og sosial kontakt er en viktig grunn til at barn og unge får mobil. Flere foreldre forteller at sosialt press fører til at barna får mobil litt tidligere enn det foreldrene hadde planlagt. Det sosiale presset varierer nok noe i de ulike nærmiljøene, men presset begynner å bli betydelig i fra ti til elleve års alderen. Presset oppleves som reelt og effektivt og resulterer ofte i at barnet får mobil på tross av at foreldrene mener behovet er lite. Begivenheter som jul og fødselsdag er naturlige anledninger der barnet får sin første mobiltelefon. Sitatene viser hvordan det sosiale presset fungerte i tre av familiene.

INTERVJUER: Var det noen årsak til at hun fikk mobiltelefon? Var det noen foranledning?

FORELDER: Nei, det er stort sett fordi alle de andre har. Der er egentlig det. Egentlig skulle ingen hatt mobiltelefoner. Man hadde ikke det før. Man klarte seg da også .

INTERVJUER: Var det noe hun kjøpte selv, eller fikk hun det i gave?

FORELDER: Til jul. Det første fikk hun til jul.

INTERVJUER: Det var ingen bestemt hendelse?

FORELDER: Nei, det var ikke det. Men det ble press. Alle de andre hadde. Det ble ganske masse press, ja. For alle har. (Intakt familie, med barn på 5 og 14 år, der eldste har fått mobil, 5).

INTERVJUER: Hva var foranledningen til at barnet fikk mobiltelefon første gang?

FAR: Ja... vi hadde egentlig bestemt 12, men det ble 11, det var ikke annet enn at vi så at vennekretsen fikk mobiler, så da ble det 11 i stedet for 12. (Skilt far med barn på 15 år, 14)

Spørsmålet om når barna skal ha mobil kommer gjerne opp på foreldremøte på skolen. Flere skoler praktiserer et forbud mot mobil fordi mange lærere opplever mobilen som et forstyrrende element, men utenfor skoletid er det fritt frem. I sitatet nedenfor forteller en far om en slik diskusjon.

Det kan du godt si. Han fikk vel det i femteklasse, tror jeg, for to år siden. Da var det oppe på et foreldremøte, om de skulle få ha mobiltelefon på skolen. Det utartet seg selvfølgelig – det var alltid noen moralister som mente at det skal man ikke ha osv.

Da var det noen som skar igjennom og sa at dette får bli opp til hver enkelt å finne ut av, men vi ble enige om at man ikke skulle ha det med på skolen, fordi det er et forstyrrende element i undervisningen; men det er jo en helt annen sak. (Skilt far med barn på 13 og 17 år, 8).

6.3 Samlivsbruddsmobilen

En av fedrene i undersøkelsen forteller at samlivsbruddet var en viktig utløsende årsak til at barnet fikk mobil noe tidligere enn planlagt. Dette er en tendens vi har sett i en tidligere undersøkelse om skilte familier og bruk av mobiltelefon (Jakobsen et al 2003).

FAR: Vi hadde vel egentlig gjort en avtale om at han skulle få mobiltelefon når han begynte på ungdomsskolen, men så kom dette samlivsbruddet seilende opp for et par år siden, og da ble det [mobiltelefonen] en måte å sikre at begge vi voksne kunne ha kontakt med Alexander uansett hvor han var og hvordan situasjonen var. Så han har fått en sånn samlivsbruddmobil.

INTERVJUER: Var det noe press fra kamerater?

FAR: Jada, det var et voldsomt press. Men han var nok blant de første allikevel. Men presset er helt opplagt. (Skilt far med barn på 13 år og 17 år, 8)

Innholdet i barn og unges mobilkommunikasjon er både rettet mot foreldre og jevnaldrende. I rapporten tar vi i hovedsak for oss kommunikasjon innad i familien, men mobilen er ikke mindre viktig som bindeledd jevnaldrene imellom. Mobilen er et viktig kommunikasjonsmiddel i barn og unges hverdagsliv, og den blir stadig viktigere. Foreldrene trekker frem jevnalderkommunikasjon som en viktig begrunnelse for at barna trenger mobil, derav det store sosiale presset for å få mobil for stadig yngre aldersgrupper. Mobilen blir et viktig bindeledd og kommunikasjonskanal med venneflokken. En av foreldrene kommenterer mobilens betydning på følgende måte.

MOR: Jeg er ikke så glad i SMS egentlig. De er det. De er veldig glad i det. Litt større ungdommer enn elleveåringen. Det er vel status å få masse meldinger, og sende masse meldinger. Å ha venner. Jeg ser ungdom opp i tjueårene som er veldig opptatt. Hvis det ikke kommer meldinger på en stund så sier de «Å, jeg har ingen venner, det er ingen som sender melding til meg!»

INTERVJUER: De måler hvem som er mest populær i klassen ut fra hvor mange meldinger som kommer inn?

MOR: Jeg tror det.

INTERVJUER: *Det er sjelden den står på stille, da?*

MOR: *De har jo veldig ofte telefoner som vibrerer og alt mulig. De trenger ikke nødvendigvis ha på lyd, men de føler at den er der, på en måte. Jeg tror absolutt de føler seg nær andre personer gjennom SMS. (Skilt mor med et barn på 11 år, 9)*

6.4 Økonomisk forståelse er viktig

Økonomi er et viktig aspekt ved barns mobilbruk og foreldrene er opptatt av økonomien rundt mobilbruk både for egen del og for barnas. Foreldre forteller om ubehagelig store telefonregninger og at barna bør ha en viss alder før de får mobil, fordi de må forstå at dette koster penger. De aller fleste av barna har mobiltelefon med kontantkort slik at økonomien rundt bruk av telefonen er kontrollerbar både for foreldrene og barna. Andre abonnements typer der du fyller opp kortet med et visst antall tellesritt brukes også – nettopp for å ha kontroll på barnets mobilbruk. Flere trekker frem viktigheten av at barna må lære seg å gjøre økonomiske prioriteringer. I sitatet nedenfor forteller en av foreldrene litt om dette.

”Det handler vel mer om å begrense ting - at det ikke tar helt av, det er derfor jeg mener at det med Young-talk er veldig ok, at det begrenser seg. De lærer seg å bruke mediet, og de må lære å prioritere.

Når tingene er slutt så er det slutt, og det har de fryktelig godt av.

Nå har han igjen 200 kroner, og han er helt fortvilet.

Våre tre barn er forskjellig når det gjelder penger, han i midten er utrolig flink og de to andre sløser. Når han har vært ute å reist, forklarer han alt han har brukt det til, prøv å få Morten til det (uforståelig).” (Intakt familie med barn på 13, 16 og 19 år, 15).

I sitatet nedenfor forteller en mor om de økonomiske betraktningene og hvorfor barnet på 10 år ennå ikke har fått mobiltelefon.

”Nei, men det blir jo vanskeligere og vanskeligere, han går i en klasse på 28 hvor godt over halvparten har mobil, og hvor veldig mange av disse barna har fått i ti års gave, og han blir jo 10 år på mandag, og jeg ser ikke hvorfor han skal ha mobil, jeg, det er bare en ekstra utgift for han, og de pengene har han ikke, så der er vi heldigvis veldig enig da. Men vi har snakket litt med en del andre foreldre hvor vi vet at barna skal ha mobil, og hørt hva de syns og føler rundt det og sånn. Og vi har vel egentlig blitt enige om at det får i hver fall drøye et år til. Eller at han får spare litt selv. Han får spytte inn litt selv sånn at han skjønner at dette her koster penger og det koster enda mer penger å bruke den enn å kjøpe den, for dette må han kjenne litt på selv.” (Skilt mor med barn på 10 år, 24)

Når barna skal kontakte foreldrene med mobiltelefon gjøres dette på flere måter for å spare penger. Noen av foreldrene forteller at barnet sender en SMS med meldingen ”Ring meg” eller de bare ringer opp for så å legge på igjen. Dette er slags kode for å få foreldrene til å ringe opp igjen uten at de selv bruker av egne penger. En mor forteller om hvordan de gjør det i deres familie.

Men han jeg har på 16 år han betaler selv da og det har jeg glemt å si. Vi har en sånn avtale, jeg får et ring og så ringer jeg opp.De er jo ikke dumme disse tenåringene, de skjønner jo hvem som skal betale dette. Må jo ha litt penger på kortet ellers så får de ikke ringt et ring engang. (Mor, intakt og skilt familie med 2 barn i alderen 11-15 år, 13)

6.5 Stråling til bekymring?

Stråling fra mobiltelefon er en dimensjon mange generelt sett er opptatt av og som jevnlig diskuteres i mediene. Vi kjenner lite til langtidsvirkningene av stråling fra mobiltelefoner. Barn kan være særlig utsatt for stråling fordi de ennå er i en fysisk utviklingsprosess. De fleste teleoperatører i verden er tilbakeholdne med markedsføre mobiltelefoner for barn med dette som bakgrunn; det vil si at det ennå ikke finnes god nok dokumentasjon for om stråling fra mobiltelefoner kan være skadelig eller ikke og de fleste operatørene praktiserer et føre var prinsipp og verken lager eller markedsfører mobiltelefoner for barn. Den såkalte Stewards-rapporten gjennomgår forskning på dette temaet og gir anbefalinger for barn og unges mobilbruk²⁹. Kun en av foreldrene i vårt intervju materiale nevner strålefare som en av grunnene til at de ikke ønsker at barnet skal ha mobil i for ung alder. Dette er imidlertid et av argumentene som blir tatt opp i den offentlige debatten og som vi derfor også kommenterer uten at dette er et stort tema i intervjuene. Faren sitert nedenfor er den eneste som kommenterer strålefare i forhold til barnets mobilbruk.

INTERVJUER: *Er det noe dere synes er spesielt vanskelig/problematisk med denne formen for kommunikasjon?*

FAR: *Nei, egentlig ikke, annet en den SMS'en da.*

INTERVJUER: *Du har ikke noen etiske betraktninger rundt det?*

FAR: *(latter) Jo altså, jeg er jo litt skeptisk til at den eldste datteren fikk det, for jeg har jo hørt så mye om stråling, og det er jo ikke utredet noe som helst klart rundt det, det er vel det eneste.*

INTERVJUER: *Når synes du at barn bør få mobiltelefon?*

FAR: *Jeg synes hun bør bli rundt 12 år, men det kommer så mye an på så mye annet, det er jo et veldig press.*

INTERVJUER: *Hvorfor vil du ikke gi henne nå?*

²⁹ Nærmere beskrivelse forskningsarbeidet om mobilbruk og helse finnes på <http://www.iegmp.org.uk/index.htm> og <http://www.iegmp.org.uk/report/text.htm>. *Mobile Phones and Health*, ISBN 0-85951-450-1. Independent Expert Group on Mobile Phones, Oxon, UK.

FAR: Nå tenker jeg litt på stråling og sånn og hjernebarken hennes ikke er utvokst og da er man jo litt mer mottakelig for sånne ting. (Skilt far med barn på 13 år, 17).

Vi gjenkjenner argumenter både for og mot mobilbruk og barn fra den offentlige debatten i intervjumaterialet. Vi vil likevel ikke forsvare eller motbevise de ulike argumentene i forhold til barn og mobil i denne rapporten. Hensikten er å belyse de ulike dimensjonene og vise hvilke argumenter som finnes i intervjumaterialet. Hver familie er unik med sine spesielle behov og handlemåter. Vi kan imidlertid slå fast at det er en utvikling mot at stadig flere og yngre barn har og bruker mobiltelefon i kommunikasjon med egen familie og med venner.

7 Kjønn og mobiltelefon

7.1 Kvinners bruk av SMS

I avsnitt 1.4 viste vi omfanget av eie og tilgang til mobiltelefon og bruk av tale og tekstmeldinger. Statistikken viser at det er store variasjoner etter både alder og kjønn. Kvinner bruker SMS oftere enn menn, og yngre mer enn eldre. Denne studien viser at kvinner har et annerledes forhold til SMS enn menn har. I følgende sitat ser vi det som vi kan kalle et 'kvinnelig' bruksmønster. Denne kvinnen (28 år, skilt) bruker SMS til praktiske meldinger, men også på mer følelsesmessige områder.

Følgende materiale er en utskrift av kvinnens telefonlogg, som hun leser opp for intervjueren. Akkurat denne dagen hadde det ene barnet hennes vært sykt, derfor måtte hun gjøre nye møteavtaler og sørge for transport for det andre barnet, besøk hos legen, osv.

*Ok ... først så tok jeg en SMS fra moren min i dag tidlig. Hun lurte på hvordan det gikk med hun minste fordi hun har vært syk i natt.
Og så ... da sendte jeg melding tilbake og svarte på det ... he-he og så, så, sendte jeg en melding til en venninne av meg, vi skulle egentlig besøke henne i dag, for å si at vi ikke kom.
Og så kl. 8.00 så ringte jeg, for jeg skulle ha time hos legen, men da sa de at det var så mange syke nå, så, ja, så det var sikkert ikke noe ... det hørt ut som en vanlig forkjølelse da. Ehh ...
og så fikk jeg en melding ti over åtte, og hun skrev at hun kunne kjøre eldstemann i barnehagen.
Og så fikk jeg en melding fra en venninne av meg, jo, det var hun jeg sendte til først, og hun sa at da fikk vi avtale en annen dag.
Og så ... sendte jeg en melding til moren min for å bekrefte om hun kunne kjøre eldstemann i barnehagen.
Og så halv ni så fikk jeg melding tilbake fra moren min, som sa at da hentet hun eldstemann og når hun kom.
Så kl. 9 fikk jeg en telefon fra pappaen til barna. Han lurte på hvordan det gikk.
Og så kl. halv ti ringte jeg til barnehagen for å si at Luna kom litt senere.
Klokka ti over ti sendte jeg en melding til kona til pappaen min, for å spørre om hun kunne hente Luna og handle for oss.
Og så klokken halv to fikk jeg telefon fra henne, som sa hun kunne hente og handle.
Ehh, klokka kvart på ett, da fikk jeg melding fra en venninne som lurte på om vi kunne treffes snart.
Og da svarte jeg på den klokken ti på halv to.
Klokken ti over halv to ringte jeg til barnehagen igjen for å si at hun ble hentet av kona til pappa.*

Og klokka åtte over fem sendte jeg en melding til en venninne, bare sånn koselig hilsen, og klokken tretten over fem fikk jeg melding tilbake fra henne. Ehhh, klokken fem på halv seks ringte pappaen til barna igjen, nei, vi ringte han fordi barna savnet han. Klokken ti over halv seks, så fikk vi telefon fra pappaen igjen, for han lurte på om han kunne låne bilen våres. Og så klokken åtte over syv så ringte dere for å si dere var forsinket. He-he, jeg tenkte kanskje det var en luregreie, så jeg tenkte jeg fikk skrive opp dette også. (Skilt kvinne, 28, med to døtre på 5 og 1 år).

Denne sekvensen viser flere interessante trekk ved hennes valg av medium. For det første brukte hun generelt SMS for å ta kontakt med andre kvinner. Det var bare ett tilfelle der det ikke var tosidig bruk av SMS, nemlig i kommunikasjonen med farens kone. I dette tilfellet hadde kvinnen startet kommunikasjonen ved å sende en SMS-melding, men den eldre kvinnen hadde svart med å ringe opp. Dette kan bety at det er generasjonsforskjeller for SMS-bruk, noe vi vil ta opp nedenfor. Ser vi på kommunikasjonen mellom kvinnene på samme alder (og også med moren) er imidlertid SMS det foretrukne mediet. Det ble brukt både til praktisk kommunikasjon – slik som å avtale transport for det eldste barnet til barnehagen og ny avtale for venninnetreff – og følelsesmessig bruk, som vi ser i hennes 'koselige hilsen' til en annen venninne.

Et annet trekk er at SMS *ikke* ble brukt i kommunikasjonen med institusjoner (barnehage og legekontor). Å kommunisere med legekontoret via SMS ville selvsagt bli vanskelig, siden det ville bety å sende melding fra mobilsystemet til fastlinjesystemet. Selv om dette er teknisk mulig er det ikke en anvendelse som er særlig godt kjent. Den andre siden av saken er imidlertid at SMS ikke blir sett på som en legitim måte å kommunisere med formelle instanser på. I tilfellet med barnehagen kan man tenke seg at en mer uformell kommunikasjonsform kunne åpne for SMS. Ikke i noen av disse tilfellene er kontakten rettet mot *en bestemt person*, men mot *en gruppe personer* som selvsagt må ha sine egne rutiner for hvordan de behandler pasienter eller barnehagebarn. En legetime betyr at pasienten må registreres i et system, bli tildelt en tid, kanskje må informasjon om betaling eller ytelser diskuteres. Derfor ringer man ikke en person, men en posisjon i en formell institusjon. Det kan hende at det som regel er "Kari" eller "Ola" som tar imot timebestilling eller betalingsinformasjon, men skulle en av dem være borte en dag, vil en annen person være der i stedet. Derfor kan muligheten SMS gir for kommunikasjon direkte fra person til person til en viss grad være upassende i slike situasjoner.

Det siste punktet er at all kommunikasjon med menn var basert på taletelefoni. Det er litt villedende å si dette, siden menn også bruker SMS regelmessig. Men i loggen som er referert ovenfor var den eneste mannlige kontakten eksmannen. Flere samtaler – både inngående og utgående – involverte eksmannen, og hvert av tilfellene var talebaserte samtaler. Dette kan delvis ha vært fordi han ønsket å kommunisere med barna, og da hadde ikke tekstbasert kommunikasjon vært mulig. Ikke desto mindre, da han ringte for å låne bilen, var det også talebasert.

En annen kvinne (28 år, skilt, to år gammel datter) fortalte om liknende mobilbruk. Til forskjell fra forrige eksempel hadde denne kvinnen bare

mobiltelefon. I trafikkloggen hennes ser vi at et bredt spekter av følelsesmessige og praktiske meldinger er sendt via SMS.

13:06 fikk jeg en SMS fra en venninne som bare skulle minne meg om en bursdag, og hun bor da i Brumunddal.

13:18 sendte jeg en melding og takket for påminnelsen, hun var da hjemme.

13:20 sendte jeg en melding til sønnen til denne venninnen og gratulerte han med dagen, han har egen mobil, er 20 år.

13:21 fikk jeg en SMS fra min venninne, som ønsket meg en god dag.

13:21 fikk jeg en melding fra 1985, fra en kalender, men jeg vant ingenting.

14:19 fikk jeg melding fra gutten som hadde bursdag, han takket for gratulasjonen.

20:10 så sendte jeg og Lea en SMS hjemmefra til Donald Duck-konkurranse, da fikk jeg svar 5 minutter senere at de hadde fått den og ønsket oss lykke til i konkurransen.

21:38 sendte en SMS til min mamma, hjemmefra, hun var også hjemme, hun bor i Moelv, jeg spurte henne om hun kunne hjelpe meg å sy på hemper på en kåpe.

21:42 fikk jeg svar om at det kunne hun godt prøve på, selv om det kunne godt være litt vanskelig.

21:42 sendte jeg en melding og svarte tusen takk. (Skilt kvinne, 28, med 2 år gammelt barn).

Meldingsloggen viser at dette er en kanal kvinnen bruker til å utføre forskjellige oppgaver, fra diverse følelsesmessige aktiviteter (bli minnet på og sende gratulasjoner i anledning av en fødselsdag), mellommenneskelige, praktiske aktiviteter (planlegge å sy kåpe sammen med moren), og forskjellige typer kommersiell underholdning (lotterier og barnekonkurranser). Hennes SMS-bruk kan ha vært økonomisk motivert, siden hun hadde en av de laveste inntektene av alle informantene i studien, men hun var ganske dyktig i sin SMS-bruk.

Det ser ut til at kvinner har tatt i bruk SMS-mediet som en hjelp i koordineringen av alle hverdagsaktiviteter. Spesielt nevner de henting og bringing av barn. Det ser også ut til at SMS-bruken modnes over tid. Det ser vi hos den skilte kvinnen som brukte SMS til å endre planlagte aktiviteter den dagen barnet hennes var sykt:

Før brukte jeg mye SMS til sånne koselige bamsemeldinger og sånn, det er det ikke så mye av lenger. Nå er det for å gi beskjeder eller, eller også sende sånn "hvordan går det", da sender jeg SMS og ikke ringer, hvis det er noen jeg ikke har snakket med på lang tid, og bare har lyst til å høre hvordan det går og sånn ... det er vel det ... det er ikke så mye tullemeldinger mer, det har noe for seg. Men jeg sender mye meldinger fortsatt. Ja, praktiske ting. (Skilt kvinne, 28, to døtre på 5 og 1 år)

Denne kvinnen er ung nok til å ha vært med i den tidlige SMS-generasjonen. Hun bemerker at mye av hennes tidligere bruk dreide seg om uhøytidelige meldinger

til venner. Hensikten var å opprettholde den sosiale gruppetilhørigheten, mer enn å koordinere dagliglivet. Imidlertid hadde hun omdefinert SMS til å bli en hjelp til koordinering av aktivitetene i livet hennes. Hun hadde tatt med seg evnen og viljen til å bruke mediet, og den sosiale gruppen hun tilhørte brukte det også. Kommentarene hennes viser imidlertid at motivasjonen for å bruke SMS er endret.

Dette betyr ikke at den følelsesmessige bruken av SMS har falt helt bort. En annen kvinne sier:

Korte beskjeder er veldig greit med SMS og bare sånn kos, en hyggelig liten melding for å ... veldig ofte ikke sant når man begynne å komme opp i årene så har man jo en omgangskrets, eller man har noen som man ser veldig ofte, og så har man allikevel mange bekjente, ikke sant, og hvis du da skal opprettholde kontakten hele tiden så kan du jo bare sitte veldig mye i telefonen, men bare for å vise at, ok, tenker på deg, så sender man gjerne bare en hyggelig hilsen, og ja ... Og det er veldig greit, for det er ikke alltid du orker og har tid til å sitte i telefonen og skravle, så da er den SMSen veldig fin.
(Skilt kvinne, 38, to barn på 5 og 10 år)

Som vi ser viser materialet fra kvinnene i utvalget ofte at aktiv SMS-bruk er en måte å koordinere aktivitetene sine på, og også en måte å opprettholde balanse i de sosiale forbindelsene.

7.2 Menn og deres (mangel på) bruk av SMS

Selv om menn generelt har lettere tilgang til mobiltelefon, og selv om de oppgir å bruke talebasert mobilkommunikasjon mer, viser materialet vårt at bruk av SMS er mer problematisk for menn. Menn bruker SMS omtrent like ofte som kvinner; men de har en annen vurdering av mediet, noe disse korte kommentarene viser:

Jeg har gratis telefon så jeg gidder ikke sende SMS. Jeg ringer.
(Intakt familie (mann, 33, kvinne, 34) og to barn på 9 og 5 år)

Jeg synes det er noe med den SMS-en ... Jeg får ikke det helt til, jeg. Det blir så korte ting. (Par (mann, 40, kvinne, 44 år) med to små barn under 3 år)

Jeg ringer stort sett, jeg bruker veldig lite SMS. Det er ikke så lett, (ha, ha, ha). Har ikke skjønt helt dette (ha, ha, ha). Jeg får ikke fingrene med meg. (Mann i intakt familie (mann, 36, kvinne, 39 år) og to gutter på 9 og 6)

Gutter er nok ikke så hissige på den SMS-greia som jenter. I hvert fall ikke menn. Jeg ser disse guttene mine er det. (Skilt mann (45) med to barn på 17 og 13)

Jeg synes jo da SMS er en veldig dårlig form for kommunikasjon. Er det SMS så må det være for det er helt ubetydelige ting som ikke trenger verbal kommunikasjon. (Skilt mann, 38 år)

Vi ser at menn har et mer distansert forhold til SMS-bruk. Mennene føler at SMS er vanskelig å bruke, det er ikke så direkte som å ringe, det er en ”jentegreie”, og det er en dårlig kommunikasjonsform. Dette til forskjell fra kvinnene, som viser større vilje til å bruke SMS til koordinering av dagliglivet i samspill med andre og mer følelsesmessige aspekter av gruppesamhandling.

Asymmetrien i bruk ser vi tydelig i kommentarene fra de kvinnene som bruker SMS til å kontakte sine eksmenn.

[For å kontakte ”eksen” er] det gjerne på SMS, hvis ikke han ringer. Jeg ringer han veldig sjelden. Hvis det er noen helt spesielle beskjeder, kan det hende jeg ringer. Han ringer veldig ofte meg tilbake i stedet for å svare på SMS. (Skilt kvinne, 38, som bor sammen med barn på 16 og 6 år)

Denne kvinnen oppsummerer telefonkommunikasjonen med eks-en slik: “Jeg SMS-er, og mannen min ringer meg opp.”

Videre sier menn at SMS er et dårlig medium for å be noen om en tjeneste. Vi ser hos denne informanten at SMS ikke har oppnådd tilstrekkelig status til å kunne brukes som en høflig samhandlingsform:

Intervjuer: Hvordan avtaler dere [barnepass med andre], når det går utenom deg og ekskona?

Thomas: Det er telefon. Det er ikke SMS. Du ber ikke naboen være barnevakt på SMS ... her er det sånn at du ber om en tjeneste. Du skal ha et minuts innsnakk før du kommer til saken her ... Det er det normalt å ta på den formen som er tettest opp til en samtale som mulig. (Skilt mann (45) med to barn på 17 og 13 år).

Etter hans oppfatning er det ikke høflig å bruke SMS når man må be om hjelp til noe. Dessuten sier menn ofte at SMS resulterer i ineffektiv kommunikasjon:

Ja, du får løst ting der og da, sender SMS og sånn så blir det fort så veldig ”ping pong”, mye frem og tilbake, en annen ting er at det er faktisk ofte når jeg sitter i bilen, jeg har sånn handsfree og sånn og da er det så greit å ta den typen ... (Skilt mann, 37 år)

Det ble også nevnt at SMS ikke gir samme innsikt i den andres fakter og kroppsspråk. Direkte kommunikasjon tillater selvsagt et mye bredere spekter av mimikk og umiddelbarhet, det være seg gestikulering, umiddelbarhet, stemmebruk, utseende, haptisk persepsjon (berøring) og manipulering av gjenstander assosiert med kommunikasjon (Archer and Akert 1977; Burgoon 1985; Cherulink et al. 1978; Ekman and Friesen 1969; Felipe and Sommer 1966; Greenbaum and Rosenfeld 1978; Hall 1973; LaFrance and Mayo 1978; Leffler et al. 1982; Watson and Graves 1966). Det er faktisk gjennom å nikke, blunke, bruke blikket og stemmen at vi viser at vi deltar i samtalen, at vi er interessert – eller ikke – i det samtalepartneren sier. Mange av disse stikkordene mangler når man

bruker telefonkommunikasjon (Duncan 1972; Martin 1991, 95 - 97; Rutter 1987, 105 - 126; Saks et al 1974). I stedet foregår det en slags verbal gestikulering som bidrar til at samtalen flyter.

INTERVJUER: *Er det noen forskjell med hensyn til kommunikasjon som foregår ansikt-til-ansikt og som telefonsamtaler versus e-post og SMS?*

FORELDRE: *Største ... øyekontakt.* (Familie, begge skilt og gift igjen (mann, 39, kvinne, 31) og fem barn mellom 1 og 15 år (to felles)

Informantene – særlig de middelaldrende mennene i utvalget – synes at SMS er for ”avkledd”. Informantene påpeker at man for eksempel ikke har øyekontakt når man bruker SMS. Dette er bakgrunnsmateriale og peker mot oppfatningen av at SMS er en begrensende samhandlingsform, og at øyekontakt og kroppsspråk er en viktig del av kommunikasjonsprosessen. Dette er også tilfelle for vanlig telefoni, men når det gjelder tradisjonell, muntlig telefonkommunikasjon finnes det andre stikkord, slik som intonasjon, pauser og andre ikke-språklige ting som kan tolkes.

Avslutningsvis kan vi si at det ser ut til at om det er en SMS-kultur blant kvinner – både i praktisk og følelsesmessig bruk av mediet – er det nesten en ”anti-bruk”-kultur blant mennene i studien.

Det er vel det. Jeg kjører mye til og fra. I går var det lite telefonsamtaler i forhold til hva det pleier å være. Jeg jobber jo som håndverker, og kjører mye fra jobb til jobb. Snakker med andre håndverkere. Jeg snakker bare i telefonen. Jeg sender sjelden SMS.
(Intakt familie (mann, 45, kvinne, 41) med to små barn under 3 år)

Sitatet ovenfor er en uoppfordret opplysning om at han bare bruker telefonen til å snakke. Han ble ikke påvirket til å si det, det kom som en forlengelse av hans egen beskrivelse av hvordan han bruker telefonen i jobben. Utsagnet viser også til den større sammenhengen han er del av, det vil si hans fokus på tale er ikke bare hans personlige valg, men en følge av kommunikasjonen med kollegaer.

Som en oppsummering kan vi si at selv om menns og kvinners SMS-bruk langt på vei er lik, er innstillingen til og begrunnelsen for bruken ganske forskjellig. På den ene siden er kvinnene i studien – særlig de som vokste opp i ”SMS-generasjonen” – innstilt på å bruke mediet, i motsetning til menn, som er mer uvillige til å bruke det og faktisk ofte befinner seg i situasjoner der de synes det er upassende.

8 Et liv uten bil og mobil?

8.1 Hverdagslivets sosiomaterielle grunnlag

De nasjonale reisevaneundersøkelsene viser at yrkesaktive i Oslo omegnskommuner har i gjennomsnitt de lengste arbeidsreisene i landet (Vaagane 2000, Denstadli 2002). Oslo og Akershuskommunene betraktes gjerne som en helhetlig arbeidsmarkedsregion som skal gi store valgmuligheter for både regionens beboere og arbeidskjøperne. Disse familiene er valgt ut med tanke på hvordan yrkesaktive barnefamilier tilpasser sine daglige liv innenfor en slik strukturell ramme, og der mobiltelefonen og bilen blir hjelpemidler i en slik sammenheng, slik det er beskrevet i kapitlene 4 og 5.

I våre familier, både i de tilfellene hvor foreldrene bor sammen og der foreldrene bor hver for seg, er begge yrkesaktive og har ofte lange arbeidsreiser (jfr kap 4 og 5). Lokaliseringsvalgene har gitt materielle forutsetninger for disse familienes hverdagsliv som betyr en relativt sterk geografisk spredning av aktivitetene i storbyregionen. I tillegg til bosteds- og arbeidsplasslokalisering er barnas barnehage, skoler og fritidsaktiviteter viktige romlige og tidsmessige betingelser for den daglige organiseringen av hverdagslivet.

Familiene som er intervjuet i dette prosjektet har i de aller fleste tilfellene valgt en tilpasning på bolig- og arbeidsmarkedet som gir materielle forutsetninger for hverdagslivet som impliserer behov for hjelpemidler til kommunikasjon, det gjelder både den fysiske og den virtuelle. De valgene som familiene gjør i byregionens romlige sfære, får dermed tidsmessige konsekvenser når hele dagens gjøremål skal knyttes sammen. Bilens rolle er derfor sentral.

8.2 Tidens sosiale betydning

Det store flertallet av disse familiene sier at bilen er helt nødvendig for å få hverdagen til å gå rundt. Sitatene under illustrerer typiske reaksjoner på spørsmålet om hvordan hverdagen ville være uten bil.

”Helt katastrofalt. Det hadde ikke fungert, det. Da måtte jeg få meg en leiebil. (Kvinne, skilt, to barn, 7)

(latter) å nei det hadde ikke gått! Da hadde alt stoppet opp. Vi er så avhengige av den bilen. Hvis jeg skulle kjørt kollektivt på jobb ville jeg brukt én og en halv time, hver vei (Kvinne, gift, fem barn, 13).

De aller fleste relaterer sin bilavhengighet til et eller flere aspekter ved tid. Tidspress, tidsknapphet, tidsøding ved alternative reisemåter, at det å reise

kollektivt eller å gå eller sykle tar for lang tid osv, går igjen i argumentasjonen. Oppfatningen om at man har dårlig tid i hverdagslivet er gjennomgående for de aller fleste av disse familiene. Tid og oppfatningen av ulike aspekter ved tid er sentralt i de intervjuedes begrunnelser for hvorfor bilen er så viktig i deres hverdag.

Oppfatning av tid og tidens sosiale betydning endrer seg med andre sosiale forhold. I Torstein Veblens (1976) studier av forholdet mellom tid og arbeid i den tidlige industrielle fasen, i hans bok– *Theory of the leisure class* – hevder han at den dominerende klassen definerer seg selv i forhold til muligheten til *ikke-produktiv bruk av tid*. Det å ha økonomisk mulighet til å leve et liv i ”lediggang” (og luksus) var det viktigste tegn på høy status. Fritid, iøynefallende konsum og fravær av arbeid var den dominerende klasses viktigste kjennetegn, og beste mulighet til å distansere seg fra lavere sosiale klasser. Fritid ble dermed noe som andre sosiale klasser strebet etter. Å ha god tid var i denne sammenhengen tegn på høy status. For å kunne ha mye fritid krevdes også penger, og mye av fritiden dreide seg om konsum på bestemte måter.

Gershuny (2000) peker på at Veblens teori bygger på en føydal utviklingsmodell, der aristokratiets fritid og forbruk var basert på et overskudd produsert av de arbeidende klassene og arv av eiendom. I diskusjonen om forholdet mellom arbeid og fritid som differensierende kategori mellom sosiale klasser, hevder Gershuny at arbeid og fritid nå konvergerer og kanskje til og med reverserer i forhold til de mønstrene Veblen beskrev. Dette begrunner han ut fra flere faktorer. For det første sier han at besittelse av kunnskap er et av de viktigste grunnlagene for høy status i dagens samfunn. For det andre er døgnet timer begrenset, tiden kan ikke sløses bort mer enn 24 timer, sløsing av penger har ingen øvre grense (for den som har tilstrekkelig av dem). Penger er viktigere enn tid. Et tredje argument, som han henter fra økonomen Becker, er at korte, intense, men kostbare fritidsaktiviteter kan det være verdt å jobbe lenge for, sett i forhold til å ha en lang innholdsløs fritid. Den fjerde faktoren han nevner er arbeidets glede i seg selv. For dagens kunnskapsarbeidere er arbeidet morsomt og interessant, og kan sammenliknes med innholdet i hva Veblens ”fritidsklasse” bedrev, mener han. Mens arbeidstiden til vanlig manuelle arbeidere har gått ned, har arbeidstiden for kunnskapsarbeidere med høy status gått opp.

I stedet for at mye fritid (som også kan knyttes til det å være arbeidsledig) blir en indikator på høy status, blir knapphet på tid et kjennetegn på det å være vellykket.

Utsagn som – *dette er ingen ni- til- fire-jobb* - fra en småbarnsfar i en typisk ”kunnskapsjobb”, gir signal om at arbeidet har en klar tidsmessig prioritering, og at det ikke nødvendigvis betraktes som negativt.

Når tidspress brukes som argument for å bruke bilen, trenger ikke dette bare å være knyttet til det faktiske tidsforbruket som de ulike aktivitetene krever, men også til den sosiale oppfatningen som finnes om at tidsknapphet er et ”statussymbol”. Mennesker av i dag viser sin status i form av mangel på tid, i forhold til tidligere da den frie tiden ga status.

Anne Lise Ellingsæter (2004) mener at den moderne familiens *tidskrise* kan forstås som en ”samtidsmyte” i Roland Barthes forstand. En samtidsmyte er en type kollektive forestillinger om samfunnsmessige fenomener som ikke

nødvendigvis er empirisk begrunnet, men som hjelper til å forklare og legitimere handlinger.

Et analogt begrep er ”strukturelle fortellinger” (Freudentahl-Pedersen et al 2002). Strukturelle fortellinger defineres som ideer og fortellinger som oppfattes som allment aksepterte sannheter. Konkret er begrepet brukt for å begrunne transporthandlinger, for eksempel kjøp og bruk av bil.

Både samtidsmyter og strukturelle fortellinger viser til fenomen som på sett og vis er utenfor ens kontroll – slik er det bare. Som en av våre respondenter uttrykte det i forhold til det å kjøre barn til ulike aktiviteter – *Ja, men det er fordi samfunnet har blitt som det er blitt* (Mann, ny samboer, to barn, 2). Slike ”fortellinger” om samfunnet gir folkelige forklaringer på sosiale sammenhenger, samtidig som de legitimerer de valgene som tas og handlingene som gjøres.

Thrift (1996) har hevdet at den subjektive oppfatningen av *tid* endres når fartsmulighetene øker. Når de fleste i et samfunn har tilgang til bil, vil tiden også kunne inneholde flere aktiviteter – og dermed vil tiden ”kreve” mer innhold. Ikke bare tiden, men oppfatningen av avstand vil også kunne endres med endret hastighet. Når de motoriserte transportmidlene, og først og fremst bilen, blir tilgjengelige for alle, vil avstandene kunne oppfattes kortere og mindre belastende. Sachs (1984:109) mener at *..”at the same moment that the car increases mobility and renders distance less problematic it is likely to affect also our sense of what distance has to offer and to threaten the mystique that arises precisely from the problem of its overcoming”*. Hastighet, representert i hverdagslivet ved bilen, endrer oppfatningen av både tid og rom.

Tidsknapphet som statussymbol, som samtidsmyte, strukturell fortelling eller som subjektivt oppfattet knyttet til økende hastighetsmuligheter, er alle tilnærminger til tid der bilen spiller en viktig rolle. Bilen blir nærmest en nødvendighet innenfor et slik måte å oppfatte tid og tidsbruk på. Den blir dermed en del av det tidsmessige aspektet ved status. Bilen blir et symbol på denne måten å leve på – stor aktivitet – skal rekke en masse ting, det skal være litt hektisk og andpustent.

Det tidsmessige symbolaspektet ved bilen er lite diskutert (ut over hastighet). Andre statusaspekter ved bilen har fått mye større oppmerksomhet. I hverdagslivssammenheng er antakelig tidsaspektet like interessant og fortjener å komme mer i fokus. Bilens utvikling kan betraktes parallelt med den sosiale tidens utvikling. Til å begynne med var bilen først og fremst et leketøy for Veblens ”leisure class”, den var eksempel på en ”fritidsteknologi”. I dagens samfunn er den først og fremst en ”hverdagsteknologi” der sparing av tid er det mest brukte argumentet for anvendelsen av den. Det betyr ikke at ikke bilen som fritidsteknologi også er aktuell i dagens samfunn, særlig for enkelte ungdomsgrupper.

8.3 Tidsbruksregimer, barn og planlegging

Hvordan løser de ulike familiene tidspresset? Nødvendigheten av å bruke bil koples svært ofte til forhold som har med barn å gjøre.

Det går fint (uten bil) når ikke barna er her. Det er lettere med bil når barna er her. (Mann, ny samboer, to barn, 2)

det sprenger alle tidsrammer. Så det, det går på....En dag uten bil, da må du bare ta et minutt med deg selv og bestemme at i dag gjør jeg så godt jeg kan, også rekker jeg det jeg rekker og så går det ut over noe da. Sånn at, hvis jeg skal levere barn uten bil så blir det veldig lite jobb og mye av det faste gjøremål. Men hvis jeg, hvis det er en dag du har ungene, da gjør det egentlig ingenting. (Mann, gift to barn, 6)

Uten bilen sprenges familiens tidsrammer. Familien har tilpasset dagliglivet til det at bilen finnes.

Hvis jeg plutselig ikke har bil, og har barna og skal på skole og barnehage og sånn, det, nesten ikke går. Da blir det ofte at jeg ikke går på skolen og får noen andre til å kjøre og hente Luna i barnehagen. Før hun minste ble født tok vi ofte bussen, men nå synes jeg det blir veldig kronglete med masse barn og frem og tilbake og, så det har vi faktisk ikke gjort. (Kvinne, skilt to barn, 12)

Ett barn på buss kan gå, men to barn, som også skal på ulike steder, blir for tungvint. Her er det ikke bare tidsaspektet som spiller en rolle, men også besværet med å reise kollektivt med barn.

KVINNEN: Nei, det tar for så vidt like lang tid, fra jeg går hjemmefra her til jeg er på jobb, det tar like lang tid, men fordi jeg alltid skal hente barn så det tar så mye ekstra tid. Og alle som har barn vet at de går ikke fort, og de går ikke rett dit de skal, så sånn praktisk så har vi ikke tid til det.

Og for deg da?

MANNEN: Teoretisk er det mulig for meg å ta toget så det kunne jeg gjøre, men det tar litt ekstra tid, det er ikke så komfortabelt at jeg bare setter meg i bilen og kommer frem. Jeg må gå litt ekstra og vente litt, det tar litt ekstra tid, men det er mulig. Og er det noen som organiserer med barna så kan det skje. En bil hadde kanskje gått, men uten bil?

KVINNEN: Nei jeg ville ikke hatt det sånn. (Ektepar med to barn, 19)

Dette er en familie som har to biler, og begge ektefeller bruker bil til arbeid. De skifter på henting og bringing av barn. Begge har lang vei til arbeidet, og opplever at det er uaktuelt å reise kollektivt, så lenge barna på 4 og 6 år skal følges og hentes i barnehage og skole. Spørsmålet er hva som skjer når barna blir eldre. Vil foreldrenes bilvaner endres?

KVINNEN: Jo men det tar så innmari lang tid med buss og tog. Jeg hadde fint klart meg. Jeg kan gå til jobb, men det er det at jeg skal levere to barn i barnehagen, både levere og hente. Og det gjør det veldig effektivt med bil.

MANNEN: Jeg må jo si at du har jo kortere arbeidstid pluss mye kortere arbeidssvei så derfor gjør vi det alltid på den måten. (Ektepar, to barn, to biler, 21)

Når barnehagen og arbeidsplassen ligger i hver sin retning, blir kollektive reisemåter komplisert. Denne kvinner sier hun kan gå til jobben, men når hun først skal følge barn, fordobles nesten reiselengden. Sitatet over illustrerer også det som er mest typisk, at kvinnen både har kortest arbeidsreise og har ansvaret for å følge og hente barna. De nasjonale reisevaneundersøkelsene viser at den bedringen i tilgang til bil som kvinner har oppnådd i løpet av 90-tallet også betyr at de har hovedansvaret for å følge og hente barn i barnehage og skole (Hjorthol 2002a).

8.4 Bilbruksvaner og muligheten for å reise kollektivt

Hverdagslivets rutiniserte karakter legger grunnlaget for vanemessig bruk av bilen. Har man alltid bilen, skaffer man seg ikke informasjon om kollektivtransport. Når bilen står der, brukes den også til det meste, selv om man like gjerne kunne tatt beina fatt eller brukt sykkelen. Det å bruke bil blir en vane, og da vurderer man ikke alternativene.

... altså, vi hadde klart en dag eller to, kanskje, men vi er rimelig avhengig av den bilen, altså. Selv på kortere turer er det greit å ha (Kvinne, gift to barn, 23)

De fleste bruker bil til arbeidet, og henviser til tidsbesparing, men det betyr at bilen brukes til andre formål også. Til de fleste, som utsagnet under viser.

Hvis jeg skulle kjørt kollektivt på jobb, ville jeg brukt én og en halv time, hver vei. Ja, jeg og. (mannen). I stedet for 25 minutter, det sier seg selv. Men vi bruker den jo til alt mulig ellers også. Men av og til, spesielt nå i vinterhalvåret så er det jo kun til og fra garasjen, så man får jo fint lite trim av den slags. (Kvinne, gift fem barn, 13)

Det er andre formål som knyttes til arbeidsreisen, som f.eks. det å gjøre innkjøp, som brukes som begrunnelse for bilbruk. Her kommer spørsmålet om hva som kommer først – behov for bil fordi man skal gjøre innkjøp eller gjøre innkjøp fordi man har bil. Sitatet under viser at hun synes hun er flink når hun går, og at hun ikke er fullt så flink når hun tar bilen. Men den er så lettvin. Det ligger et snev av dårlig samvittighet for at hun bruker bilen så mye. Kvinnen over ser faren i at hun får for lite trim. Noe av det samme kommer fram i sitatet under.

Ja, jeg kan jo sykle. Men det er dette med handling. Jeg var jo hjemme, og da gikk jeg jo og handlet. Jeg har jo vært veldig flink til å gå på jobben, men det er veldig lettvin å ta den bilen. Nei, jeg hadde ikke klart meg så lenge uten bil (Kvinne, gift, tre barn, 15)

Vi legger opp til å ha en bil, og hvis den blir borte, da merker vi det veldig godt. Vi rekker ikke det vi er vant til (Mann, gift, to barn, 6)

Noen opplever at det er vanskelig å gi slipp på bilen i hverdagen. Vanen er for sterk eller tilgjengeligheten gjør at den brukes alltid, nesten tvangsmessig. Dagsprogrammet er lagt opp til at bilen finnes tilgjengelig.

Intervjuer: *Hvordan er en dag uten bil for deg?*

Mann: *Det går greit, jeg synes egentlig det er en befrielse.*

Intervjuer: *Og da tenker du på?*

Mann: *Da tenker jeg på at hvis jeg skal på butikken og ikke har bil her, så må jeg gå. Det er veldig kjekt, hvis ikke så bare setter jeg meg i bilen og kjører.*

Intervjuer: *Tvinges til fysisk aktivitet, kan jeg skrive det?*

Mann: *Ja (Mann, tre barn, deler bil med tidligere samboer, 17)*

Mannen i samtalen over forteller om hvor sterk vanen kan være. Han mener det er en befrielse å måtte la være å bruke bilen. Det er den eneste måten som får ham til å ta beina fatt. Uten bil tvinges man til å gjøre noe annet. Det betyr også at så lenge bilen er tilgjengelig, er det mange som ikke tenker på hvilke alternativer som finnes. Tidligere undersøkelser har pekt på at de som har god tilgjengelighet til bil i mindre grad enn andre skaffer seg informasjon om det kollektive reisetilbudet (Hjorthol et al 1990).

Dessuten er bilen bekvem. Flere peker på at det forenkler tilværelsen.

Det er deilig å ha bil! Da er man mer fleksibel når man drar fra jobben og når man drar hjemmefra (Mann, gift, to barn, flere biler, 10)

Jeg er litt lat, hadde jeg ikke hatt bil, hadde jeg måttet gå og handle (Kvinne, 15)

Kollektivtilbudet er dårlig tilpasset behovet til de som arbeider turnus.

Dagtid da går det greit. Men kveld og natt, så må jeg herifra og inn til Oslo S, så fra Oslo S og til Ryen igjen. Samme veien om morgenen igjen. Og da toget ut hit igjen. Det forlenger reisen veldig mye. Dagtid går greit, for da går det buss.(Mann, skilt med nytt samboerskap, to barn, to biler, 2)

Å reise kollektivt er både tidkrevende og krever mye planlegging for å innpasse de forskjellige aktivitetene i en barnefamilie med mange aktiviteter.

Det kan gå, vi kan gå og levere barna. Jeg kan ta toget til jobben, men det ville jo tatt så lang tid, i hvert fall dobbel så lang tid om morgenen. Altså jeg har jo flust med muligheter for å ta offentlig kommunikasjon på jobben, men det tar så lang tid og det er så upraktisk at det har jeg vurdert at det vil jeg ikke gjøre.(Kvinne, gift, to barn, to biler, 19)

Jeg har hatt en god del dager uten bil i høst og det har vært veldig vanskelig. Jeg bruker mye mer tid på meningsløse aktiviteter. Det er virkelig ressursløsning. Faktisk. Men jeg har spesielt med avtale om barn og sånt da, og så har jeg et arbeidssted, som hvis jeg bruker kollektivt så bruker jeg én time hver vei, og bruker jeg bil tar det 20 minutter. Og kollektiv kan jeg jo ikke stole på heller så det blir helt håpløst, så bare i reisetid så vil jeg jo bruke nesten halvannen time. Og dette med å reise på judo må man jo ta taxi da, han tar buss men det er fryktelig (Mann, skilt, 25)

Denne kvinnen forteller også at denne situasjonen krever at hun og familien må planlegge så mye mer enn når bilen er lett tilgjengelig. *Da blir alt veldig, veldig tungvint man må planlegge mye mer og alt tar mye mer tid det er nesten helt håpløst.*

Her ute er det ikke så veldig bra, nå har de jo lagt ned t-banen også, den går bare til Bekkestua og ikke videre da har du jo bare bussen som ikke går

mer en to ganger i timen eller noe sånt. Nei man er jo egentlig ganske avhengig av bilen. (Kvinne, skilt to barn, 24)

8.5 Mobil - også en hverdagsteknologi

Mobiltelefonen har ikke samme sentrale posisjon som bilen i organisering av familiens dagligliv. Hverdagslivet er levt uten mobiltelefon. Men som kapitlene foran har vist, inngår mobilen som et viktig hjelpemiddel og kontaktmiddel både i forhold til de daglige gjøremålene og den sosiale kontakten mellom foreldre og barn, og andre i det sosiale nettverket de voksne har.

Men i motsetning til bilen, er det ingen av disse intervjupersonene som har vokst opp med mobiltelefon. For mange av dem er de i en fase med bruk av mobiltelefonen som i domestiseringsteoriens terminologi kan betegnes som objektivering og inkorporering. Det betyr at man både arbeider med å lære seg bruken av mobilen, hva man skal bruke den til og hvordan den blir en del av ens sosiale liv. På den måten har domestiseringen av mobiltelefonen kommet kortere enn domestiseringen av bilen, når vi ser det på et generelt nivå.

Noen er lite trent i bruk av SMS, og bruker den bare som en vanlig telefon, glemmer å slå den på og bruker den relativt sjelden. Hos andre er den en del av ”påklædningen”.

. . . man føler seg litt lost . . . ja, naken (uten mobilen) (Kvinne, skilt to barn, 12). Samme kvinne: Men jeg blir ganske stressa inne i meg hvis jeg ha glemt mobilen hjemme. Og da vet jeg jo ikke hva som skjer i verden .. og om noen prøver å få tak i meg, om det har skjedd noe, om...

Naken er følelsen som slår meg. Det har hendt jeg har kjørt fra mobilen. Jeg føler det som å gå fra lommeboka. Det er den følelsen...det går ikke. (Mann, skilt, to barn, 8)

Han snur og henter mobilen hvis ha har glemt den hjemme. Det er det også andre som gjør:

Jeg har snudd etter å ha kjørt to mil og henta den (latter). (Mann, fem barn, 13)

GRUSOMT (latter) for at det har jo faktisk hendt det at jeg har nesten kommet ned til Asker når jeg skulle ha vært på jobb inne i Oslo at jeg har snudd og kjørt hjem og hentet den. (latter) Men det har jo også hendt at jeg ikke har oppdaget det før jeg har vært på jobb i flere timer, ikke sant, Og så skal du ned i veska bare for å sjekke, eller bare for å sende en beskjed eller noe sånt, og så er den ikke der. Da får jeg litt små panikk, også og Gud, ikke sant. Og når jeg kommer hjem på ettermiddagen, og liksom, så er det bort til telefonen, så har det ikke vært et eneste anrop, ikke en melding, ingenting, ikke sant, og så har jeg sittet og tenkt på den mobilen hele dagen. Så det må jeg si, jeg er så avhengig av den mobilen. (Kvinne, skilt, to barn, 24)

På samme måte som bilen, er mobiltelefonen noe man venner seg til å ha og til å bruke. Å være tilgjengelig er det viktigste. Denne gruppen av intervjupersoner knytter tilgjengelighet til sikkerhet i forhold til barna, at de kan nå dersom noe

skjer i barnehagen eller hos dagmamma, eller at de kan nå de større barna når de er ute på ett eller annet. Mobiltelefonen betyr også at barna kan nå foreldrene dersom de trenger å få kontakt med mor eller far.

Jeg synes det er greit og trygt for barna. Hvis det er noe, så får de tak i meg.
(Kvinne, gift tre barn, 5)

For noen oppleves det å være tilgjengelig hele tiden som en stressfaktor. Det er aldri et garantert uforstyrret øyeblikk med mobiltelefonen på. Det er flere som peker på at tilgjengeligheten har negative sider. Man vil ikke kunne nå hele tiden. *Jeg kan føle at jeg slapper av på hytta en helg uten telefon.* (Kvinne skilt to barn, 9)

For andre er det å ikke kunne nå verre: *Jeg er nok en sånn type som er redd for å gå glipp av noe spennende eller morsomt. En invitasjon eller hva som helst (telefonen ringer. Hun snakker i telefonen)* (Kvinne, skilt, to barn, 24)

For de fleste er mobiltelefonen såpass ny at det er få som sier at avhengigheten er sterk, men som vi ser av sitatene over, er vanen lett å etablere.

8.6 Samspillet mellom bilen og mobilen skaper nye tidsregimer

Samspillet mellom bilen og mobilen har vi belyst i de tidligere kapitlene. Det er ikke så mye snakk om at de erstatter hverandre. Det er heller slik at det er hverdagsteknologier som utfyller hverandre og som på sett og vis øker bruken av den andre.

Man kan si at mens bilen er forlengelsen av kroppen og øker det fysiske handlingsrommet, øker mobiltelefonen menneskets kognitive kapasitet. Til en viss grad styrer mobiltelefonen bilbruken, mer i form av å generere flere reiser, fordi mobiltelefonen er med på å begrense behovet for planlegging av de daglige aktivitetene. Flere av gjøremålene foregår spontant, og dagliglivet blir mer ad hoc-betont enn når disse hjelpemidlene ikke finnes.

I de forskjellige familiene kan vi snakke om forskjellige *tidsbruksregimer* som åpenbart er knyttet til bruk av de hjelpemidlene som bilen og mobiltelefonen representerer. I det ene ytterpunktet finner vi den strukturerte og gjennomplanlagte hverdagen, der alle gjøremål er plottet inn, både tidsmessig og stedmessig, og alle oppgaver er fordelt mellom de aktuelle familiemedlemmene. I den andre enden finner vi det hverdagslivet hvor familien tar det meste på sparket og hvor lite er fastlagt på forhånd utover de faste gjøremålene som arbeid og skole. Det strukturerte og ad hoc regimet er to ytterpunkter av en skala hvor det finnes mange mellomløsninger. Flertallet befinner seg antakelig mot det ad hoc-betonte tidsregimet. Og grunnen til at det kan være slik, er den utstrakte bruken av både bilen og mobilen. Det ”moderne” er ikke å planlegge, men å leve ad hoc. Bilen og mobiltelefonen blir dermed midlene for å gjennomføre dette tidsbruksregimet.

Det er bare slik det er – alle har dårlig tid, særlig gjelder dette barnefamiliene. Samtidig har de fleste i dette materialet valgt en tilpasning der lange avstander

blir en del av hverdagslivet. Som vi har sett tidligere i beskrivelsen av familiene i kapitlene fire og fem, er det mange som har lange arbeidsreiser.

Urry (2000) hevder ”*The car’s significance is that it reconfigurates civil society involving distinct ways of dwelling, travelling and socialising in, and through an automobilised time-space*” (Urry 2000:59).

Det er i sjeldne tilfeller at de ikke bruker bil til arbeidet. Bilen er en forutsetning for å kunne ha en slik tilpasning. Man kan si at bilen er et middel til å innhente tiden for å overvinne rommet. Det er tiden som er i fokus, ikke det romlige aspektet. Bilen er syvmilsstøvlene som tar brukeren over de lange avstandene på kort tid. Mobiltelefonen er navigeringsverktøyet. I det minste er det slik det framstilles.

9 Sammendrag og forslag til videre forskning

9.1 Barnefamilier i Oslo-området

Hverdagslivet for dagens storbyfamilier er preget av tidstette dagsprogram som er spredt over relativt store geografiske områder, slik vi ser i barnefamiliene i Oslo-området.

Barnefamiliene som har deltatt i denne undersøkelsen, består både av ”intakte” familier, der mor og far bor sammen, og ”distribuerte” familier, der foreldrene bor på ulike steder. Felles for begge typer av familier er at hverdagslivet skal organiseres, barnas behov skal ivaretas, enten det er praktiske gjøremål, som å følge dem til barnehagen, skolen og forskjellige fritidsaktiviteter, eller det er følelsesmessig, som å kunne holde kontakt og opprettholde nærhet, også når barnet eller barna er hos den andre foreldren. Et ytterligere aspekt ved forholdet mellom foreldre og barn er kontroll og sikkerhet, å kunne ha oversikt over hvor barna er, raskt kunne nå dem dersom foreldrene selv ikke kan oppfylle avtaler eller at barna lett kan komme i kontakt med foreldrene.

Vårt anliggende i dette prosjektet og denne rapporten er å undersøke hvilken rolle informasjons- og kommunikasjonsteknologi, i første rekke mobiltelefonen, og transportteknologi, bilen, spiller for å gjennomføre barnefamilienes hverdagsliv. Vi er også opptatt av samspillet mellom disse to formene for kommunikasjonsteknologi, for det er mye av det hverdagslivet dreier seg om, kommunikasjon gjennom fysisk og virtuell mobilitet.

Hverdagslivet består av en rekke faste aktiviteter der det etter hvert utvikler seg rutiner for hvordan ansvaret fordeles mellom familiemedlemmene og hvordan samspillet mellom foreldre og mellom foreldre og barn foregår. Familien kan betraktes som en form for sysselsettingssystem, der ulike former for kommunikasjon både internt og i forhold til andre institusjoner utvikles. Det oppstår ulike typologier av interaksjon. Handlingsrommet for hverdagslivet, både det fysiske og det virtuelle, bestemmes bl a av disse to typene av teknologier vi har satt i fokus i dette prosjektet. Egenskapene ved teknologien legger føringer for hvordan interaksjonen foregår, samtidig som den sosiale situasjonen er medbestemmende for hvordan teknologien blir tatt i bruk. Dette gjelder både for bilen og mobiltelefonen.

I denne sammenhengen har vi kategorisert dagliglivets kommunikasjon i tre grupper; det som har med planlegging og effektivitet å gjøre, kommunikasjon knyttet til sikkerhet og kontroll og til sist den emosjonelle og følelsesmessige siden ved kommunikasjon. Valg av medier for kommunikasjon kan knyttes til mediets ”rikhet”, dvs at det både er plass til mye informasjon og gode muligheter til tilbakemeldinger. Samtaler ansikt til ansikt er et slikt rikt medie. Grad av sosial tilstedeværelse mellom de som kommuniserer er en annen måte å karakterisere en

kommunikasjonsmetode på. Den sosiale konteksten, hva som er vanlig og hvilke holdninger andre har til bruken, brukervennlighet og personlig erfaring er ytterligere dimensjoner som har betydning ved valg av medie.

Familiene i denne undersøkelsen er valgt ut med tanke på at de antakelig vil ha et krevende hverdagsliv. De har alle barn, enten i aldersgruppen 4 – 8 år eller 11 - 15 år. Begge foreldrene er yrkesaktive, enten de bor sammen eller de bor hvert sitt sted. De bor litt i utkanten av et storbyområde, og så godt som alle har minst en bil. De romlige materielle strukturene disse familiene lever innenfor legger en del betingelser for hvordan hverdagslivet kan leves. For mange er det slik at boligen og arbeidsplassen ikke er valgt ut fra hensynet til avstand. Det er andre faktorer som kan være viktigere. Prisen på boliger er gjerne billigere i utkanten av storbyen, og mange betrakter disse områdene som bedre oppvekstmiljø for barn enn sentrale byområder. Det betyr at mulighetene for å velge arbeid innenfor en bestemt geografisk radius reduseres, og arbeidsreisen kan bli lang. En perifer lokalisering betyr også som regel et mer begrenset kollektivt tilbud enn det som finnes mer sentralt i byregionen. Når familien har to som skal søke arbeid i en slik situasjon, er sannsynligheten for at de finner jobb i samme område ikke så stor. I disse familiene er det bare et par som jobber på samme sted.

9.2 De intakte familier – rutinisert hverdagsliv, men mindre planlegging enn før

Det som er gjennomgående i de aller fleste intakte familier er at ektefellene/samboerne har daglig kontakt med hverandre enten på telefon, mobiltelefon, e-post eller SMS. Til en viss grad foregår det planlegging av dagen. Parene har utviklet rutiner for hvordan fordelingen av oppgaver i grove trekk skal foregå. Noen forteller at de har bodd sammen så lenge at de har laget egne systemer for hvem som skal gjøre hva. Jo mer rutinisert og ”inngått” avtalene mellom ektefellene er, dess mindre behov er det for den daglige telefoniske eller annen kontaktform.

Det vanligste er at ektefellene ringer hverandre, enten på fasttelefon eller på mobiltelefonen. Ofte dreier samtalene seg om barna, avtaler om å følge til fritidsaktiviteter, endringer i tilknytning til jobben, som gjør at den andre må overta eller varer som må kjøpes. Telefoneringen handler om den praktiske siden av familiens drift, og brukes der det er viktig å få bekreftet avtalen og at den er entydig.

En god del av disse endringene underveis i familienes dagligliv involverer bruk av bilen. Å be den andre parten ta på seg oppgaver som ikke var avtalt fra morgenen av, forutsetter ofte at det finnes et tilgjengelig transportmiddel, i den situasjonen disse familiene er i. I en del tilfeller ser vi at bil nummer to blir innkjøpt for å skaffe seg en tidsbuffer. Igjen fører det til at planlegging i forveien blir mindre nødvendig. Folk forteller at de tar mye mer på sparket enn før.

Kommunikasjonen mellom ektefellene/samboerne foregår også i form av SMS og e-post. I de tilfellene disse formene brukes, er det i første rekke for å gi

informasjon, ikke for dialog. Enkelte kvinner bruker SMS til å minne mannen på ting han skal gjøre. Menn på sin side ringer mer enn de bruker SMS.

Opplevelsen av tidsknapphet gjør at mobiltelefonen brukes i mange forskjellige sammenhenger, uansett sted. For en del travle småbarnsforeldre er stunden i bilen på vei til og fra jobben tid for samtale med andre. En del av foreldrene har lange arbeidsreiser og dermed også tid til å føre samtaler som har mer karakter av å være vedlikehold av det sosiale nettverket enn koordinering av dagliglivet. Bilen er bedre egnet enn andre steder, fordi men er skjermet, ingen hører hva man snakker om, og tiden i bilen er ”dødtid” som kan brukes til kommunikasjon. Mobilbruk i bilen er dermed et tidspunktet som egner seg for kommunisering med slekt og venner, men også med ektefelle. Mobilsamtalene i bilen har både karakter av pleie av sosialt nettverk og av mer prosaiske avtaler og planlegging. Både i forhold til venner og ektefelle er det avtaler om senere aktiviteter som gjøres i denne konteksten, i tillegg til kommunikasjon av mer følelsesladet karakter. Ektefeller bruker også anledningen til å samordne avtaler om dagliginnkjøp i denne situasjonen, enten ved at den som er i bilen ringer til den andre eller blir oppringt på veien for å bli instruert om hva som er nødvendig å kjøpe.

Foreldre forteller om endringer i kommunikasjonsrutinene mer generelt også: *Før syklet vi rundt og avtalte – nå sender vi SMS rundt til foreldrene som er med i gruppen, eller vi sender e-post når det dreier seg om vakt- og treningslister.*

9.3 Kommunikasjonsform i distribuerte familier avhenger av nærhet

I de familiene der de tidligere ektefellene eller samboerne fremdeles har et godt forhold, og ofte et delt ansvar for barna, foregår kommunikasjonen enten ved personlig kontakt eller på telefon. SMS og e-post brukes strategisk på den måten at man vil ha kontakt med eks-partneren uten at barna involveres. Kontakten med eks-partneren dreier seg først og fremst om forhold som angår barna.

Blant de som ikke opplever verken å ha noe godt forhold til sin tidligere partner eller at denne kontakten er særlig hyppig, forsøker mange å unngå direkte kontakt, både i form av ansikt- til ansikt møter og telefonsamtaler. I den sammenhengen brukes SMS, selv om enkelte opplever at tekstmeldingene kan misforstås og lede til konflikt.

Medier i distribuerte familier velges etter hvor komplekst meningsinnholdet i kommunikasjonen antas å være. Mer krevende informasjonsutveksling krever gjerne mer bruk av rikere medier (telefonbruk eller ansikt-til-ansikt). Intervjuene har dessuten vist at hvor mye sosial tilstedeværelse man tåler i forhold til eks-partneren også kan ha betydning for hvilket medium som velges, og at denne tålegrensen synes å være forskjellig i familier med hyppig kontakt og i familier med lite kontakt.

9.4 Kommunikasjon mellom foreldre og barn

Barns kontakt med foreldrene er ofte avhengig av hvilken aldersgruppe det dreier seg om. De yngre barna ringer til mor eller far fordi de sjelden har en egen mobiltelefon. Mange barn under 8 år er heller ikke er skrivekyttinge, og det er vanskelig å mestre tekstbasert kommunikasjon med mobil for denne aldersgruppen. Flere av foreldrene opplever stadige oppringninger fra barna som et stressmoment. Barna ringer foreldrene når de er kommet hjem fra skolen og føler seg litt alene, uten at de egentlig har noe spesielt å meddele. At barna ringer er trygghetskapende for både foreldre og barn, men noen nevner likevel at det kan bli for mye. Mobiltelefonen er også et middel til kontroll. Særlig i forhold til ungdommer, forteller foreldrene at de er på vakt overfor mistenkelige bakgrunnslyder og ukjente nummer på mobilen. Mobiltelefonen gir likevel særlig ungdommer større radius og bevegelsesfrihet når foreldrene har mulighet til å ta kontakt.

De eldre barna, som også svært ofte selv har et økonomisk ansvar for bruken av sin mobiltelefon, økonomiserer med bruken av den i forhold til foreldrene. *Kom og hent meg*, er den vanligste meldingen foreldre mottar fra sine barn. Noen opererer med ringekoder for å få foreldrene til å ringe tilbake uten at de selv trenger å bruke av kontantkortet sitt.

Det er et generelt sosialt press blant barn i 10 – 11 års alderen for å få mobil, og mange foreldre sier at dette er en belastning. Det sosiale presset er imidlertid effektivt og de fleste gir etter når barnet blir mellom 10 og 12 år. Barn i de distribuerte familiene har fått sin mobiltelefon tidligere enn barna i de intakte familiene. *Samlivsbruddmobil* kalte en av fedrene dette. Mobiltelefonen sørger dessuten for at mor eller far kan treffe barnet uten å måtte snakke med sin forhenværende partner. Vanlig telefon og mobiltelefon brukes av foreldrene som en måte å uttrykke nærvær uten at de fysisk kan være sammen. Telefonen er et middel til å utøve foreldrerollen over avstand. Vi ser en tendens til at fedre med samværsordning har hyppig kontakt med barna pr telefon i de periodene de ikke deler samme husholdning. Mødrene som har hovedomsorgen ringer imidlertid barna relativt sjelden i de periodene barna er hos faren, fordi de føler dette kan være forstyrrende både for barnet og for faren. Skilte foreldre bruker også SMS som en måte å ”banke på” hos barnet i forhold til om det passer å ringe eller ikke.

Alle foreldrene, men spesielt de stedsdistribuerte foreldrene, er opptatt av at medier som telefon og mobiltelefon ikke skal være en erstatning for fysiske møter men komme som et tillegg.

SMS, som kan betegnes som et informasjonsfattig medium, formidler ikke nødvendigvis følelsesfattig innhold. Vi ser at mange bruker SMS til å uttrykke sterke følelser. I materialet finner vi eksempler på at barn (litt eldre) kan sende meldinger til foreldre av positiv art (jeg er glad i deg) som de ikke føler de kan si ansikt til ansikt. En forelder forteller om at en unnskyldning for dårlig oppførsel gjerne kommer som SMS og ikke direkte i en ansikt-til-ansikt samtale.

9.5 Tema for videre forskning

Denne undersøkelsen har gått i dybden på barnefamiliers organisering av sitt hverdagsliv, der transport og IKT inngår på ulike måter. Det har kommet fram interessante funn som dels knytter seg til forskjellige aspekter ved tid og sosial tidsopfatning, dels til en mer strategisk og variert bruk av IKT, særlig mobiltelefonen, enn det teoriene i utgangspunktet hevder, og den viser også i større detalj hvordan samspillet mellom IKT og bruk av bil fungerer i ulike typer av familier. Det siste aspektet kan igjen knyttes til tidsfenomenet.

Når prosjektet skal gå videre med en kvantitativ undersøkelse i del 2, er det særlig disse funnene som vil danne basis; tidsaspekter, samspillet transport og IKT og mediebruk. Disse er knyttet sammen i praksis, men for diskusjonen videre har vi skilt mellom dem her, og stiller noen spørsmål.

Tidsaspekter og samspillet mellom IKT og transport?

Våre funn har vist at familiene opererer med det vi har kalt for ulike tidsbruksregimer, fra de svært strukturerte til det vi har betegnet ad hoc regime, der svært mye blir tatt på sparket. Spørsmålene vi da kan stille oss er blant annet:

Hvor faste eller fleksible er tids- (og de romlige) strukturene folk opererer innenfor i sitt dagligliv? Hvilke bindinger er knyttet til andre personer og institusjoner som familien/folk må forholde seg til?

Hvordan henger dette sammen med den fleksibiliteten IKT og transportmuligheter gir?

Hvilke strategier brukes for å overkomme de bindingene knyttet til tid/rom/ og nødvendig interaksjon?

Kan vi måle "tidsstress" og "tidspress", og for eksempel knytte det til folks ulike tidsbruksregimer? Kan vi ha en arbeidshypotese om at de som planlegger er mindre "stresset" enn andre, eller er det heller slik at de som lever ad hoc er mer fleksible og kanskje derfor mindre stresset?

Hvordan interagerer IKT og transport med tidsbruksregimene? Hvordan skapes kommunikasjon og transport i de forskjellige regimene, og blir det mer eller mindre kommunikasjon og transport når familiene er strukturerte enn der hvor de "lever ad hoc"? Betyr et gjennomplanlagt liv at man også kan fylle det med flere aktiviteter enn dersom man ikke planlegger?

Hvilken betydning har fleksibiliteten i transport (f eks flere biler i familien) for omfanget av aktiviteter?

Mediebruk og kommunikasjon

Intervjuene viser at medier brukes på ulike måter avhengig av formålet med kommunikasjonen, kontekst, brukerens preferanser for mediet, alder og kjønn. For å utdype mediebruk kan vi stille følgende spørsmål i den videre studien:

Hvilke aktiviteter koordineres ved hjelp av IKT og hvilke medier brukes til hvilke formål?

Sparer mobilkommunikasjon oss for tid eller antall reiser?

Kan man være mer effektiv i koordinering av familiens aktiviteter ved bruk av mobil kommunikasjon?

Erstatter IKT-basert kommunikasjon den fysiske kontakten mellom barn og foreldre?

Er begrensninger (økonomisk eller sosialt) på bruk av mobiltelefon hinder for kontakt mellom foreldre og barn?

Er IKT viktigere for skilte familier enn for intakte familier når det gjelder koordinering, følelsemessig kontakt og sikkerhet/kontroll?

Hvordan er SMS og MMS brukt i familien? Gir muligheter til å sende bilder, lyd og video via mobil en forbedret kommunikasjonssituasjon?

Bruker familier blogger/hjemmesider/nettsider for å knytte sammen familien?

Hvordan er samspillet mellom generasjoner mht adaptasjon og bruk av IKT?

Er det forskjell mellom ulike yrker/kjønn og bruk av IKT i familien?

Referanser

- Archer, D. and Akert, R.M. 1977. Words and everything else: Verbal and nonverbal cues in social interpretation. *Journal of personality and social psychology*, 35:443 - 449.
- Berger, P. and Luckmann, T. 1975. *The Social Construction of Reality*. London: Allan Lane.
- Berger, P. og H. Kellner. 1964. Marriage and the construction of reality. *Diogenes* 45, 1-25.
- Berman, M. 1990. *All that is solid melts into air. The experience of modernity*. London, New York, Verso.
- Burgoon, J. 1985. Nonverbal signals. In *Handbook of interpersonal communication*, edited by Knapp, M. L. and Miller, R. Beverly Hills, CA.: Sage.
- Byberg Hauge, Ingvild, Hurlen Foss, Aslaug og Noack Turid. 2001. *Gjete kongens harer – rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken*. Rapport 2001/40. Oslo. SSB.
- Cherulink, P. D. and al., et. 1978. Social skill and visual interaction. *The journal of social psychology* 104:263 - 270.
- Cronberg, T. 1986. *Teorier om teknologi og hverdagsliv*. København, Insitutt for Organisasjon og Arbejdssosiologi. Nyt fra samfundsvitenskaberne.
- Denstadli, Jon Martin og , Randi 2002. *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001 – nøkkelrapport*). TØI rapport 588/2002 Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Denstadli, Jon Martin og Randi Hjorthol 2002: *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001 – nøkkelrapport*. TØI rapport 674. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Duncan, S. 1972. Some signals and rules for taking speaking turns in conversations. *Journal of personality and social psychology* 23:238 - 292.
- Ekman, P. and Friesen, W.V. 1969. The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage and coding. *Semiotica* 1:49 - 98.
- Ellingsæter, A. L. 2004. Tidskrise i familien. I Ellingsæter, A. L. og Leira, A. *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ellingsæter, A. L. og Leira, A (red) 2004. *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo. Gyldendal Akademisk.

- Endestad, T. m flere. 2004. *En digital barndom? En spørreundersøkelse om barns bruk av medieteknologi*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring NOVA Rapport 1/2004.
- Felipe, N.J. and Sommer, R. 1966. Invasions of personal space. *Social problems* 14:, 206 - 214.
- Fischer, C. 1992. *America is calling: a social history of the Telephone to 1940*. Berkeley, CA: University of California.
- Fortunati, L. 2003. Mobile phone and the presentation of self. presented at Front Stage / Back Stage: *Mobile communication and the renegotiation of the social sphere*. Grimstad, Norway.
- Freudental-Pedersen, Malene, Katrine Hartmann-Petersen, Kenneth Roslind 2002. *Strukturelle fortellinger om mobilitet*. Teksam-speciale. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Fulk, J. and Steinfield, C.W. (ed) 1990 *Organizations and Communication Technology*, Newbury Park, CA. Sage.
- Gershuny, J. 2000. *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge, Polity Press.
- Goffman, E. 1959. The presentation of self in everyday life. New York: Doubleday Anchor Books.
- Greenbaum, P. and Rosenfeld, H.M. 1978. Patterns of avoidance in response to interpersonal staring and proximity: Effects of bystanders on drivers at a traffic intersection. *Personality and social psychology* 36:575 - 587.
- Haddon, L. 1996. *Mobile telephony issues*: discussion paper for COST 248, Mobile sub-group. presented at COST 248 meeting, 11.4.96. University of Sussex, Brighton, UK.
- Haddon, L. and Skinner, D. 1991. The enigma of the micro: lessons from the British home computer boom." *Social Science Computer Review* 9:435 - 449.
- Hall, E.T. 1973. *The silent language*. Garden City, NY.: Anchor.
- Hjorthol, R. 2002 a. *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001. Omsorgsreiser* TØI rapport 598/2002. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Hjorthol, R. 2002 c. *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001. Innkjøpsreiser*. TØI rapport 595/2002. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Hjorthol, R., Kolbenstvedt, M. og N. Vibe 1990. *Kan vi leve uten bil? Et spill om barnefamilienes hverdagsliv og reiser*. TØI rapport 57 Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Hjorthol, R. 2002 b. *Samspill mellom mobilitet og informasjons- og kommunikasjonsteknologi*. En litteraturstudie. TØI rapport 576/2002. Oslo: Transportøkonomisk institutt.

- Jakobsen, M. H., Jensen, M og Thrane, K. 2003. *Kommunikasjon og koordinering i distribuerte familier*. Telenor FoU-rapport 43/2003. Fornebu: Telenor Forskning og Utvikling.
- Jensen, A. M 2004. Harde fakta om myke menn. I Ellingsæter, A. L. og Leira, A. *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Klamer, K., Haddon, L., Ling, R. 2000. *The qualitative analysis of ICTs and mobility, time stress and social networking*. Report of EURESCOM P-903.
- LaFrance, M. and Mayo, C. 1978. *Moving bodies: Nonverbal communication and social relationships*. Monterey, CA.: Brooks/Cole.
- Lash, S., Urry, J. 1994. *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
- Lefebvre, H 1971. *Everyday life in the modern world*. London: Allan Lane, the Penguin Press.
- Lefebvre, H. 1991. *The production of space*. Oxford UK, Cambridge US, Basil Blackwell Ltd.
- Leffler, A., et al. 1982. "Effects of status differentiation on nonverbal behaviour". *Social psychology quarterly* 45:153 - 161.
- Lian, J. I. 2002 *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2001. Reiseomfang og transportmiddelbruk*. TØI rapport 604/2002. Oslo: Oslo Transportøkonomisk institutt.
- Ling, R. 2004. *The Mobile Connection: The cell phone's impact on society*. San Francisco: Morgan Kaufmann.
- Ling, R. og Haddon, L. 2001. *Mobile telephony and the coordination of mobility in everyday life*. R& D Report. Telenor. Oslo: Telenor FOU.
- Ling, R. og Vaage, O. F. 2000. Internett og mobiltelefon – ikke lenger bare for de få. *Samfunnsspeilet*, 6.
- Ling, R. og B. Yttri. 2002. Hyper-coordination via mobile phones in Norway. in *Perpetual contact: Mobile communication, private talk, public performance*, edited by J. E. Katz and M. Aakhus. Cambridge: Cambridge University Press. 139 - 169.
- Manning, P.K. 1996. Information technology in the police context: The 'sailor' phone. *Information systems research* 7:52 - 62.
- Martin, M. 1991. *Hello, Central?: Gender, technology and culture in the formation of telephone systems*. Montreal: McGill-Queens.
- Meyrowitz, J. 1985. *No sense of place: The impact of electronic media on social behavior*. New York: Oxford.
- Mobilbruk blant barn og ungdom 2002 og 2003. Artikkel: <http://www.dinside.no/php/art.php?id=107560> av Elisabeth Realfsen. 10.08.2004. Telenor Telenor Djuice-referanse, Per Christian Andersen.
- Mobile Phones and Health. 2000 Independent Expert Group on Mobile Phones. Oxon, UK.

- Mokhtarian, P. L., 1998. A synthetic approach to estimating the impacts of telecommuting on travel. *Urban Studies*. vol. 35. no. 2. 214-241.
- Noack, T. 2004. Familien i velferdsstaten: fra støttespiller til trojansk hest. I Ellingsæter, A. L. og Leira, A. *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Noack, Turid. 2002. *Samboere med felles barn: En gruppe med mye gjennomtrekk*. SSB Økonomiske Analyser 3/2002
<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200203/noack.pdf>.
- Nordjyske Stiftstidende, Aalborg. Danmark. 7.september 2004. 1. Seksjon, side 1 og 4.
- Østby, Per 1989. *Bilen i 50-årene. Omrisset av et teknologisk system?* STS arbeidsnotat nr 11. Trondheim. Senter for teknologi og samfunn.
- Rideng, Arne 2003. *Transportytelser i Norge 1946-2002*. TØI rapport 674. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Rutter, D. 1987. *Communicating by telephone*. Oxford: Pergamon.
- Sachs, W. 1984. *For Love of the Automobile: Looking back into the History of our Desires*. Berkeley: University of California Press.
- Sagberg, F. 1998. *Betydningen av mobiltelefonbruk for ulykkesrisiko i trafikken*. TØI rapport 387. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Saks, H., et al. 1974. The simplest systematics for the organization of turn-taking for conversations. *Language* 50:696 - 735.
- Schütz, A. 1975. *Hverdagslivets sosiologi*. København: Hans Reitzel.
- Silverstone, E., and L. Haddon. 1996. *Television, Cable and AB Households: A Report for Telewest*. University of Sussex.
- Silverstone, R. 1994. *Television and everyday life*. London: Routledge.
- Silverstone, R., and E. Hirsch. 1992. *Consuming Technologies*. London: Routledge.
- Smith, D E. 1987. *The everyday world as problematic. A feminist sociology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Strayer, D. og W. A. Johnston 2001. Driven to distraction: Dual-task studies of simulated driving and conversing on a cellular telephone. *Psychological science* 12, 462-466.
- Strayer, D., Drews, F. A. og W. A. Johnston 2003. Cell phone induced failures of visual attention during simulated driving. *Journal of Experimental Psychology: Applied* 9.
- Thrift, N. 1996. *Spatial Formations*. London: Sage.
- Townsend, A. M. 2000. "Life in the real - mobile telephones and urban metabolism." *Journal of Urban Technology* 7:85-104.
- Urry, J 1991. *The tourist gaze, leisure an travel in contemporary societies*. London: Sage Publications.

- Urry, J. 2000. *Sociology beyond Societies. Mobilities for the Twenty-first Century*. London and New York: Routledge.
- Vaage, O. F. 2002. *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. Statistiske analyser 52. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Vaage, O., F.. 2003. *Norsk mediebarometer*. Oslo. SSB.
- Valentine, G., McKendrick, J. 1997. Childrens's outdoor play; exploring parental concerns about children's safety and the changing nature of childhood. *Geoforum*, 28, 219-235.
- Vaughn, D. 1983. "Uncoupling: The social construction of divorce." Pp. 405 - 422 in *Social interaction*, edited by Robby, H. and Clark, C. New York: St. Martins.
- Veblen, T. 1976. *Den arbeidsfrie klassen. En økonomisk studie av institusjoners utvikling*. Oslo:Gyldendal norsk forlag.
- VG 2004."Barn under 13 år bør ikke ha egen mobil" av Frank Ertesvåg. VG 08.01.2004.
- Wadel, C 1983. Dagliglivet som forskningsfelt. I Wadel, C m fl, *Dagliglivets organisering*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Watson, O., Graves, T.D. 1966. Quantitative research in proxemic behavior. *American Anthropologist* 68:971 - 985.